

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EVDE BAKIM SÜRECİNİN VE NAKDİ YARDIMIN
OTO-ETNOGRAFİK YÖNTEM İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Derya YAPCACIK

Danışman
Doç. Dr. Nahide KONAK

BOLU 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Derya YAPCACIK'a ait "Evde Bakım Sürecinin ve Nakdi Yardımın Oto-etnografik Yöntem ile Değerlendirilmesi " adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

29.01.2018

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Nahide KONAK

Üye : Doç. Dr. Fatime GÜNEŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Zuhel GÜLER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**Evde Bakım Sürecinin ve Nakdi Yardımın Oto-etnografik Yöntem ile Değerlendirilmesi**" başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Derya YAPCACIK

29.01.2018

ÖZET

EVDE BAKIM SÜRECİNİN VE NAKDİ YARDIMIN OTO-ETNOGRAFİK YÖNTEM İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Derya YAPCACIK

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nahide KONAK

Ocak 2018, 119 + xiii Sayfa

Türkiye'de bir başkasının daimi bakımına ihtiyaç duyan fertlerin bakımına yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Bunlardan biri bu tezin araştırma konusunu da teşkil eden 2006 yılından itibaren kurum bakımına alternatif bir model olarak gelişen evde bakım hizmeti ve aylık nakdi yardım uygulamasıdır.

Bu araştırmanın temel amacı, evde bakım verme deneyimini ve yürürlükte olan nakdi yardım uygulamasını oto-etnografik araştırma yöntemini kullanarak, kendim ve kız kardeşimin yedi yıllık deneyimlerinden yola çıkarak ve bu deneyimleri konuya yönelik alan yazın alanı ile ilişkilendirerek irdelemektir. Bu çalışmada oto-etnografi çeşitlerinden "çağrışımıcı" oto-etnografiden ziyade "analitik" oto-etnografi çeşidi temel alınarak analiz, yorum ve yazım gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın literatüre birinci katkısı, geleneksel olarak ölüm ve boşanma gibi dramatik olayları işlemede kullanılan oto-etnografi, bu çalışmada evde bakım süreci ve nakdi yardım ödeme etkilerinin değerlendirilmesinde ilk kez kullanılmıştır ve sonuç olarak oto-etnografi araştırma türü Türkiye'de bu tez çalışmasında kullanarak sosyoloji disiplini içinde tanıtılmıştır. Bu da çalışmanın en temel özgünlüğüdür.

Konuya yönelik diğ er araştırmacıların tersine, bu konuda yapılmış çalışmalar arasında konuyu deneyimleyip araştırmasını deneyimi üzerine temellendiren, araştırdığı konudan bizzat etkilenen bir araştırmacı kimliğiyle literatürde yer almak, bu tezin önemli adımlarından birisidir denebilir. Bu bağlamda, çalışmanın literatüre ikinci katkısı olarak, oto-etnografik araştırma sürecinin benim "sosyolojik tahayy l" yeteneğimin gelişmesinde tahmin ettiğimden daha fazla bir katkısı olduğunun altını  izmek isterim.

Anahtar kelimeler: Nakdi Yardım Deneyimi, Toplumsal Cinsiyet, Ataerkillik, Bakım Emeği ve Yeniden  retim

ABSTRACT

THE EVALUATION OF HOME CARE PROCESSES AND FINANCIAL AID VIA OTO-ETHNOGRAPHY

Derya YAPCACIK

Master's Thesis

Department of Sociology

Advisor: Associate Prof. Dr. Nahide KONAK

January 2018, 119 + xiii Pages

In Turkey, some policies concerning individuals who require permanent care have been developed. One of the policies, the subject matter of this thesis, is the home care services and related monthly financial aid payment program, which has been developed as an alternative to the institutional care since 2006.

The main purpose of this study is to evaluate home care delivery experiences and financial aid practices by utilizing oto-ethnographic methods based on my and my sister's seven-year home care delivery experiences and relating these experiences with the literature. In this research, "analytic" oto-ethnography rather than "evocative" oto-ethnographic type was utilized within the processes of analyses, evaluation and writing.

The first contribution of this study to the literature is that the oto-ethnography, which has been utilized traditionally while studying dramatic events such as death and divorce, was used for the first time for evaluating home care delivery experiences and financial aid practices, thus, it was introduced within the sociology discipline in Turkey. This is the most fundamental uniqueness of this thesis.

In contrast to other researchers, who engaged with the same subject matters but collected their data from others' experiences of home care delivery and financial aid supply, grounding my research on my own experiences of home care delivery and financial aid supply can be seen one of the important step. In this process, I want to underline the fact that oto-ethnographic research process has been contributed a lot to my ability to imagine a given subject sociologically more than I expected. In this context, the second contribution of this study is related to my realization that the oto-ethnography can be one of the effective methods in the development of sociological imagination.

Key words: Financial Aid Experience, Gender, Patriarchy, Domestic Labor and Reproduction

*Düşünmeyi ve
hayatı yaşamayı
bana öğreten eşsiz
babaanneciğim
ve dedeciğime...*

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Türkiye'deki "Evde Bakım Süreci ve Evde Bakım Veren Bireylere Ödenen Aylık Nakdi Yardım" uygulamasının kadın bakıcılara olan etkileri esas alınmış, etkiler araştırmacının kendi deneyimi üzerinden irdelenmiştir.

Çalışmada araştırmacı, yedi yıl boyunca yaşadığı bakım verme deneyimini literatürde yapılan diğer araştırmaların verileriyle karşılaştırmış ve çok çeşitli benzer ve farklı neticelere ulaşmıştır.

Hazırlanan bu çalışmada ülkemizdeki bakım politikalarının değerlendirilmesi ile hem bakım veren hem de bakım alan bireylere uygulanacak sürdürülebilir politikalara bir katkı sağlayabilecektir.

Tez çalışmamın başlangıcından bitimine değin bana her gerektiği an destek veren, zaman ayıran, yol gösteren sevgili danışman hocam Doç. Dr. Nahide KONAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez konum ile alakalı kendi alanlarındaki değerli bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, çalışmam boyunca konum hakkında ufkumu açmama yardım eden sevgili hocalarım Yrd. Doç. Dr. Zuhale GÜLER ve Doç. Dr. Fatime GÜNEŞ'e şükranlarımı sunarım.

Derya YAPCACIK

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İTHAF SAYFASI.....	viii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiii

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI	10
1.1. Araştırma Problemi ve Amacı	10
1.2. Araştırma Soruları	11
1.3. Araştırma Deseni	12
1.3.1. Nitel Araştırma.....	12
1.3.2. Oto-etnografi.....	13
1.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Tekniği	19
1.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	19
1.6. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler.....	20

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	23
2.1. Toplumsal Cinsiyet	23
2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü.....	24
2.2. Bakım, Bakım Hizmetleri ve Türkiye'deki Uygulamalar.....	32

2.2.1. Bakım, Bakıma Muhtaçlık ve Bakım Hizmetleri.....	32
2.2.2. Bakıcı Kavramı ve Bakımın Kadınsılaşması	34
2.2.3. Türkiye'de Bakım, Evde Bakım, Nakdi Yardım ve Gelişimi	36
2.2.3.1. Türkiye'de Evde Bakım Hizmetlerinin Hukuki ve Kurumsal Altyapısı.....	36
2.2.3.2. Evde Bakım Verenlere Aylık Nakdi Yardım Uygulaması.....	38
2.2.4. Türkiye'de Bakıma İlişkin Uygulamaların Alan Yazında Değerlendirilmesi: Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretilmesi	40

III. BÖLÜM

3. BULGULAR	45
3.1. Araştırma Bulguları.....	45
3.2. Bakım Verme Süreci Deneyimlerimizin Kuramsal ve Ampirik Çalışmalarla Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi	46
3.2.1. Sosyo-Kültürel, Politik ve Ekonomik Bağlam içinde Bakım Kararının Alınması Deneyimi	47
3.2.2. Bakıcıda Hastaya Bakma İsteği Nasıl Oluşur?	54
3.2.2.1. Altı Çocuğunun Ardından Üç Torununun Daimi Bakımını Üstlenen, Okuma Yazma Bilmeyen ve Çalışmayan Köylü Bir Türk Kadınının Taşındığı Bakım Yüğü (Babaanneme Atfettiğim Özel Bölüm)	54
3.2.2.2. Ben ve Kardeşimde Babaanneme Bakım İsteği Nasıl Oluştur? Öznel Değerlendirme.....	57
3.2.3. Bakım Vermede "Süreç" Deneyimimiz	66
3.2.4. Bakım Yüğü ve Karşılaştığımız Sorunlar	69
3.3. Nakdi Yardım Desteği Deneyimimiz	77
3.3.1. Nakdi Yardım Desteği Uygulamasının Olumlu Yönleri.....	77
3.3.1.1. Ekonomik (İktisadi) Sermaye	77
3.3.1.2. Sosyal (Toplumsal) Sermaye	79
3.3.1.3. Kültürel Sermaye	80
3.3.1.4. Simgesel (Sembolik) Sermaye	81
3.3.2. Nakdi Yardım Desteği Uygulamasının Olumsuz Yönleri	82

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER 84

4.1. Sonuç 84

4.2. Öneriler.....87

4.2.1.Bakıma Atfedilen Anlam Değiştirilmelidir 87

4.2.2. Bakımın Üç Ana Ayağı Açıkça Belirlenmeli ve Eşgüdümlü Çalışmaları Sağlanmalıdır 90

4.2.3. Devlet, Bakıcıların Yükünü Hafifletmelidir 91

4.2.3.1. Bakıcılara "Bakım Eğitimi" Verilmelidir 91

4.2.3.2. Bakım Alanında "Profesyonel Bakıcı Personel" Yetiştirilmelidir.....92

4.2.3.3. Bakıcılara Destek Olacak "Gündüzlü Bakım Evleri" Faaliyete Girmelidir.....93

4.2.3.4. Bakıcılara Periyodik Aralıklarla "Sosyal Destek" Olanağı Sunulmalıdır 93

4.2.4. Evde Bakım Parası Alan Bakıcılar "Sosyal Güvenlik Şemsiyesi" Altına Alınmalıdır 94

4.2.5. Mevcut Evde Bakım Parası Uygulaması Yeniden Yapılandırılmalı ve Maaş Miktarında İyileştirme Yapılmalıdır.....95

4.2.6. Bakım Parası Verilme Kriterlerinde "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" Gözetilmelidir.....96

4.2.7. Evde Bakım Parası Uygulamasının Geleceği Bakıcı ve Bakım Alan Bireyler Lehine Teminat Altına Alınmalıdır.....97

KAYNAKLAR 99

EKLER

EK 1: Görüşme Soruları ve Konuları 109

EK 2: Bolu Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Tarafından Görüşmeler Esnasında Kesinlikle Ses Kayıt Cihazı veya Fotoğraf Makinesi Gibi Cihazları Kullanamayacağını Belirten Yazı..... 117

ÖZ GEÇMİŞ 118

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1: Engelli Bakımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Birlikte Sağlayacak Yoksullukla Mücadele Önerisi	44
Tablo 3.1: Alanyazın Bulguları ile Araştırmacının Şahsi Bakım Deneyiminin Karşılaştırılması	46

GİRİŞ

Bakım vermek, zor bir faaliyettir ve birçok farklı boyuttaki sorumluluğun üstlenilmesini gerektirir. İnsanlar, bebeklik döneminden başlayarak bakıma muhtaçtırlar ve hayatlarının belli kısımlarında yine bakıma muhtaç duruma düşebilmektedirler. Bebeklere, istisnai durumlar hariç, anneleri bakım vermektedir. Nitekim doğayı gözlemlediğimizde de hayvan yavrularının bakımını onu doğuran dişi annesinin üstlendiği görülmektedir. İnsan topluluklarında da benzer durumun varlığı dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde göze çarpmaktadır. Yıllardır bu konuda yapılan araştırma sonuçları bu gerçeği yansıtmaktadır.

Bakım verme hem dünya genelinde hem de kendi ülkemizde çoğunlukla kadınların görevi olarak görülmektedir. Toksöz (2011: 117), neredeyse dünyanın tamamında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, profesyonel olsun ya da olmasın bütün fiziksel bakım hizmetlerinin büyük bir çoğunluğunun esas itibarıyla hane içinde kadınların gerçekleştirdiğini söylemektedir. Küresel düzeydeki bu yaygın durum, ülkemiz için de geçerlidir (Taşdelen ve Ateş 2012: 27). Nitekim Dramalı ve arkadaşları 1998 yılında yaptıkları araştırmalarında ülkemizde evde bakım verenleri cinsiyet ayrımına göre değerlendirmişler ve evde bakım verenlerin %89'unun kadın olduğunu saptamışlardır (Aktaran: Bahar ve Parlar 2007: 36). Ülkemizdeki cinsiyet rol kalıpları doğrultusunda resmi olarak hastanelerde ya da gayri resmi şekilde hanelerde aile fertlerine, çocuklarına, yaşlı ebeveynlerine ve akrabalarına bakım verenlerin büyük çoğunluğu kadınlardır (Adak 2003: 82).

Bakımı verenlerin çoğunluğunun kadınlar olması, toplumsal cinsiyet rol kalıpları ve beklentileri ile doğrudan ilişkilidir. Kadından beklenen temel rol biçimleri *eş olma* ve *anneliktir*, üstelik kadınlardan bu rol kimliklerine uygun davranmaları beklenmektedir. Bu rol kalıpları dâhilinde kadınlardan ayrıca aile bireylerini her türlü desteklemeleri, onlara her konuda her daim yardım etmeleri, fedakâr olmaları, her koşulda anlayışlı

davranmaları, pasif biçimde kabullenici olmaları ve bir tartışma yaşandığında alttan almaları beklenmektedir. Kadınlardan, tüm bu vasıflara sahip olmaları beklenmekte ve kendilerine bu şekilde öğretilmektedir. Bu şekilde aile üyelerinin bakımından birincil derecede kadınların sorumlu olmalarının sürdürülebilirliği sağlanabilmektedir.

Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet temelli rol kalıpları, beklentileri ve öğretileri doğrultusunda şekillenen bakım süreci hem profesyonel hem de hane içinde, ataerkil toplumsal yapıya sahip olan ülkemizde kadın emeği yoğun bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Topcuoğlu 2016b: 218-239). Bu durumda, bakım emeği, kadın emeği ile özdeşir demek yanlış olmayacaktır. Öyle ki bakım emeği ve toplumsal cinsiyet kavramları birbiriyle tarihsel, kültürel, politik ve ötesinde hayatî bir ilişki içindedir. Nihayetinde Altuntaş ve Topcuoğlu'na göre bakım emeği hem özel hem de duygusal emek süreçlerini birlikte içeren bir kavramdır. Hayatın yeniden üretimi için elzem olan bu kadın emeği, hane içine saklanmıştır ve gizlidir (Ecevit 2015: 216). Çoğunlukla manevi değerlerle ilişkilendirilen bu emek "iş" olarak tanımlanmaz ve dolayısıyla nicelik olarak ifade edilmez. Nicelik olarak ifade edilmediği için değeri ödenmeyen bu emek en nihayetinde karşılıksızdır. Bu emeğin daha da önemli bir diğer özelliği ise yoğunluğunun azaltılamaz olmasıdır. Bu tanımlamalar temelinde, özel alanda yani evde yapılan ve çoğunlukla kadın tarafından üstlenilen bakım faaliyeti önemli bir değer taşımaz ve özel alana hapsedildiği için toplumlarda pek de görünür halde değildir diyebiliriz. Oysa doğumdan ölüme dek süren ve iş olarak tanımlanmayan bu enformel "bakım" faaliyetleri, hayatın yeniden üretimi ve devamını sağlayan faaliyetler olarak vazgeçilmez niteliktedirler.

Türkiye'de bir başkasının daimi bakımına ihtiyaç duyan fertlerin bakımına yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Bunlardan biri bu tezin araştırma konusunu da teşkil eden 2006 yılından itibaren kurum bakımına alternatif bir model olarak gelişen evde bakım hizmeti ve aylık nakdi yardım uygulamasıdır. Bu uygulamalar, 2828 sayılı "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu"nun, ek maddelerinden yedincisi kapsamında, 30 Temmuz 2006 yılında "Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik" adıyla hayata geçirilmiştir (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 2006). Bu yardım,

her ay asgari ücret tutarında (yasal kesintiler ve vergi kesintileri hariç) her ilin Sosyal Hizmetler Müdürlükleri tarafından bakıma muhtaç kişinin bakımını üstlenen yakını adına ödenmektedir. 2014 yılında 6518 sayılı Kanunla 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu'nun evde bakım hizmetini düzenleyen Ek 7. Maddesi'nde değişiklik yapılmış ve sözü geçen Kanuna Geçici 10. Madde eklenmiştir. Buna göre evde bakımla ilgili ödemeler, engelli bireylere sunulan bir "bakım hizmetinin karşılığı" olarak değil evde bakımının desteklenmesi amacıyla yapılacak bir "sosyal yardım" olarak tanımlanmıştır (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 5).

Aylık nakdi yardımı hak etmek için belli koşulların sağlanması gerekmektedir. Öncelikle bakıma muhtaç bireyin ikamet ettiği ve sürekli birlikte yaşadığı hanede aylık olarak kişi başına düşen gelir miktarı, güncel olarak belirlenmiş asgari maaş miktarının üçte ikisini aşmamalıdır. Bu koşul sağlanıyorsa aylık nakdi yardım almak isteyen şahıs, bakıma muhtaç yakınının sağlık ve engellilik durumunu gösterir bir heyet raporunu yönetmelikte belirtilen hastanelerden almalıdır. Raporda, bakıma muhtaç bireyin engellilik oranı en az %70 olmalıdır. Çünkü yasaya göre bu oran ve üzerindeki değerler, bakıma sürekli muhtaç olma durumuna tekabül etmektedir. Bakıma muhtaç kişi, sosyal sigorta kapsamında olsa dahi, nakdi yardım uygulamasından yararlanabilmektedir (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 6).

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu düzenlemelerle birlikte kamunun yaşlı ve özürlülerin bakımına ilişkin kurumsal sorumluluklarından yavaş yavaş çekilerek, konuya ilişkin bakım hizmetlerinin sınırlı bir kısmının özel sektör kuruluşlarından sağlanmasını ve büyük bir kısmının *aile içindeki kadınlar* tarafından üstlenilmesini teşvik etmeye yönelik uygulama eğilimine yöneldiği söylenebilir (Toksöz 2012: 117-123). Altuntaş ve Topcuoğlu (2016a: 69-71)'nin çalışmalarında görüldüğü gibi, 2006 yılından itibaren evde bakım uygulaması teşvik edilmesi sonucu, bu uygulamanın genel bakım içindeki payı hızlı bir şekilde artmış ve 2014 yılında 450.000 yararlanıcıyı aşmıştır. Resmî rakamlara göre evde bakım alan engellilerin sayısı, özel ve kamu kuruluşlarından bakım alanların yirmi yedi katından fazladır.

Sosyal politika, bakıma muhtaç engellilerin yaşadığı yoksul hanelerde evde bakımın nakdî olarak desteklenmesi şeklinde geliştirildiği için bakım verme sorumluluğu hane içinde ağırlıklı olarak kadınların omuzlarına yüklenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Toksöz 2011: 248). Ailenin kutsanması ve anneliğin yüceltilmesi, bakım hizmetlerine yönelik politikaların ve uygulamaların düzenleniş biçimini şekillendirmekte ve bu politikaların hayata geçirilmesinde meşru zemin hazırlayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Ceylan 2016: 196-198). Neticede toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü destekleyen kamusal patriarkanın varlığı toplumumuzda bu politikaları hem şekillendirmekte hem de bu politikalar ile birlikte bir kez daha vücut bularak toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü yeniden üretmektedir.

Türkiye'de bakım süreci, yaşanan sorunlar ve evde bakımın nakdi olarak desteklenmesi konularını temel alarak yapılan çalışmalar mevcuttur. Işık ve diğerlerinin 2016 yılındaki "Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Profili ve Sunulan Hizmetin Değerlendirilmesi"; Karahan ve Güven'in 2002 yılındaki "Yaşlılıkta Evde Bakım"; Çoban ve diğerlerinin 2014 yılındaki "Türkiye'de Evde Sağlık ve Bakım Hizmetleri Uygulamalarının Mevzuat İçindeki Tarihsel Değişimi" ve Taşdelen ve Ateş'in 2012 yılına ait "Evde Bakım Gerektiren Hastaların Bakım Gereksinimleri ile Bakım Verenlerin Yükünün Değerlendirilmesi" isimli çalışmalar bunlardan birkaçına örnektir. Bu çalışmalar birçok tartışmayı ve önerileri beraberinde getirmiştir. Bu çalışmaların ortak özelliği, örneklem gruplarında bakım verenlerin çoğunluğunun kadınlar ve azınlığının erkekler olmasıdır. Çalışmaları yapan yukarıda isimleri geçen araştırmacılar, özellikle kadın olanları, çalışmalarında bakım süreci içinde nerede yer aldıkları konusunda ve kendi deneyimleri hakkında herhangi bir bilgi aktarmamışlardır. Literatürdeki en önemli eksikliklerden biri, erkek ve kadın araştırmacıların, bakım sürecindeki rolleri hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamalarıdır.

Bu çalışma konu olarak, hane içinde doğuştan veya sonradan bakıma muhtaç duruma gelen bir bireye, yani babaannemize, vefat edene değin sürekli olarak bakım veren aile üyesi kadın bakıcılardan ikisi olarak ben ve kız kardeşimin bakım süreci ve bakım için ödenen nakdi yardım konularını temel alarak yaşadıklarımıza odaklanmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, evde bakım verme deneyimini ve yürürlükte olan nakdi yardım uygulamasını oto-etnografik araştırma türünü kullanarak, kendim ve kız kardeşimin deneyimlerinden yola çıkarak ve bu deneyimleri konuya yönelik alan yazını ile ilişkilendirerek irdelemektir.

Araştırmanın amacı bağlamında, bu çalışmanın literatüre birinci katkısı, oto-etnografitürünü Türkiye'de bu tez çalışmasında kullanarak sosyoloji disiplini içinde tanıtmaktır. Bu bağlamda, bu çalışma öncü çalışmalardan birisidir denebilir. Geleneksel olarak ölüm ve boşanma gibi dramatik olayları işlerken kullanılan oto-etnografi, bu çalışmada evde bakım süreci ve nakdi yardım ödeme etkilerinin değerlendirilmesinde ilk kez kullanılmıştır. Bu da çalışmanın en temel özgünlüğüdür.

Feminizm, kadınların durumunun kadınların kendi deneyim ve bakış açılarından anlaşılması gerektiğinin altını çizer (Tong 2006). Tez konusu ile ilgili literatürde yer alan araştırmaların hemen hepsinde araştırmacılar, inceledikleri konuyu bizzat deneyimleyip deneyimlemediklerini (yani engelli veya yaşlıya bakım verip vermediklerini) belirtmemişlerdir. Deneyimlediyseler dahi kendi deneyimlerini ve yorumlarını araştırma sürecine dâhil etmemişlerdir. Ülkemizde bu konuda yapılmış çalışmalar arasında konuyu deneyimleyip araştırmasını deneyimi üzerine temellendiren, araştırdığı konudan bizzat etkilenen bir araştırmacı kimliğiyle literatürde yer almak, bu tezin önemli adımlardan birisidir denebilir. Bu bağlamda, çalışmanın literatüre ikinci katkısı, çalışmada "araştırılan" ve "araştıran" ayrımını ortadan kaldırarak araştırmanın amacı doğrultusunda "bilimsel bilgi" elde etme yolunda oto-etnografik araştırma türünü kullanmaktır. Bahsi geçen bilimsel bilgi, ben ve kız kardeşimin deneyimlerinden yola çıkılarak üretilmiş ve bu çalışmadan önce üretilen bilgi ve tartışmalarla karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Bu süreçte, oto-etnografik araştırma sürecinin benim "sosyolojik tahayyül" yeteneğimin gelişmesinde tahmin ettiğimden daha fazla bir katkısı olduğunun altını çizmek isterim. Dolayısıyla, oto-etnografik yöntemin sosyologların sosyolojik tahayyül yeteneklerini geliştirmede en etkin yöntemlerden birinin olabileceğini keşfettiğimi söyleyebilirim.

Bu tezde Ellis ve Bochner (2006)'in sınıflandırdığı oto-etnografi çeşitlerinden "çağrışımıcı" (yazarın kişisel hikâyesinin ön plana alınması) oto-etnografiden ziyade "analitik" (araştırmacının öyküsel görünürlüğüne bağlı olarak analitik düşünümSELLİK, araştırmacının kendisinin ötesinde veri kaynağı ve kuramsal analizlerin ön planda tutulması) oto-etnografi çeşidi temel alınarak analiz, yorum ve yazım gerçekleştirilmiştir.

Analitik oto-etnografi çeşidini öncülleyerek bu tezin yazılması, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil toplum ve devlet düzeni, kapitalist sistem, bakım, kadın emeği, duygusal emek, yeniden üretim, eril ve dişil habitus, simgesel şiddet, ekonomik, toplumsal, kültürel ve simgesel sermaye ve bunun gibi kavramların ve kuramsal fikirlerin bizim deneyimizi nasıl şekillendirdiği ve bu deneyimin bunları nasıl yansıttığı keşfedilmiş ve bu süreçte edinilen bilgiler ile geçmişte yaşanan olayların zihinde canlandırılarak, olayların arka planındaki her şey fark edilebilmiştir. Bakım süreci hakkında akrabaların ve çevredeki diğer insanların bize söylediği her söz ve sarf ettikleri her davranış, bilinçsiz değildir. Farkında olsunlar ya da olmasınlar ağızlarından çıkan her sözcük belirli bir amaca hizmet ediyordur: bakım hizmetini kadınlar vermelidir ve bakım kararını hiç düşünmeden almalıdırlar. Bu çalışmada birinci önemli tespitşudur: kapitalist devlet düzeni, toplumsal cinsiyet rollerini şekillendiren toplumsal patriarka ve eril tahakküm tarafından şekillenen bakım hizmetini aile içinde birer kadın olarak ben ve kız kardeşim tarafından üstlenilmesi ve yedi yıl boyunca bakım vermeye devam ederek bahsedilen üç temel yapının yeniden üretimini sağlama yükümlülüğünü de yerine getirmek için içinde yaşadığımız toplum deyim yerindeyse zihinlerimize nakış gibi işlemiştir.

Bu tespitten hareketle, öncesinde tez konusu ile ilgili bir çok kez literatür taraması yapılmış, sayısız makale ve araştırma okunmuştur. Fakat oto-etnografik araştırma türü temelinde literatür taraması yapmaya başladıktan kısa bir süre sonra, toplumsal olaylarla ilgili bu çalışmanın araştırmacısının analiz yeteneğinin bir hayli geliştiği fark edilmiştir. Artık araştırmacı, dışarıdan tarafsız bir birey gibi kendi geçmişini bilinçli bir şekilde değerlendirebilmektedir.

Bu çalışmada kullanılan oto-etnografik araştırma türü ile aynı anda *araştırılan* ve *araştırmacı* olmak, Bourdieu ve Wacquant (2003)'ın belirttiği gibi araştırmacıya "düşünümsellik" (reflexivity) yani araştırmacı olarak kendi kendisi ile muhakeme etme olanağını tanımıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada ulaşılan ikinci önemli tespit, araştırmacının kız kardeşi ve kendisinin bakım verme ve nakdi yardım alma deneyimlerinde (*bireysel* deneyimlerde) *toplumsalın* (toplumsal cinsiyet rollerinin, beklentilerinin, ataerkil toplum ve devletin, cinsiyetçi sosyal devlet ve bunun gibi toplumsal faktörlerin etkilerin) bulunduğu fark edilmesidir. Nitekim araştırmacı bu deneyimlerin çok özel olduğunu düşünürken, aslında bunların evrensel (toplumun yeniden üretimi için vazgeçilmez bir olgu olan bakım sürecinin aile içine gizlenen, görünmeyen, değersizleştirilen, hatta yok sayılan kadın emeği tarafından yeniden üretilmesi) olduğunu ve evde bakım ile nakdi yardım uygulamalarının ataerkil toplumsal cinsiyet değerleri ve rol kalıpları ile nasıl şekillendiğini, dolayısıyla var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl yeniden üretildiğini de keşfetmiştir.

Ek olarak, bakım kavramının feminist alan yazınında geleneksel toplumsal cinsiyetçi roller odağında kadına özgü olması ve ev içinde yapılan ücretsiz iş olarak algılanması yönleriyle daha fazla yer alırken, ana akım sosyal bilimler yazınında fazla yer almadığı (Gökbayrak 2009: 59), yer alsaydı bile kavramın toplumsal cinsiyet temelli analizlerden uzak olduğu, tarafımdan keşfedilmiştir.

Bu tezin birinci bölümünde, araştırma yaklaşımı hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Bunun için öncelikle araştırma problemi, araştırmanın amacı ve temel soruları belirtilmiştir. Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma geleneği içinde göreceli olarak yeni bir araştırma türü olan oto-etnografi, bu tez için en uygun araştırma çeşidi olmasından ötürü tercih edilmiştir. Bu bölümde nitel araştırma deseni ve oto-etnografik araştırma hakkında detaylı bilgi sunulmuştur.

İkinci bölümde, Bourdieu'nün habitus ve sembolik şiddet kavramları ile ilişkilendirilerek toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümü ve görünmeyen emek olarak tanımlanan ev içi kadın emeği ve bu emeğin yeniden üretimde oynadığı önemli role ilişkin kuramsal ve kavramsal

çerçeve sunulmuştur. Görünmeyen emek kavramının ardından bakım, bakıma muhtaçlık ve bakım hizmetleri kavramları tanımlanmıştır. Sonra bakıcı kavramı tanımlanmış ve bakımın nasıl *kadınlaştığı* anlatılmıştır. Daha sonra Türkiye'de evde bakım hizmetlerinin ve evde bakım verenlere sunulan nakdi yardım uygulamasının hukuki ve kurumsal altyapısı özet olarak anlatılmıştır. Bölüm boyunca verilmek istenen amaç doğrultusunda bu sosyal politika uygulamalarını; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten politikalar olarak gören alan yazını değerlendirme ve eleştirilerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, araştırmanın verileri sunulmuş ve verilerin karşılaştırılmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacının kız kardeşi ve kendisinin bakım kararı almasından başlayarak bakım verme süreci ile evde bakım nakdi yardımı alma deneyimleri detaylı olarak aktarılmıştır. Bakım verme sürecinde yaşanan deneyimler Bourdieu'nün eril ve dişil habitus, eril tahakküm, mitsel akıl ve simgesel şiddet kavramları temelinde analiz edilmiştir. Nakdi yardım desteği deneyimleri ise Bourdieu'nün ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik sermaye kavramları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, araştırmadan çıkarılan sonuç açıklanmış; bu sonuç ardında, araştırma probleminin de çözümünü teşkil eden araştırma önerileri sunulmuştur. Bu araştırmanın ilk sonucuna göre, bakım verme deneyimi göz önünde bulundurulduğunda, bakım verenler olarak ben ve kızkardeşimin deneyimleri ve yaşadığımız sorunlar alan yazında yapılan diğer araştırma bulguları ile örtüşmektedir. İkinci sonuca göre, ülkemizde uygulanan evde bakım nakdi yardımı, bu yardımdan faydalanan kadın bakıcıların bakım yükünü hafifletmemektedir. Üçüncü sonuca göre, bu nakdi yardım kadın bakıcıların ekonomik ve kültürel sermayelerine az da olsa olumlu katkıda bulunurken toplumsal ve sembolik sermayelerine olumsuz yönde etki etmiştir. Araştırmanın dördüncü sonucu ise, evde bakım verme ve nakdi yardım uygulaması ataerkil toplumsal yapı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ve yeniden üreten bir uygulamadır.

Öneriler; bakıma atfedilen anlamın değiştirilmesi, bakımın üç ana ayağı olan devlet, aile ve özel bakım merkezlerinin eş güdümlü olarak çalışmaları, devlet tarafından kadın bakıcıların yükünün hafifletilmesi ve onlara bakım eğitimi verilmesi, bakım alanında profesyonel personel yetiştirilmesi, gündüzlü bakım evlerinin faaliyete girmesi, bakıcılara belirli aralıklarla sosyal aktivite olanağı sunulması, aylık nakdi yardım alan bakıcıların sosyal güvenliklerinin sağlanması, maaşın miktarında iyileştirme yapılması ve maaşın verilme kriterlerinde cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi gibi gereklilikler çerçevesinde sunulmuştur.

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI

1.1 Araştırma Problemi ve Amacı

Bu araştırmanın problemi, araştırmacının ve kız kardeşinin bizzat deneyimlediği bakım verme faaliyeti boyunca, içinde yaşadıkları sosyal çevrenin onların nasıl davranacağına ve geleceklerini nasıl şekillendireceklerine dair onlara öngördüğü toplumsal cinsiyet rol kalıplarını dayatmasıdır. Bu, araştırmacı ve kız kardeşi için başlı başına mücadele etmesi oldukça güç bir problem idi. Dolayısıyla, deneyimledikleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğini içeren bu toplumsal baskılama mekanizmasını geriye dönük irdelemek, bakım verme sürecinin nasıl işlediğini ve nakdi yardım ödemelerinin ne anlama geldiğini anlamlandırmada önemlidir.

Her araştırmanın belirli bir amacı olduğuna göre (Yıldırım ve Şimşek 2008: 85), bu tezin ana amacı, evde bakım verme deneyimini ve yürürlükte olan aylık nakdi yardım uygulamasını oto-etnografik yöntemi kullanarak, araştırmacının kendisinin ve kız kardeşinin deneyimlerinden yola çıkarak ve bu deneyimleri konuya yönelik alan yazını ile ilişkilendirerek irdelemektir.

İlerleyen sayfalarda anlatılacağı gibi, çalışmada oto-etnografik araştırma türü özgür bir seçimle gerçekleşmemesine rağmen, yazım aşamasında konunun anlaşılır kılınmasında bunun en iyi yöntemlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha çok ölüm ve boşanma gibi dramatik olayları incelerken kullanılan oto-etnografi, bu çalışmada evde bakım süreci ve nakdi yardım ödemelerinin ne anlama geldiğinin

değerlendirilmesinde ilk kez kullanılmıştır. Bu da çalışmanın en temel özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Ben¹ ve kız kardeşim 2010 ve 2017 yılları arasında dedemin vefatından yaklaşık bir sene sonra felç geçiren babaanneme üç aylık bir hastane tedavi sürecinin ardından evde bakım vermeye başladık. 2010 yılından itibaren babaannemin vefat ettiği 6 Mart 2017 sabahı saat 05.20'ye dek, onu bir an olsun yalnız bırakmayarak her türlü ihtiyacını ve bakımını karşıladık. 2012 yılında bazı akrabalarımız ve komşularımız bize² devletin, aile içinde engelli bireye bakım veren bakıcılara bakım süreci devam ettiği müddetçe her ay nakdi yardım ödediğinden ve bizim de bu uygulamadan yararlanabileceğimizden bahsettiler. Bunun üzerine ikamet ettiğimiz Düzce ilinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na müracaat ettik. Yaklaşık üç ay sonra gerekli prosedürler tamamlanıp, nakdi yardım hak etme kriterlerimiz tespit edildikten sonra nakdi yardım almaya başladık. Sonuç olarak, babaanneme ortalama yedi yıl bakım verdik ve bu süre içinde beş yıl (adres değişikliği, işe giriş çıkış nedeniyle haneden bir bireyin sigorta girişi vb. sebeplerden kaynaklanan kısa süreli kesintiler hariç) aylık nakdi yardım alınmıştır.

1.2. Araştırma Soruları

Bu tezin odaklandığı amaç olan nakdi yardım ile bakım verme sürecinin benim ve kız kardeşimin deneyimlerinden yola çıkarak oto-etnografik araştırma türü ile irdelenmesi ve bu ödemenin ülkemizde, kadın bakıcılara ve bakım sürecine ne gibi etkilerinin olduğunun tespit edilebilmesi için çalışma boyunca detaylı olarak cevaplandırılacak araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

- 1) Literatürde konuya yönelik yapılmış araştırma sonuçları ile şahsen tecrübe ettiğim evde bakım süreci durumuna yönelik deneyimlerim arasında benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

¹Araştırmacının kendisi.

²Araştırmacı ve kız kardeşi.

- 2) Literatürde aylık nakdi yardım alan ve aile üyesi engelli birine sürekli bakım veren bakıcılar ile ilgili yapılmış araştırma sonuçları ile şahsen tecrübe ettiğim aylık nakdi yardım alma durumuna yönelik deneyimlerim arasında benzerler ve farklılıklar nelerdir?
- 3) Evde bakım verme ve nakdi yardım uygulaması ataerkil toplumsal yapı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren bir uygulama mıdır?

1.3. Araştırma Deseni

Dinç (2010: 200)'e göre araştırma desenleri, neyin incelendiği konusunda çeşitli öngörüler ve farklı soruları cevaplama amacını içermektedir. Bu tezde, nitel bir araştırma tasarımı ve deseni kapsamında olan oto-etnografik araştırma türü kullanılmıştır.

1.3.1. Nitel Araştırma

İnsan davranışlarının temel nedenlerini ve motivasyonlarını anlamayı amaçlayan ve kökleri antropoloji, sosyoloji, gazetecilik, eğitim, toplum hizmeti, sağlık, hukuk gibi çeşitli uygulama alanlarına kadar uzanan (Turan, 2013: 18) nitel araştırmalar, birtakım felsefî yönelim ve yaklaşımı kapsayan bir araştırma türüdür (Arıkan 2013: 21). Gubrium ve Sankar (1994)'a göre nitel araştırmada, gündelik yaşama ilişkin gözlemlerle "insanlar ve bu insanların dünyaları konusunda önemli bilgiler edinilebilir" anlayışından yola çıkılır ve nitel araştırmanın ampirizmi, gündelik yaşamın deneyimlerinin verilerine dayanır (Aktaran: Baran 2004: 40).

Nitel araştırma deseni istatistiksel veri analizine dayanırken (Özdemir 2010: 325-326), bunun aksine nitel araştırmalarda bilgiye tümevarım yöntem bilimini kullanarak ulaşılabilir. Nitekim nitel araştırma deseninde amaç, insanların olayları nasıl nitelediği, olaylara yükledikleri anlamların neler olduğu sorusuna cevap aramaktır. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemiyle bireyler, içinde bulundukları toplumsal sistemlerin arka planlarını keşfedebilmeyi ve bununla birlikte bir yandan da kendi

sırlarını çözmeyi amaçlamaktadırlar. Dahası nitel araştırma yöntemi dâhilinde etnografi ile oto-etnografik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlarda gerçekliğin, araştırmacının bizzat kendisi tarafından kurulduğu kabul edilir. Araştırmacı, söz konusu gerçeklik ile etkileşim hâlinindedir ve kendi öznel değerleri perspektifinden gerçekliği kavrama çabasıdır.

Bu çalışmada araştırmacı, şahsi bakım verme ve nakdi yardım alma deneyimi sürecinin gerçekliğini, araştırma boyunca kavramaya ve kavramsallaştırmaya çalışmaktadır. Bahsedilen bu otobiyografik anlatısını araştırmacı, bilimsel araştırma türlerinden biri olan oto-etnografiyi kullanarak dönüştürmüştür.

1.3.2. Oto-etnografi

Oto-etnografi kavramı, Ellis vd. (2011)'e göre sosyal bilimler disiplinleri içinde uzun yıllar boyunca "otobiyografik uygulamalar" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Yine Ellis vd. (2011)'e göre, 1980'li yıllarda post-modernizmin çağrıştırdığı "güven krizi", sosyal bilim disiplinlerinde yenilikler yapma imkânı sunmuş ve böylece sosyal bilim araştırma formları ve amaçları revize edilebilmiştir. Bu noktada Reed Danahay (1997)'a göre, oto-etnografi kavramı ilkin 1975 yılında meşhur antropolog Heider tarafından "araştırmacının kendisi" anlamında değil "bilgi kaynağının kendisi" anlamında kullanılmıştır.

Fonetik bağlamda kelimenin ekleri ayrı ayrı incelendiğinde, *-grafi* (*-graphi*) araştırma aşaması, *-etno* (*-ethno*) kültürel bağlam ve *oto* (*-auto*) ise bilgi kaynağı (araştırmacının deneyimi) anlamlarına ulaşılmaktadır. Bu üç terim aynı zamanda oto-etnografik araştırmaların geleceğinin güvence altında olduğunu ifade etmektedir. (Aktaran: Özdemir ve İnan 2013: 277). Nitekim Çelik (2013: 1)'e göre oto-etnografi, gün geçtikçe nitel araştırma geleneği içinde adını duyurur olmuştur. Oto-etnografi, araştırmacının sosyal bağlam içinde bizzat kendisinin otobiyografik anlatısını temel veri olarak kabul eder.

Oto-etnografi, anı veya otobiyografi gibi şahsi anlatı yazılarından farklıdır. Oto-etnografide araştırmacı deneyim, davranış ve düşüncelerini içinde yaşadığı toplumun diğer üyeleri ile ilişkisi bağlamında yorumlamaktadır. Oto-etnografi yöntemi ile araştırmacı, kültürel bir analiz yapma olanağına kavuşmaktadır. Oto-etnografi, otobiyografinin ve etnografyanın her ikisini de kapsayıcı bir yazma sürecini ifade eder. Yani oto-etnografi, bireyin üyesi olduğu topluluğa dair etnografik içerikli gözlem ve analizlerini içeren otobiyografik bir yansımadır. Nitekim oto-etnografik araştırma türünü kullanmak isteyen bir araştırmacının çalışmasında otobiyografi ve etnografyanın ilkeleri hâkimdir (Çelik 2013: 5).

Ellis ve Holman Jones'a göre oto-etnografinin asıl amacı, *şahsi* deneyimin sistematik analizi ve betimlenmesi yoluyla *kültürel* deneyimi idrak etmektir. Etnografi, antropoloji disiplininin temel yaklaşım alanlarından biri olarak kültür ile gündelik hayatın anlamına odaklanır. Oto-etnografi ise araştırmacının araştırma konusuna bağlı olarak içinde bulunduğu olay ya da olguda kendini araştırması (Çelik 2013: 2) olarak tanımlanmaktadır.

Pace (2012: 1)'e göre oto-etnografi; etnografi ve otobiyografinin karakteristik özelliklerinin birleşiminden oluşan bir nitel araştırma biçimi olarak kısmen yazarlar, sanatçılar, oyuncular ve benzer alanlardaki diğer bireylerin, kişisel ve profesyonel deneyimlerini eleştirel şekilde yansıtabilme imkânı sağlayarak, yaratıcı ve performans dayalı sanat türleri içinde gün geçtikçe hız kazanmaktadır. Sternberg (1999)'dan aktararak açıklamalarına devam eden Pace (2012: 1-2)'e göre oto-etnografi yazarları, kendi kişisel deneyimlerini ve şahsî etkileşimlerini daha geniş kültürel, politik ve sosyal perspektifte araştırıp bunu okuyucuya yansıtmaktadırlar.

Denshire (2013: 1)'a göre oto-etnografi, tartışmaya açık bir alandır. İç gözlemsel ve kişisel performansı içeren oto-etnografik yazın alanında bu türün hâlâ yayınlanmayı hak edip etmediği veya bir "araştırma türü" olarak sayılıp sayılamayacağı ile ilgili sorular artarak sorulmaya devam etmektedir. Bunun yanında *International Journal of Qualitative Methods*, *Qualitative Inquiry*, *Sociology of Sport Journal*, *Journal of*

Contemporary Ethnography and Disability and Society ve bunun gibi dergiler, düzenli şekilde oto-etnografik araştırmalar yayınlamaktadırlar.

Denshire (2013: 2) açıklamalarına devam ederken erken dönem oto-etnografi yazılarında yazarların, kendilerinin ötesine geçerek araştırmalarını antropolojik bir gelenek dâhilinde oluşturduklarını vurgulamaktadır. Ona göre çağdaş oto-etnografiler, birkaç disiplin dalı kapsamını içeren daha geniş bir formda yazılmaktadırlar. Çağdaş oto-etnografi yazarları, erken dönem oto-etnografi yazarlarının seslerini yükseltmeyi başaramadıkları farklı alanlardaki sosyal problemlere atıfta bulunmaktadır.

Eriksson (2010: 91)'un makalesini incelediğimizde oto-etnografinin, etnografi disiplini içinde yeni bir branş dalı olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca bahsedilen makaleye göre geleneksel etnografide araştırmacı, tipik olarak kendi kültüründen farklı bir grup insanı inceler. Oto-etnografide ise araştırmacının incelediği grup, bizzat kendisinin de üyesi olduğu ve içinde bulunduğu kendi grubudur. Eriksson bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Oto-etnografi türünde kendim, kendi faaliyetlerim üzerine çalışıyorum, bunu yapıyorum çünkü ben de sizden biriyim. Thommy Eriksson olarak kendi şahsıma ilgi duymuyorum, bilakis toplumun içinden birisi olma durumuna ilgi duyuyorum. Bu sebeple araştırmamı bu ilgi üzerine inşa etmem, araştırmamın hipotezini normal ve yeterli bir biçimde oluşturabilmemi sağlamaktadır. Bu durum ayrıca zihnimde, içinde bulunduğum toplumun üyelerinin sahip olduğu farklı *rol kalıplarını* bilinçli ve metodolojik olarak gözlemleme, sorgulama, eleştirme ve yansıtma isteğini uyandırmaktadır" (Eriksson 2010: 94).

Alvesson (1999)'dan aktaran Eriksson (2010: 91)'a göre, bireyin kendi kişisel pratiği üzerine çalışması tartışmalı olabilir ve bilimsel araştırma bağlamında bir derece anlaşmazlıklara neden olabilir. Yine Eriksson bu konuya yönelik şunları söylemektedir:

"Benim için, kendi kişisel meslek sürecim üzerinde çalışmak doğal bir şeydir. Bunun son derece doğal olduğunu söyleyebiliyorum çünkü bunu nasıl yapacağımı öğrenmek zorunda değilim, aksine önce neden

yapamayacağımı öğrenip sonra aslında nasıl yapabileceğimi keşfetmiş olacağım. Böylece kendi mesleğim üzerine çalışma sürecinin, *kültürel gelenekleri zorla dayatmak* yerine bu geleneklerden özgürleştiren ve güncel çalışma sürecime benzer bir süreç olduğunu söyleyebilirim" (Eriksson 2010: 91).

Ellis ve Bochner (2006) oto-etnografiyi "çağrışımçı" ve "analitik" olarak iki grupta sınıflandırmıştır. Çağrışımçı oto-etnografi yazarın kişisel hikâyesini ön plana alırken; analitik/realistik oto-etnografi, kendi bilgilerinden beslenen daha kapsamlı bir sosyal fenomenler dizisi ile alâkadardır. Dolayısıyla bu ikili sınıflandırma, oto-etnografi yazarlarının yazılarında kişisel ve kültürel alanları bütünleştirirken başarısızlığa uğramamak adına yazım sürecinin en başında ilgili varyasyonları görünür kılarak kullanışlı olabilmektedir.

Ellis ve Bochner (2000: 737)'in kişisel deneyim hakkındaki ilk açıklamaları, bu hususta dikkat çekicidir:

"Yazıya, kendi kişisel yaşantım ile başladım. Fiziksel hislerimi, düşüncelerimi ve duygularımı ön planda tuttum. Geçmişte yaşadığım bir deneyimimi anlayabilmek adına *sosyolojik içe bakış* ve *duygusal çağrışım* biçiminde bir ikili tasnif arayışına girdim. Bunun sonucunda kendi deneyimimi bir hikâye şeklinde yazmaya karar verdim; kişisel bir hayatı araştırırken, bütün bir hayatı anlamayı umarak..."

Öte yandan analitik gelenekte objektiflik daha değerlidir. Bu hususta Denshire (2013: 3)'ın aktarımında görülen Anderson (2006)'un oluşturduğu (Aktaran: Pace 2012: 3), şu anahtar kavramlar dikkat çekmektedir: (1) kapsamlı üye araştırması, (2) analitik düşünümSELLİK, (3) araştırmacı şahsının öyküsel görünürlüğü, (4) bireyin kendisinin ötesinde haber kaynağı niteliğindeki diyalog ve (5) teorik analiz sorumluluğu. Bu çalışmada araştırmacı bu sayılanları elinden geldiğince uygulamaya çalışmıştır.

Tüm bu açıklamaların yanında, Anderson (2006)'dan aktaran Pace (2012: 3), her ne kadar oto-etnografinin kullanışlı bir araştırma metodu olarak kayda değer bir ilgi

görse de, soyutlama ve genelleme gibi geleneksel analiz amaçları göz ardı ettiğinden dolayı eleştirildiğini ifade etmektedir. Yine Pace (2012: 3)'in açıklamalarında Ellis ve Bochner (2000)'in, oto-etnografinin bir roman veya biyografiye benzer anlatı türü olduğunu, bu sebeple normal olarak sosyal bilimleri edebî yazından ayıran sınırları zedelediğini bildirdikleri görülmektedir. Onlara göre hikâye tarzı anlatılar, özet ve açıklamanın etkilerini reddetmektedir.

Bu eleştirilerden yola çıkarak Ellis (2004), bireylerin hikâye anlattıkları zaman kendi kelimelerini yorumlarken analitik terimler kullanmaları ile oto-etnografilerinin de analitik unsurlar içereceğini iddia etmektedir. Fakat bu tarz bir analizin realist ve analitik geleneğe uymayacağını Ellis ve Bochner (2006) şu şekilde izah etmektedirler:

"Eğer bir hikâye, hikâye analizine dönüştürülmeye çalışılırsa, bu noktada hikâyenin aslı *geleneksel sosyal dikkate* feda edilmiş olur. Yani hikâye, başka bir dile çevrilmiştir. Bu, analiz ve genellemenin dilidir ve böylece bir hikâyeyi hikâye yapan dinamikler aslında kaybedilmiş olur" (Aktaran: Pace 2012: 3).

Ellis (2004) genelleme konusunda, oto-etnografiyi geleneksel tarzın dışında genelleyebilmenin mümkün olduğunu savunmaktadır. Bir oto-etnografinin genellenebilirliği, okuyucular tarafından eğer hikâye onların deneyimleri ya da hayatlarının başkaları tarafından bilinen bölümü hakkında bilgiler içerdiğine dair kanaat getirilmişse, test edilmiş olur. Oto-etnografi yazarı, geleneksel analiz ve genellemeye ayrıcalık tanımaz.

Anderson, kendi metodunu Ellis ve Bochner (2000)'in önerdikleri çağrışımsal veya duygusal oto-etnografiden ayırmak için analitik oto-etnografi şeklinde tanımlamıştır. Bu doğrultuda analitik oto-etnografinin amacı, basit bir kişisel deneyim belgelemesi değildir. Bunun ötesinde bir kişisel bakış açısı sağlamak ya da okuyucu ile yazar arasında duygusal yankılanmayı anımsatmaktır.

Eriksson (2010: 95)'e göre oto-etnografi türü için yapılan tartışmalarda "hassasiyet" konusu; dürüstlüğün kanıtı, samimiyet ve sorumluluk kavramları ile

ilişkilendirilebilir. Oto-etnografik araştırma bağlamında ise hassasiyet, "orada bulunmuş olma" iddiasını sergilemektir.

"Eğer bir araştırmacı olarak *üzüntü* hakkında yazarsam, bağımsızlığımı bırakmış olurum. Fakat kendi deneyimlediğim *üzüntüm* hakkında yazarsam, üzüntüyü gözlemleme ve yorumlamadaki iddialarım yetki kazanmış olur. Hassasiyet, yetki verir. Eğer biz bu düşünceleri benim kendi araştırmam bağlamında kabul edersek ben, kendi mesleğim hakkında daha hassas bir bakış açısına sahip olup konu hakkında daha derin düşünür ve dürüst olmaya çalışırım. Kendi meslek sürecim hakkında yazdığımda doğal olarak kendimi daha iyi görme eğilimine sahip olurum. Belki bir tasarımcı olarak kendi hatalarımı ve noksanlarımı kabul etmek istemeyebilirim. Böylece kendi yorumlama ve yazma faaliyetimi yeniden inşa ettiğimde, kendi meslek sürecimi de düzene koymuş olurum. Fakat şahsım üzerinde kurduğum *hassasiyet* ile mesleğimde profesyonellikten yoksun olduğum gerçeğine maruz kalırım ve bir tasarımcı olarak mesleki kapasitem hakkında kuşku duyarım, çözüm sunmada uyumsuzluk yaşarım... Böylece bu durum bana, 'Ben orada bulundum ve bu şekilde farkındalık kazandım' cümlesini söyleyebilme yetkisini verir. Şunu da belirtmem gerekir ki, oto-etnografik bir metin ile kendini arkadaşlarına ve akrabalarına karşı teşhir etmek *özel bir risk*; meslektaşlarına karşı teşhir etmek ise *profesyonel bir risk* içermektedir... Oto-etnografideki sansür ve kendini açığa çıkarma arasındaki dengeyi kurabilme stratejisi... hassas konulardır" (Eriksson 2010: 95-97).

Çelik (2013: 4)'e göre etnometodolojik araştırma yöntemi, oto-etnografinin sosyolojideki iz düşümü olarak tanımlanabilir. 1970'lerde Douglas, Schutz, Goffman ve Garfinkel gibi bir grup sosyolog, insan davranışlarının anlaşılabilmesi için bireylerin olayları algılayış biçimlerinin analiz edilmesi gerekliliğinden yola çıkarak "etnometodoloji yöntemini" geliştirmişlerdir. Bu sosyologların amaçları, gözlenen davranışların ardındaki şahsi amaç ve değer yargılarının etnometodoloji yöntemiyle keşfini sağlamaktır. Analiz sürecinde araştırmacı, incelediği grubun üyelerinin yerine

kendini koyarak bu bireylerin gündelik yaşamlarını, toplumsal bakış açılarını, algı ve davranışlarını algılamaya çalışır.

1.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Tekniği

Özdemir ve İnan (2013: 277)'a göre oto-etnografi; etnografide olduğu gibi, otobiyografik deneyimlerin altında yatan kültürel anlayışı bulma amacı gütmektedir. Bu etnografik içeriği yakalayabilme doğrultusunda oto-etnografik araştırmalarda; direkt sorgulama, yüz yüze grup ya da detaylı bire bir görüşmeler, günlük bakım uygulamaları, gözlem, anlatım sorgusu, etnografik odak grupları, detaylı görüşmeler, söyletim, görsel ve işitsel kayıt ve arkadaş olma gibi geleneksel etnografik veri toplama yöntemleri ve veri analizi yöntemleri kullanılmaktadır.

Bu tezde benim ve kız kardeşimin evde bakım süreci ve aylık nakdi yardım alma deneyimlerimiz temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, ele alınan konuya yönelik daha önce yapılmış araştırmaların bulguları da diğer veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Özel olarak, tezin sonunda yer alan yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmış ve bu mülakat sorularına ben ve kız kardeşim yazılı cevap vererek daha somutta deneyimler ve düşünceler ortaya konmuştur. Konuya yönelik yapılan diğer çalışmaların bulguları ben ve kız kardeşimin deneyimlerini karşılaştırmada ve yorumlamada önemli bir rol oynamıştır.

1.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

İşçi ve Öztekin (2013: 167-168)'e göre, verilerin anlamını dışarıya aktarma sürecine *veri analizi* denir. Bu aktarım, bireylerin dile getirdikleri düşüncelerin, araştırmacının gözlemlerinin, okuyarak edindiği bilgilerin yorumlanmasıyla gerçekleştirilir. Dolayısıyla bu süreç, anlam verme sürecidir. Veri analizi, tündengelimden tümevarıma, somut parçalardan soyut kavramlara, tanımlamadan yorum yapmaya doğru kavramlar arasında her iki yönde de hem ileri hem geri adım atmayı içeren çetrefilli bir süreçtir.

Özdemir ve İnan (2013: 277-278)'a göre oto-etnografik bir çalışma, hem araştıran kişiyi hem de araştırılan olayı veya olguyu bir araya getirir. Araştırmacı, kendi araştırmasının aynı zamanda öznesidir. Bu noktada dilimizde "dönüşümsellik" ya da "düşünümsellik" şeklinde çevrilebilen "reflexivity" kavramı ortaya çıkmaktadır. Düşünümsellik anlayışında araştırmasının bizzat öznesi olan araştırmacı, aslında kendi deneyimlerini analiz etmektedir. Nitekim Bourdieu ve Wacquant(2003)'a göre, araştırmacının şahsi deneyimlerini temel alarak bilgi ürettiği yaklaşımlar, düşünümsellik kavramından köken alarak oluşturulmaktadır. Öyle ki düşünümsellik ile bireysel olanın içindeki toplumsal, özel olanın içindeki evrensel, mahremin içindeki gayri şahsi keşfedilmektedir. Sağladığı yarara rağmen düşünümselliğin kullanılmamasının başlıca sebebi toplumsaldır, yani entelektüelin kendisini sorgulamaktan kaçmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan oto-etnografik yaklaşım ile aynı anda araştıran ve araştırmacı olmam, Bourdieu ve Wacquant (2003)'ın belirttiği gibi bana düşünümsellik (reflexivity) yani araştırmacı olarak kendi kendim ile muhakeme etme olanağını tanıtmıştır. Bu süreç, kız kardeşim ile benim bakım verme ve nakdi yardım alma deneyimlerimizde (bireysel) toplumsal (toplumsal cinsiyet rollerini, beklentilerini, ataerkil toplum ve devleti, cinsiyetçi sosyal devleti ve bunun gibi toplumsal faktörlerin etkilerini); ve bu deneyimlerimizin çok *özel* olduğunu düşünürken, aslında bunların *evrensel* (toplumun yeniden üretimi için vazgeçilmez bir olgu olan bakım sürecinin aile içine gizlenen, görünmeyen, değersizleştirilen, hatta yok sayılan kadın emeği tarafından yeniden üretilmesi) olduğunu keşfettim. Bu bağlamda, genişletilmiş veriler ve yorumlar çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı bir biçimde sunulmuştur.

1.6. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler

Tez için oto-etnografi araştırma türünün seçiminin uzun bir serüveni bulunmaktadır. Tez yazımına ilk başladığımda, ülkemizde konu hakkında yayınlanmış araştırması bulunan diğer araştırmacıların yaptığı gibi, hedefim okulumun bulunduğu Bolu ilinde ikamet eden ve en az altı aydır bir başkasının bakımına muhtaç aile üyesi engelli bireye bakım veren elli kadın bakıcı ile derinlemesine mülakat yapmaktı. 2016

yılında, yapılandırılmış sorular ile hazırladığım görüşme formunu ve diğer gerekli bütün evrakları hazırladım. Ardından, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Etik Kurulu'ndan *Etik Kurul Onay Belgesini* alarak, ilgili kurumdan yasal izni almak için süreci başlattım. Maalesef, Bolu Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nden gerekli iznin verilmediğine dair bir geri bildirim aldığım için araştırma desenimi değiştirmek zorunda kaldım. Bu iznin alınamaması başlı başına ayrı bir araştırmanın konusu olabilir. Çünkü iznin neden verilmediğine dair, ilgili kurum tarafından herhangi bir net yazılı açıklama tarafıma iletilmemiştir.

İznin çıkmaması süreci iki aşamada gerçekleşmiştir. İlkinde görüşmeler esnasında kesinlikle ses kayıt cihazı veya fotoğraf makinesi gibi cihazları kullanamayacağımı belirten bir yazı tarafıma sunulmuştur. Bolu Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nden bizzat gidip yazının kopyası alınmış ve tezin "ekler" bölümüne eklenmiştir. İlginçtir ki, izin için müracaat edilen tarihten üç yıl evvel aynı konuda ve ili farklı olmak üzere benzer bir örneklem grubu ile başka bir araştırmacı tarafından, hem ses kayıt cihazı hem de fotoğraf makinesi kullanılarak mülakat tekniği ile bir çalışma yapılmıştır. Bahsedilen çalışma "Evde Bakım Parasının Evde Yaşlı Bakım Sürecine Etkisinin Bourdieu'cü Bir Yaklaşımla İncelenmesi: Antalya Örneği" isimli Aslı Gözde Akış'a ait yüksek lisans tezidir. Yani gerekli izin ilgili bakanlık tarafından öncesinde verilmiştir. Bahsedilen "Evde Bakım Parasının Evde Yaşlı Bakım Sürecine Etkisinin Bourdieu'cü Bir Yaklaşımla İncelenmesi: Antalya Örneği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında araştırmacı, Antalya Valiliğinden gerekli izinleri alarak örneklem grubu dâhilindeki Antalya ilinde ikamet eden 10 kadın bakıcı ile görüşmüştür. Şüphesiz ki Bolu örneğinde kadın bakıcılar ile mülakat yapılabilseydi, aynı konunun iki farklı örneklem grubu bulgularının karşılaştırılması mümkün olabilecek ve konu hakkında literatüre katkı sağlanabilecekti.

İkinci aşamada, tez çalışması dâhilindeki ses kayıtları ve fotoğraf çekimleri tarafımdan iptal edilmiş ve tezden bu bölümler çıkartılıp tekrar üniversitenin etik kurul onayına başvurulmuştur. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu Valiliği'ne araştırma izni için yeniden başvurmuş, Valilik ise yeniden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan çalışmada kadın bakıcılarla görüşülebilmesi için izin

istemmiştir. Ancak Bolu Valiliğindeki ilgili birimden gelen bir telefon ile bu talebin de olumsuz sonuçlandığı öğrenilmiştir. Yani, çalışma kapsamında mülakat yapılabilmesi için gerekli olan izin verilmemiştir.

Araştırma izninin çıkmaması üzerine tez danışmanı ile görüşülmüş ve danışman tarafından aynı konu üzerinde çalışmaya devam edilmesi fakat araştırma deseninin değiştirilmesi söylenerek, "oto-etnografik" bir araştırma yapılması önerilmiştir. Aslında bu çalışma yetkili kurum veya kurumlar tarafından yasal izin çıkmaması, araştırma sürecine yönelik *yaratıcılığın* ortaya çıkması ve bu yaratıcılığın uygulanması noktasında örnek tezlerden biri olarak değerlendirilebilir. Oto-etnografi konusunda okumalar yapıldıkça aslında tez konusu için en uygun yöntemin bu olduğu fark edilmiştir. Çünkü ben ve kız kardeşim de birer kadın bakıcıydık, araştırma konusunu yedi sene boyunca bizzat deneyimlemiştik. Üstelik bu konu hakkında araştırmacının en iyi veri toplayabileceği kişiler, yine kendimiz idik. Araştırmacı, kendi deneyimini bilimsel veriler ışığında analiz edip geçmişe dönük yaşantıları üzerine objektif yorumlama yapabilecek olmanın verdiği heyecan ile tezini oto-etnografik araştırma temelinde yeniden inşa etmiştir. Ardından araştırmacı, yaptığı çalışmalar sonucunda oto-etnografinin hem dünya genelinde hem de ülkemizde yeni bir araştırma yöntemi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu konudaki ilk araştırmalar arasında araştırmacının kendi tez çalışmasının da yer alacak olması, onu daha da heyecanlandırmıştır.

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, Bourdieu'nün *habitus* ve *sembolik şiddet* kavramları ile ilişkilendirilerek toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümü ve görünmeyen emek olarak tanımlanan ev içi kadın emeği ve bu emeğin yeniden üretimde oynadığı önemli role ilişkin kuramsal ve kavramsal çerçeve özet olarak sunulmaktadır. Görünmeyen emek kavramının ardından bakım, bakıma muhtaçlık ve bakım hizmetleri kavramları tanımlanmıştır. Sonra bakıcı kavramı tanımlanmış ve bakımın nasıl *kadınsılaştığı* anlatılmaktadır. Daha sonra Türkiye'de evde bakım hizmetlerinin ve evde bakım verenlere sunulan nakdi yardım uygulamasının hukuki ve kurumsal altyapısı özet olarak anlatılmaktadır. Bölüm boyunca verilmek istenen amaç doğrultusunda bu sosyal politika uygulamalarını; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten politikalar olarak gören alan yazını değerlendirme ve eleştirilerine yer verilmektedir.

2.1. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumlarda biyolojik temelli cinsiyet sınıflandırmasının tanımlanmasındaki eksikliğin giderilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Biyolojik farklılıklar sonucu oluşan kültürel ve sosyal değerlerin yarattığı ayrımlar, toplumsal cinsiyet kavramı olmaksızın tam anlamıyla ifade edilememektedir. Dolayısıyla bu kavram, farklı mekânlarda, zamanlarda, toplumlarda, geleneklerde, kültürlerde, inanç sistemlerinde ve sosyo-ekonomik koşullarda farklılaşmakta (Şahin 2016: 7) ve aynı zamanda farklı cinsiyete mensup insanların değer yargıları, toplumsal

beklentileri, rolleri ve davranışlarının da farklı aşamalarda biçimlendirildiklerine işaret etmektedir.

Bir toplumun sahip olduğu cinsiyet rejimi, o toplumdaki cinsiyete özgü rol kalıplarını belirlemektedir. Bu belirlenme sürecinde o toplumun kültürel kodları, gelenekleri ve görenekleri de etkilidir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten bağımsız olduğu hâlde ona atfedilen toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş bütün rolleri ifade etmektedir. Böylelikle kavram toplumda, farklı biyolojik cinsiyetlere mensup bireyler arasındaki toplumsal, siyasal, kültürel birçok eşitsizliği görünür kılarak, hem toplumsal yaşamın süregelen dinamiklerini hem de insanın cinsiyet temelli doğasını anlamamızı da sağlamaktadır. Neticede toplumsal cinsiyet, Bütün (2010: 3-15)'ün de vurguladığı gibi, birbirinden farklı toplumlarda yaşayan kadın ve erkeklere yüklenen rol modelleri ve sorumlulukların farklı olmasıyla toplumsal cinsiyet kimliklerinin de farklılaşmasını anlatmak için oluşturulmuştur.

2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü

Toplumda kadın ve erkeğin rollerinin paylaşımı, Adak (2003: 82)'a göre genellikle cinsiyet rol kalıpları doğrultusunda olmaktadır. "Kadınların Yedi Rolü ve Statüleri Üzerine Yapılan Veri Toplama ve Analizi El Kitabı" (A Hand Book for Data Collection and Analysis on Seven Roles and Statues of Women) adlı ortak bir çalışmada C. Oppong ve K. Abu, toplumlarda kadınların yedi ana rolü yerine getirdiğinin altını çizmişlerdir (Oppong ve Abu 1985, Aktaran: Eken 2006: 252). Eken'in konuyla ilgili açıklamalarından anlaşıldığı üzere, bu yedi temel rol; "annelik", "eşlik", "ev kadınlığı", "akrabalık", "mesleki", "topluluk" ve "bireylik" rollerini kapsamaktadır. Bu rollerden dördünün *aile içi rolleri* içerdiği gerçeğinin altı çizilmelidir.

Bir toplum, Tong (2006: 106-107)'a göre, kadınların özgürlük alanlarına ya da entelektüel alanlarına (din, kültür ve özellikle de siyaset alanları) girmelerini engellediği, ağırlıklı olarak ihtiyaçlar alanı ile ya da fiziksel emek alanı ile sınırladığı müddetçe ataerkil bir toplumdur. Ataerkil toplumlarda eril ideolojiyle biçimlendirilmiş cinsiyete dayalı iş bölümü, Kaylı (2016: 35-57)'nin belirttiği üzere, iktidar ve hiyerarşi

temelinde kadınların ve erkeklerin yaptığı işleri farklılaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak kadın, ev içi alanın, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi hizmet ağırlıklı işlerine uygun görülürken; erkek, kamusal olanla birleştirilerek ev içi alanın hizmet ağırlıklı işlerinden muaf tutulmaktadır. Cinsiyet farklılığına dayalı biçimlendirilen bu iş bölümü, toplumsal faydadan yararlanma durumunda kadınları dezavantajlı hâle getirmenin de ötesinde eğitim, sağlık, çalışma ve siyaset gibi alanlarda eşitsizliklere neden olmaktadır. Böylelikle bir toplumun kültürü, ahlâk sistemi, dinî yapılanması, gelenek ve görenekleri, cinsiyet rejimi ve demokratik sistemlerinin işleyişi, o toplumun toplumsal cinsiyet rol kalıplarının oluşmasına da etki etmektedir. Bununla beraber, hangi cinsiyetin hangi kaynaklara ve ayrıcalıklara sahip olacağını da belirlemektedir.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin nedenlerini, ilkin toplumsal yapıların farklılığında aramak akla gelir. Fakat soruna daha makro düzeyde bakarak, dünyanın her yerinde hâkim ataerkil cinsiyet rejimlerinin kapitalist ekonomiye uygun bir şekilde eklemlenmiş olmasının, eşitsizliğin asıl kaynağını oluşturabileceği ihtimali göz önüne alınmalıdır. Nitekim patriarkal ilişkiler, kapitalist üretim tarzı içinde en küçük birim olan aile içindeki iş bölümünü belirlemektedir. Bu doğrultuda kadın ev kadını, erkek eve ekmek getiren olarak tanımlanmaktadır. Patriarkal kapitalizm, kadınlara ailenin ve emeğin yeniden üretim faaliyetini gerçekleştirmeyi atfetmiştir. Bu atfedişte kadın emeğinin faaliyet alanları ücretsiz ev içi işler ve karşılıksız bakım emeğidir. Tüm bu nedenlerden dolayı kadın, çocukların dünyaya getirilmesi, yetiştirilmesi/bakımı gibi yeniden üretim faaliyetlerinde uzmanlaşır, ekonomik anlamda erkeklere bağımlı kılınır ve *evkadınlaşır (housewifezation)* ya da deyim yerindeyse *evcilleşir (domestify)* (Barker ve Kuiper 2003, Aktaran: Ergüder: 2010: 21).

Bir toplumun üyelerinin sahip olduğu düşünce yapısı, davranış biçimi ve değer yargıları arasında etkileşimli bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Bu ilişkiler ağında kadın ve erkek bireyler farklı rol kalıpları doğrultusunda konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma süreci sonunda toplumlarda kadının yeri ve erkek karşısındaki konumu tartışmalıdır. Çünkü sosyal yaşam, temelde cinsiyetler arası bir diyalektiktir. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadının konumunun objektif olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle "öteki"yi üreten zihinsel mirasın farkında olunması gerekmektedir. Bu mirasın

günümüzdeki uzantısı sonucunda ülkemizde erkek kimliğine güçlü, saldırgan ve bağımsız nitelikler yüklenirken, kadın kimliğine duygusal, kırılgan ve edilgen nitelikler yüklenmiştir (Yaşar 2007: 256-264).

Daha önceden de belirtildiği gibi geleneksel aile içi rol ve statüsü bağlamında, kadın ev içi faaliyetleri içeren küçük ve özel alana; erkek ise ev dışı kamusal ve geniş alana konumlandırılmış durumdadır (Kasapoğlu 1994: 221). Bu durum, kadının aleyhine işleyen hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur. Bu konumlandırmayı Bourdieu (1998-2002: 45-57), birbirine zıt konumlanmış iki habitus sınıfı ile açıklamaktadır. Bahsi geçen habitus sınıflarını oluşturan dinamikler, cinsiyetler arasındaki toplumsal tahakküm ve sömürü bağlarıdır. Bu dinamikler ile toplumlardaki kadın habitusu ile erkek habitusu birbirine zıt ve aynı zamanda birbirini tamamlayıcıdır. Dünyadaki her şey ve tüm pratikler eril ve dişil karşıtlığına indirgenebilen ayrımlar düzleminde gözlemlenebilmektedir. Bu doğrultuda toplumlarda erkek habitusu "dış" alanla ilişkilendirilip bu alanın kamusal, resmi, yüksek ve gösterişli niteliklere sahip olduğu kabul edilirken; kadın habitusu ise "iç" alanla ilişkilendirilip iç alan evsel, süreğen ve alçak özellikleri barındıran alan olarak tanımlanır. Bu bağlamda toplum, toplumsallaşma sürecinde kadınlara itaat, nezaket, sadakat, pasif olma ve özverili olmayı öğreterek gündelik yaşam ve pratiklerde simgesel şiddetin altyapısını da hazırlamış olur. Bourdieu (1998-2002: 77)'nün deyiimiyle *meslek* adı verilen ve aslen toplumsal olan mantığın yatkınlıklarla konumlar arasında yarattığı uyumlu karşılaşmalar, sembolik tahakkümünün kurbanlarını; itaat, nezaket, uysallık ve sadakat gibi kendinden feragat erdemlerini gönüllü bir şekilde yerine getirmelerinde etkili olmaktadır". Bourdieu *simgesel şiddet*'i şu şekilde tanımlamaktadır:

"Hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla hâkimiyete) uyum sağlamazlık edemeyeceği konusunda hemfikir olmasıyla ortaya çıkmakta; ardından hükmedilenin kendisini, hükmedeni ve daha da önemlisi hükmedenle olan ilişkisini düşünmek için elindeki yegâne bilişsel araçların hükmedenle paylaşılan araçlar olması ve bunların da esasında hâkimiyet ilişkisini içlerinde barındırarak, bu ilişkinin doğalmış gibi görünmesini sağlamasıyla gerçekleşmektedir" (Jourdain ve Naulin 2016: 107-108).

Kısacası, "Simgesel şiddet, bir toplumsal eyleyici üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimidir" (Bourdieu ve Wacquant 2003: 166).

"Bu durum esasen *kolektif beklentiler* kavramıyla ilintilidir... Buna göre, olumlu ya da olumsuz olsun kolektif beklentiler, dayattıkları öznel beklentiler aracılığıyla bedenlere kalıcı yatkınlıklar biçiminde kazınmaya meyletmektedirler... Bu sebeple, umutların fırsatlara, isteklerin de imkânlarla uyarlanmasına ilişkin evrensel yasa nedeniyle, baştan sona cinsiyete dayalı olarak şekillenmiş olan dünyadaki uzun süreli ve görünmez biçimde kısıtlanmış her deneyim, kadınlardan beklenmeyen (ama aslında yasak da olmayan) edimlerin gerçekleştirilmesine yönelik eğimlerin dahi cesaretini kırarak zayıflatmaktadır" (Bourdieu 1998-2002: 81).

Simgesel şiddet kavramını somut olarak özellikle akrabalık ilişkilerinde ve bu model üzerinde inşa edilmiş her türlü ilişkide görmek mümkündür. Bunlarda, "toplumsallaşmış bedenin" kalıcı eğilimleri, duygular (evlat sevgisi, kardeş sevgisi vb.) veya yükümlülüklerin mantığıyla dışa vurup yaşanmakta ve ardında saygı ya da duygusal fedakârlık deneyiminde birbirine karıştırılmaktadırlar. Ayrıca, bunları üreten toplumsal koşullar ortadan kalksa bile uzun süre varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bu konuda Koray (2009: 44)'ın belirttiği üzere, her ne kadar günümüzde birçok toplum modernleşmiş ve eşitlik, özgürlük ve insan hakları alanlarında kadınları da içeren gelişmeler kaydetmiş olsa dahi, asırlar boyunca süregelen ataerkil toplumsal yapılanmanın getirdiği anlayış ve değerler bu toplumlarda bile hâlâ hâkimdir. Hablemitoğlu (2005: 54), Bourdieu ve Koray'ın görüşlerini destekler biçimde, kadının geleneksel olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi işleri üstlenme ve erkeğin dışarıda çalışarak ailenin geçimini sağlama rolüyle özdeşleştirilmesinin, kadın-erkek arasında cinsiyet rollerinin kalıplaştırılarak benimsenmesine ve toplumsal rol bölüşümünün pekişerek geçerliğini sürdürmesine neden olduğunu belirtmektedir. Nihayetinde "dışsal zorlamalar" son bulsa ve biçimsel özgürlükler (seçme hakkı, eğitim hakkı, siyasi olanlar dâhil her türlü mesleki icra hakkı) elde edilse bile, "kendi kendini dışlama" ve "görev edinme" apaçık bir biçimde dışlamanın önüne geçmektedir.

Burada belirtmek gerekir ki, tahakkümün kalıcı biçimde bedenlere kazıdığı izler ve bu izler aracılığıyla nasıl etkiler yarattığı üzerinde durmak, kadınların kendileri üzerindeki tahakkümde bir sorumluluk payı biçen "sinsi tahakküm" biçimine dayanak sunmak anlamına gelmemektedir. Bu sinsi tahakküm biçimi, kadınların itaat pratiklerini benimsemeyi seçmeleri, hatta kendileri üzerindeki tahakkümden hoşlanmaları, onlara uygulanan muamelelerden zevk almaları ve tüm bunların neredeyse onların yaradılışında var olan bir tür mazoşizmden kaynaklandığı anlamına gelmemektedir. Bourdieu (1998-2002: 56-57)'ye göre bu noktada, simgesel gücün dayatmada bulunduğu bireyler bir nevi uygun zemini (süregelen toplumsal ve zihinsel yapılanma sonucu farkında olmadan) hazırladıkları için simgesel güç var olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı iş bölümünün toplumdaki bakım verme sorumluluğuna etkisi bağlamında Bütün (2010: 25)'e göre, ilgili sorumluluk kadınlara yüklenerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temeli oluşturulmaktadır. Bu durum nedeniyle toplum içindeki kadınlar, içinde konumlandırıldıkları özel alandan özgürleşip kamusal alana katılma fırsatına sahip olamamaktadırlar. Nitekim

"kadınlar eşitsiz hiyerarşik tahakküm barındıran toplumsal cinsiyet rollerine karşı tarihsel süreçte mücadele alanları oluşturmuşlardır. Bu mücadeleler sonucunda kamusal alanda var olmaya başlamışlardır. Ancak kadının, kamusal alanın cinsiyetçi, erkek merkezinde şekillendirilen düzenlemelerinin içerisinde yeterince yer aldığını söylemek zordur. Bunun temel nedenlerinden birisi ataerkil düzenin kendisine gelen eleştiri ve başkaldırıları şiddetle karşılaması ve ataerkil düzenin erkeği önceleyen egemenlik ilişkilerini sürdürmek istemesidir" (Bolgün 2016: 220).

Tutar ve Yetişen (2009: 120)'in belirttikleri üzere kadın emeğinin dünyada ve Türkiye'de çoğunlukla ev içinde kullanıldığı bir gerçektir. Öyle ki kadın, binlerce yıldır hem ev içinde hem de ev dışı alanlarda yoğun emek vererek ömrü boyunca genellikle ailesi ve çocukları için çalışma yaşamına dâhil olmuştur. Günümüzde "çalışma hayatı" denildiğinde akla ilk olarak büyük oranda erkek bireylerin egemenliğindeki ev dışı "gelir getiren faaliyet alanları" (Selçuk ve Tuzlukaya 2013: 4) gelmektedir. Bir ücret karşılığı olmamasına rağmen kadınların ev içindeki iş yükleri için sarf ettikleri emeğe

görünmeyen emek (Acar Savran, 2002; Savran ve Demiryontan, 2012) denir. Ev hizmetleri evrensel bir uğraş olmasına rağmen kapsamının ve anlamının çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir (Davidoff 1995, Aktaran: Özbay 2012: 100-101). Ev hizmetleri kavramı, hane bireylerinin tüketim ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan ücretsiz üretimden tutun hane üyelerinin karşılıksız bakım hizmetlerini de içeren geniş bir kapsama sahiptir. Özellikle evli ve çocuklu kadınların ücretli emek sürecine katılımların evdeki ilk sorumluluklarını yerine getirmeye devam edebilirlerse izin verildiği gözlenmekte ve ev dışında bir işte çalıştıklarında da iki iş yapmakta oldukları gözlenmektedir. Ev dışı ücretli bir işte çalışan kadınlar, bir şekilde ev işlerini ve ev dışı işleri birlikte başarmak (ya da ev işleri için tuttuğu birisini yönetmek zorunda olmak) zorunda bırakılmaktadır (Tong 2006: 87-88). Sonuç olarak, Erdoğan ve Toksöz (2013: 3)'e göre, hane içinde yerine getirilmesi gerekli bütün fiziksel, moral hizmetler ile bakım verme faaliyetini kadınlar üstlenmektedir ve bu hizmetler ile bakım faaliyetleri için harcanan emeğin maddi karşılığı yoktur. Kaldı ki, bu eylemler bir ücret karşılığında gerçekleştirilecek ise yine hizmetleri yerine getiren kadınlar olmakta ve bu sefer de bu durum "düşük değerli bir çalışma biçimi" şeklinde kendini göstermektedir. Bu problemin çözümünün ilk adımı, kadın emeğinin "değersiz ve görünmez" olmadığının toplumsal düzeyde açıkça beyanı ve kabulünün sağlanmasıdır. Doğumdan ölüme değin süren bakım ihtiyacı ve bu ihtiyacın çoğunlukla kadınlar tarafından karşılanması, aslında hayatın yeniden üretimi anlamına gelmektedir ve bu yüzden bakım hizmetlerinin değersiz ve önemsiz görülmesi problemi ivedilikle düzeltilmesi gereken başat bir sorundur. Bazılarına göre sorunun çözümü, *ücretsiz emekten* en fazla fayda gören kapitalist ekonomik yapının detaylı ve kökten düzeltilmesi ile mümkündür.

Savran ve Demiryontan (2016: 10-11)'a göre, kadınların ev içi hizmetleri için sarf ettikleri "karşılıksız emek" temelde üç ana kısma ayrılır. İlk kısımda yemek hazırlama, temizlik yapma, alışveriş vb. fiziksel yaşamın idamesi için gerekli olan ev işleri bulunmaktadır. İkinci kısım hem fiziksel hem manevi hem de psikolojik emek sarfiyatını gerektiren başka birinin bakımına muhtaç olan çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımını içermektedir. Dolayısıyla ilk iki kısım, harcanan emek sarfiyatı bakımından birbirine benzerdir. Üçüncüsü ve en önemlisi karşılıksız olarak yapılan *görünmez emektir*. Hane içindeki bireylerin yaşamlarını idame etmeleri için elzem değer olan ve

sürekli gereken bakım ihtiyacı, büyük çoğunlukla kadınlar tarafından karşılanır ve kadınların harcadığı bu emek türüne *karşılıksız emek* denir. Eğer kadın, aynı zamanda ücret karşılığı bir işte çalışırken bahsedilen bu bakım emeğini sarf ediyorsa bu durumda karşımıza "çifte mesai" kavramı çıkmaktadır. Aynı durum, çalışmayan ve sürekli ev içinde bulunan kadınlar için söylenen "ev hanımı" kavramı için de geçerlidir. Ev hanımlarının hayatlarını kocalarının maaşı ile idame ettirdikleri varsayımıyla, bu kadınların hane içinde sarf ettikleri ev emeğinin karşılıksız olmadığı savunulmaktadır. Kadınlar tarafından sunulan bu karşılıksız emek, erkekler tarafından el koyulan bir emektir. Kadınların sarf ettiği bu karşılıksız emek aslında, erkeklerin toplumda güç kazanmasının, kadınlarla kıyaslandığında daha iyi işlerde çalışmasının, siyasi ve sendikal faaliyetlere katılma olanağının artırmasının ve kendi sınıfı içinde sermaye biriktirmelerinin temelini oluşturmaktadır. Ev içinde kadınların karşılıksız emek harcamaları kadınların, güç kaybetmesine, siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyet alanlarından dışlanmasına, kamusal alanda çalışıyorlar ise düşük ücretli, güvencesiz işlere razı olmak zorunda bırakılmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmada bir engel teşkil eden karşılıksız emek, toplumda evlilik ilişkisine, kadınları karşılıksız emeğe mecbur eden bir kısır döngüye, kadın mahkûmiyetine ve cinsiyet temelli bir çıkar çatışmasına dönüşmektedir.

Kadınların aile içinde harcadıkları emeğin ekonomiye olan büyük katkısı yadsınamaz (Molyneux 1979, Aktaran: Savran 2016: 115). Şöyle ki kadınlar;

"Ciddi şeylerin ve kamusal (özellikle de ekonomik) işlerin yer aldığı dünyanın dışında bırakılmıştır ve uzun süre ev içi alan ile soyun biyolojik ve toplumsal yeniden üretimiyle ilişkili faaliyetlere sıkıştırılmış durumdadır. Dahası, "anneliğe" dair olan faaliyetler başta olmak üzere yeniden üretim faaliyetleri bazı durumlarda "törensel" olarak kutlanmaktadır. Bahsedilen üretim faaliyetlerinin bazı durumlarda kutlanması gerçek bir iktisadi ve toplumsal onay gören üretim faaliyetlerinin aşağısında yer almaya ve soyun (yani erkeklerin) *maddi* ve *sembolik* çıkarlarınca düzenlemeye devam etmeleri kaydıyla olmuştur. Zira günümüzde kadınlara düşen *evcil* işlerin çok büyük bir kısmının çoğu kesimde akrabalık ilişkilerini ve tüm toplumsal sermayeyi sürdürecektir.

dizi faaliyet örgütlemek yoluyla ailenin dayanışmasını ve bütünlüğünü ayakta tutma amacını taşıması da bu sebeptir" (Bourdieu 1998-2002: 123).

Haneyi bir tüketim birimi olarak tanımlamak bizi yanılgıya düşürür. Hane bir tüketim birimi olmasına rağmen, aynı zamanda, iş gücünün yeniden üretimini sağlayan önemli bir birimdir. Dolayısıyla, hane "iş gücünün yeniden üretimi için gerekli mallar ve hizmetler biçimine bürünmüş kullanım değerlerinin üretim alanıdır" (Molyneux 1979, Aktaran: Savran 2016: 149).

"Toplumsal olarak gerekli emek zamanı sağlayan *emek gücünün* yeniden üretimi ile sermayenin basit yeniden üretimi arasında sıkı bir bağlantı vardır. Emeğin yeniden üretimini sağlayan ve tüketim maddelerinin değerini belirleyen şey *kadının karşılıksız ev emeğidir...* Neticede *ücretsiz kadın emeği*, ücretli emek gücünün yeniden üretimini sağladığı için hem ücretli emeği tamamlayan hem de onunla çelişki içinde olan bir emek türüdür. Böylece *karşılıksız ev emeği*, yeniden üretim faaliyetini yerine getirerek ücretli emeğin yeniden üretim masraflarını azaltır, bununla birlikte karşılıksız ve doğal olması bir de *görünmeyen* özelliği ile *ekonomik, sosyal ve kültürel şiddete* konu olan köle emeğine benzer şartlarda zora dayalı olarak sömürülmeye devam eder... Ekonomide *ücretli iş* yarattığı değişim değeri ile görünür kılınırken, emeği yeniden üreten *karşılıksız ev emeği* iktisadi göstergelerde yer almadığı noktada yok sayılmaktadır. *Ücretsiz kadın emeği*, hem emeğin toplumsal olarak yeniden üretimini gerçekleştirmekte hem de özellikle kriz dönemlerinde geliştirilen geçim stratejilerinin bir parçası olarak her an çalışmaya hazır *yedek iş gücü ordusunun* en temel ögesini teşkil ederek istihdam içinde önemli bir yere sahip olmaktadır... *Patriarkal kapitalizm* kavramı, patriarkal ilişkilerin, kapitalist üretim ilişkileri ile bir arada var olduğu bir sistem tasviri olması nedeniyle ücretsiz kadın emeğini merkezine almaktadır" (Ergüder 2010: 21-23).

2.2. Bakım, Bakım Hizmetleri ve Türkiye'deki Uygulamalar

2.2.1. Bakım, Bakıma Muhtaçlık ve Bakım Hizmetleri

Bakım terimini, günlük yaşantımız esnasında genellikle kavramsal içeriğini hiç düşünmeden herhangi bir şeyi adlandırmak ya da nitelendirmek üzere (Dinç 2010: 75), sıkça kullanmaktayız. Lakin bakım terimi çok boyutlu bir kavramdır ve tanımında bireylerin kültürleri, değerleri, tecrübeleri ve diğerleriyle olan ilişkilerinin neticeleri gibi etmenler etkilidir (Mlinar 2010, Aktaran: Altıok vd. 2011: 139). Kavram içeriği itibariyle, "bakma işi" olarak ele alındığında herhangi bir nesneye ya da olguya yalnızca gözlerle bakılmadığını, onlara ilgi duyulduğunu ve yürek gözü ile de görüldüğünü kapsamaktadır. Terimin Türkçe sözlüğündeki ikinci anlamı, "bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek" biçimindedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid, 11 Ocak 2017'de erişildi). Bu ikincil anlamda *emek* kelimesi anahtar kavramdır. Çünkü emek, insanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği, sonucunda bir değişime yol açan, uzun ve özenli çalışma sürecini ifade etmektedir. Bu nedenle bakım kavramı; hem emeğin salt değerine hem de emek vermeye değer görülen işin ya da uğraş alanının kendisine özel bir anlam yüklemektedir. Dolayısıyla bakım kelimesinin ikili anlamı olduğu (Özkaplan 2009: 17) söylenebilir. Yani bu kavramının içeriğinde bir yandan bakımla ilgili faaliyetler/işler yer alırken öte yandan da bakımla ilgili duygular, yani bakımı üstlenilen kişiye karşı duyulan ilgi, sevgi vb. hisler bulunmaktadır.

Bakım genel itibariyle *formel* ve *enformel* olmak üzere iki ana kısımda incelenebilir. Bu doğrultuda formel bakım, yasa ya da çeşitli sözleşmelere dayanılarak düzenlenen hizmetleri; enformel bakım ise çoğunlukla toplum içinde aile üyeleri tarafından sunulan ücretsiz hizmetleri kapsamaktadır. Dolayısıyla formel bakım yasalar ile düzenlen ve öncelikle kamusal sorumluluğun ağır bastığı hizmetler iken enformel bakım esas olarak aile, aile içerisinde de *kadınlar* tarafından yerine getirilen bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır (Bettio ve Plantenga 2004, Aktaran: Gökbayrak 2009: 59). Ayrıntılı olarak ele alındığında toplumsal bakım kaynakları; *gayri resmi ücretli* (bireyin sahip olduğu ekonomik kaynaklardan bireysel bakım için ödeme yaparak alınan ücretli

bakım hizmeti), *gayri resmi ücretsiz* (eş, yetişkin çocuklar-genellikle kız çocuklar, hane halkı dışında yaşayan bir akraba-genellikle kız kardeş, arkadaş ya da komşular-yakın çevre) ve *resmî ücretli* (refah ve sağlık hizmetleri sağlayan kent kurumları, kent hizmeti olarak inşa edilmiş kurumlardan yararlanmak) olarak sınıflandırılmaktadır (Arber ve Ginin (1991)'den Aktaran: Öztop vd. 2008: 40).

Bakıma muhtaç terimi, bir bireyin sürekli veya en az altı ay boyunca tek başına günlük yaşamını sevk ve idare edemeyecek duruma gelmesi durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır (Keller 2002, Aktaran: Tufan 2007: 165). Bu durum, bedensel fonksiyonlardaki hasarın derecesi yükseldikçe ortaya çıkarak yardımın yanı sıra bakımı da gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla yardıma ve bakıma muhtaçlık, engelliliğin ortaya çıkmasına yol açabilir. Eğer bakıma ve yardıma muhtaçlık yaratan fonksiyonel kısıtlamaları ortadan kaldıran koşullar yaratılmazsa birey, sosyal çevrenin yarattığı bariyerlerden ötürü engelli konumuna gelmektedir.

Wahl (1995)'a göre nedenleri, oluşum biçimi ve tezahürleri farklı da olsa herkes, bakıma muhtaç hâle gelebilmektedir. Bu boyutuyla bakıma muhtaçlık, bireysel anlamda bir sosyal risk türüdür. Bakıma muhtaç kişilerin psiko-sosyal durumları, sadece kendilerini ilgilendiren bir sorun olmaktan çok başta aile fertleri olmak üzere sosyal çevrelerini de ilgilendiren toplumsal bir mesele olarak gün ışığına çıkmaktadır (Aktaran: Seyyar 2006: 210).

Bu noktada bakım verme faaliyetleri ile ilgili devletin sorumluluğu oldukça büyüktür. Devlet sunmuş olduğu bakım hizmetleri ile işleyişinde hâkim olan bakım politikasını yansıtır. Hâlihazırda bakım hizmetleri, *sosyal hizmetler* ve *kayıt dışı ev işçiliği* şeklinde iki koldan metalaşmakta (Topcuoğlu, 2016b: 218-219), böylelikle hem formel hem enformel piyasada "ücretli bakım emeği pazarları" oluşmaktadır. Formel alan içinde *bakım piyasası* kurulurken, hem özel sektörde kreş, huzurevi, engelli bakımevi, eve bakım elemanı gönderen şirketler aracılığıyla bakım emeği metalaşmakta hem de bakım sosyal hizmetler sistemi içinde refah devletinin sosyal politikaları çerçevesinde kısmen kurumsallaşmaktadır. Ancak (Topcuoğlu 2016b: 219), bakımın sosyal hizmet olarak sağlandığı kuruluşlarda bakım hizmeti çoğu zaman ihale ile özel

şirketler aracılığıyla satın alınmakta ve yine ağırlıklı olarak kadınların çalıştığı yatay ve dikey ayrımlarla sınırları çizilmiş bir piyasa olarak gelişmektedir.

2.2.2. Bakıcı Kavramı ve Bakımın Kadınsılaşması

Bakıcı kavramı, Seyyar (2006: 298) tarafından; bakıma muhtaç kişiye evinde bakan, genelde aile fertleri veya yakınlarından olan ve bakıma muhtaç kişilerin her türlü günlük bakımlarını üstlenen fakat çoğunlukla sertifikası olmayan amatör kişi şeklinde tanımlanmaktadır. Nehra vd. (2005)'den aktaran Dökmen (2012: 4)'e göre ise bakım veren yakın, bakıma ihtiyacı olanla birlikte yaşayarak ya da zamanının bir bölümünü ona ayırarak temel ihtiyaçlarını karşılayan, tıbbi bakımını ve doktor ya da hastane ilişkilerini takip eden akraba, arkadaş olarak tanımlanabilmektedir. Öte yandan Pearlin vd. (1990)'den aktaran Demirtepe ve Bozo (2009: 29)'ya göre bakıcının işi; kendi bakımlarını sağlayamayan aile üyelerine ya da diğer bireylere bu konularda yardım ve destek sağlamaktır. Yine aynı yazarların (2009: 29) Hileman vd. (1992)'den alıntıladığı bilgiye göre bakıcı; hasta bir bireyle ücret karşılığı olmaksızın, fiziksel bakım veya hastalıkla başa çıkma konularında ilgilenen kişi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Karataş (2011: 50)'in çalışmasında yer verdiği üzere, bakıcılık bir meslek olarak literatürde yerini almış ve modern toplumlarda geleceğin önemli bir istihdam alanı olarak anılmaya başlanmıştır.

Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu (2012: 301-302)'na göre bakıcılık, sınıfsal statüye ya da toplumsal cinsiyete dayalı olan ve günümüzde bile bir çeşit yeni "kölelik biçimi" olarak ortaya çıkan bir eşitsizliği yansıtmaktadır. Bakıcılık, iş piyasasında "bireysel" ve "kamusal" olanın mekânsal olarak, yani hem işyeri/ev hem de işçi/işveren ilişkileri bakımından iç içe geçtiği hassas bir alanı oluşturmaktadır. Türkiye'de, ev işçiliği ve bakıcılığı, gelişmiş kent merkezlerine yakın zamanda göç etmiş, yoksul ve düşük eğitilmiş kadınlara denk olan yegâne iş biçimi olarak görülmektedir. Sadece Türkiye'de değil pek çok günümüz toplumunda, genellikle iş piyasasına başka iş biçimlerinden eklenme şansı oldukça düşük olan vasıfsız bilgi-beceri belgelerine sahip olamayan kadınlar tarafından sağlanan özellikle bakıcılık hizmetlerine giderek artan bir talep vardır.

Dünya Çalışma Örgütü (ILO) raporuna göre bakıcılığa olan ihtiyaç, bir yandan kadınların iş piyasasına girmesi diğer yandan da devlet tarafından sağlanan bakım hizmetlerinin azalması, özelleştirilmesi ve neoliberal yeniden yapılanma süreçleri nedeniyle artış göstermektedir. Aynı zamanda toplumların yaşlanması ve uluslararası/ulusal göçün "kadınlaşması" da bakıcılığa olan ihtiyacın artmasına neden olan faktörler arasında görülmektedir (ILO 2010: 1-5).

Bir ülkenin sahip olduğu bakım rejimini tam olarak anlayabilmek için, o ülkenin toplumsal bakım kaynakları incelenmelidir. İkinci bölümde anlatıldığı üzere, alan yazınına bakıldığında bakım kavramının feminist yazında önemli bir yer tutmakla birlikte ana akım sosyal bilimler yazınında fazla yer almadığı (Gökbayrak 2009: 59) söylenebilir. Dolayısıyla bakım hizmetlerinin bilimsel çalışmalara konu oluşu feminist hareketin etkisi ile gerçekleşmiştir.

Topcuoğlu (2016b: 226-229)'na göre ataerkil kültür içinde bakım "kadın işi" olarak görülmektedir. Ataerkil ideoloji içinde bir "kadınlık fonksiyonu" olan bakım, kapitalist sistemde ancak "yarım bir iş" ve "kadın işi" olarak metalaştırılmaktadır. Bakım işinde ataerkil ideoloji bir yandan alınıp satılan bu hizmeti eve ve özel alana bağlarken diğer yandan geleneksel kadınlık imajının baskınlığı ile işin gerektirdiği emeği belirsizleştirmektedir. Bunun yanında, hizmet talebinde bakıma dair olan "kadınlık beklentisi" de onun düzgün bir biçimde kurumsallaşmasını engellemektedir. Çünkü bakımın en iyi "evde" verildiği düşünülmektedir. Özetle, bakım piyasalaşırken ya enformel sektör içinde metalaşmakta ya da formel sektörde "esnek bir iş" olarak piyasalaşmaktadır. Ataerkil kültürün değersizleştirdiği kadın emeğinin geleneksel olarak yaptığı iş, kapitalist sistemde metalaştığında değeri ve getirisi düşük enformel ya da eğreti bir iş olarak kurgulanmaktadır. Bakımın, kadın doğasının ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin algıya örnek oluşturduğunu dile getiren Bütün (2010: 23), ev ve bakım işlerinin kadınlar arasındaki yeniden dağılımı konusuna dikkat çekmektedir. Ona göre, hem aile bağlarının ve komşuluk ilişkilerinin önemli ölçüde sürdürüldüğü hem de ücretli ev işçiliği ve bakıcılığın görece yaygın olduğu ülkelerde alışılmış olan bir kadınlar arası iş bölümü giderek yaygınlaşmaktadır.

Topcuoğlu (2016b: 227)'na göre, satın alınan bakımdan ve bakıcıdan beklenen şefkat, ilgi, yumuşaklık, özel alana uyum gibi duygusal emek talepleri düşünüldüğünde, açıktır ki bakım metalaştığında, bakım anlayışı içindeki *kadınlık* silinmemektedir. Bu durumda, aslında bakımın piyasalaşmasından bahsedilirken, emek gücü piyasası oluşan kapitalist bir işin toplumsal cinsiyete göre yapılmasından değil, toplumsal cinsiyet üzerinden kurgulanmış bir işin piyasalaşmasından bahsedilmektedir.

Bakım emeği her daim duygusal bağlar içerir (Özkaplan 2009: 17). Hanedeki bakım emeğinin kendine has bir özneliliği olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu öznelilik hanelerde günlük pratiklerle sürekli üretilmekte ve yeniden yapılandırılmaktadır. Bu öznelilik verili iken, duygusal emeğin özneliği olarak ne kadın ne koca ne de çocuk bu üretim esnasında "şeyleşmez"ler; bahsedilen bu öznelilik, duygusal emek aşk/sevgi emeği olarak algılandığında tüm ev işlerini de kapsamaktadır, daha çok ve kısmen koca/eş bakımı (heteroseksüel cinsel ilişki dâhil) ve annelik söz konusu olduğunda, biricik/tek özel kişi bu hizmetleri vermektedir. Bakıma atfedilen bu duygusal boyut, olgunun metalaşmasına engel olarak sosyo-kültürel normlar içerisinde bakımın kadınlar tarafından yerine getirilmesini bir anlamda meşrulaştırdığı söylenebilir. Dolayısıyla kadınlar tarafından sunulan bakım esasen iş gücünün yeniden üretimini ücretsiz olarak sağlanmaktadır (Gökbayrak 2009: 59). Böylece var olan sistem açısından elzem olan bir fonksiyon yerine getirilmiş olmaktadır.

2.2.3. Türkiye'de Bakım, Evde Bakım, Nakdi Yardım ve Gelişimi

2.2.3.1. Türkiye'de Evde Bakım Hizmetlerinin Hukuki ve Kurumsal Altyapısı

"Evde bakım hizmetleri, ülkemizde ilk defa 1994 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından sosyal bakım ağırlıklı olarak verilmeye başlanmıştır. Ardından 2001 yılında İstanbul ve 2006 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri bu hizmeti sağlık ayağı daha güçlü olarak vermeye başlamışlardır" (Genç ve Barış 2015: 41). Evde tıbbi ve sosyal bakım hizmetleri yerel yönetimler tarafından verilmeye devam ederken 2005 yılında Sağlık Bakanlığınca çıkarılan "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" kapsamında evde sağlık hizmetleri o tarihten beri söz konusu bakanlık

tarafından verilmektedir. Bugün ülkemizde birçok belediye kendi çapında ve kendi koymuş olduğu ölçütler çerçevesinde evde bakım hizmeti vermeye devam etmektedir. Türkiye'de öncelikle belediyeler tarafından başlatılan bu hizmet pahalı olması ve yeterli kanuni alt yapısı olmaması dolayısıyla 2009 yılından sonra Sağlık Bakanlığı tarafından, daha çok sağlık bakımı olarak, verilmektedir.

Evde bakım hizmetlerinin sağlık bakımı olarak 2005 tarihli ve 2571 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" ile Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmesi zorunluluk hâline gelmiştir. 2006 tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik", aynı tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmî Kurum Ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ve 2010 tarihli "Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge" engelli ve yaşlılara evde bakım hizmeti sunumunun hukukî zeminini oluşturan kanuni belgelerdir (ASPB, 2006).

Ülkemizde evde bakım ile ilgili yürürlükte olan üç çeşit hizmet bulunmaktadır. Bunların ilki, kamunun doğrudan rehabilitasyon merkezleri kanalıyla yerine getirdiği hizmet; ikincisi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından karşılanan özel bakım merkezlerinin ücretli olarak sunduğu hizmet (devlet her bir engelli için 1.794.61 TL ödemektedir); sonuncusu ise bu tezin araştırma konusu olan ve evde bakıma muhtaç engellilerin bakımını üstlenen kişilere verilen "Evde Bakım Parası" uygulamasıdır (SGK, 2006). Dolayısıyla ülkemizde bakım hizmetleri; Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, yerel yönetimler ve özel kuruluşlar tarafından verilmektedir. Sağlık Bakanlığı evde ve kurumda sağlık hizmetleri verirken (Genç ve Barış 2015: 40-50), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı özellikle dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocuk, genç, kadın, yaşlı ve özürlü bireylere yönelik koruyucu-önleyici, iyileştirici- geliştirici, tedavi edici-rehabilite edici hizmetler sunmaktadır.

01/07/2005 tarihinde yayınlanan 5378 sayılı "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile yapılan

değişikliklerle özürlü bakımının mümkün olduğunca evde bakıma yönlendirilmesi önerilmiştir (Engelliler Hakkında 5378 Sayılı Kanun, 2005).

Belli şartları taşıyan özürlülerin evde bakımını yapmayı kabul edenlere aylık nakdi yardım ödemeyi devlet üstlenmiştir. Nitekim Altuntaş ve Topcuoğlu (2016a: 69-71)'nin çalışmalarında görüldüğü gibi 2006 yılından itibaren teşvik edilmeye başlanan evde bakım nakdi yardımı uygulamasının, genel bakım içindeki payı hızla artarak 2014 yılında 450.000 yararlanıcıyı aşmıştır. Resmî rakamlara göre evde bakım alan engellilerin sayısının özel ve kamu kuruluşlarında bakım alanların yirmi yedi katından fazla olduğu saptanmıştır.

Nihayetinde "kurumsal bakım hizmetleri, devlet kurumları ve özel bakım merkezleri tarafından yürütülmektedir" (Genç ve Barış 2015: 41). Karataş (2011: 95-96)'a göre, resmî olmayan aile bireyi bakıcılar, bakıma muhtaç bireye bakım hizmeti sunumunda önemli bir yere sahiptir. Bu bakıcıların olmaması hâlinde devlet ile özel bakım kuruluşları bu yükümlülüğü yerine getirmek zorunda kalacaklar ve bunun üstesinden gelemeyeceklerdir. Aynı zamanda evde bakıma eşdeğer bir hizmet sunumu da gerçekleşmeyecektir.

2.2.3.2. Evde Bakım Verenlere Aylık Nakdi Yardım Uygulaması

Özdamar ve Çakar (2015: 169)'ın belirttiklerine göre, sosyal yardım ve sosyal hizmetler, toplum içinde yaşayan bireylerin yoksul ve muhtaç duruma düşmeleri hâlinde asgarî bir yaşam düzeyinde hayatlarını devam ettirmeleri için devlet bütçesinden yardım yapılması esasına dayanır. Bu sosyal yardım ve hizmet uygulamaları engelli evde bakımı uygulamasında kendini göstermektedir.

"2006 yılından beri kurum bakımına alternatif bir model olarak evde bakım hizmeti, *Evde Bakım Parası* ile desteklenmektedir. Ödeme, engelliye bakmakla yükümlü olan ve bilfiil doğrudan engellinin bakımını yapan kişiye yapılmakta ve her ay aileye net asgari ücret tutarında bir ödeme yapılmaktadır" (TBMM, 2006).

"*Bakım hizmeti* bakıma muhtaç engelliye Bakanlık tarafından sunulan hizmeti ifade ederken; *evde bakım ücreti* ise bu hizmetin bakıma muhtaç engellinin akrabaları tarafından karşılanması durumunda bakımı üstlenen kişiye ödenen ücreti ifade etmektedir" (Özdamar ve Çakar 2015: 180). Bu Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından net bir şekilde ifade edilmiştir:

"Engelli bireylerin hayatlarının idamesini evde yürütecek kişilere Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından aylık net asgari ücret miktarında verilen tutara *evde bakım parası* denilmektedir. Evde bakım parası özürli bireylerin kendisine değil, bakımını üstlenen akrabası, vasisi gibi üçüncü kişilere ödenen bir meblağdır" (SGK, 2006).

Aydın (2005: 20-21)'in çalışmasında görüldüğü üzere aylık nakdi yardım uygulamasının avantajları; sağlık harcamalarında düşüş sağlanması, kişinin kendi huzurlu ortamında ailesi ile beraberken bakımına olanak vermesi, kişiye özel bir bakım sağlanması, bakım alan aileyi bir arada tutması, iyileşmeyi hızlandırması, teşhisten iyileşmeye kadar geçen süreçte kesintisiz kaliteli ve standart hizmet sağlanması, zamandan tasarruf ve en üst düzeyde bağımsızlık sağlanması ve son olarak yaşam kalitesini yükseltmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Ceylan (2016: 201-202)'in çalışmasında görülmektedir ki, Türkiye'de engelli bireylerin bakımı çerçevesinde aileyi temel alan bir politika yürütülmektedir. Bu doğrultuda Engelli Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı 2014 yılı verilerine göre, 91'i Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı'na bağlı 149'u özel toplam 240 bakım merkezi mevcutken, evde bakım hizmetinden faydalanan engelli birey sayısı 450.036 kişiye ulaşmış durumdadır. Bununla beraber, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın "Evde Bakım Hizmeti" adı altında verdiği yardım, sağlık raporu ile ağır engelli olduğunu belgeleyen, günlük hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyen ve her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle, kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olduğu bakım raporu ile tespit edilen engellilere (onlara bakım veren aile üyesi yakınlarına) verilmektedir. Verilen ücret bir

asgari ücret miktarındadır. 2014 yılında 450.036 engelliye toplam 3.982.548.684 TL ödeme yapılmıştır.

Ayrıca 2014 tarihli ve 6518 sayılı Kanunla 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu'nun evde bakım hizmetini düzenleyen Ek 7. Maddesi'nde değişiklik yapılmış ve sözü geçen Kanuna Geçici 10. Madde eklenmiştir. Buna göre evde bakımla ilgili ödemeler, engelli bireylere sunulan bir "bakım hizmetinin karşılığı" olarak değil evde bakımının desteklenmesi amacıyla yapılacak bir "sosyal yardım" olarak tanımlanmıştır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 2014).

2.2.4. Türkiye'de Bakıma İlişkin Uygulamaların Alan Yazınında Değerlendirilmesi: Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretilmesi

Ülkemizde hem profesyonel hem de aile içi bakım, kadın-emeği-yoğun bir hizmet alanı (Topçuoğlu 2013: 284-285) olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu hizmetlerin gerek kamuda gerek piyasada kurumsallaşma oranları oldukça düşüktür. Bakım hizmetleri genelde aile içinde "halledilmekte", ataerkil ideolojideki "ailenin mahremi" kabulü içinde görünmeyen bir "alan" hâline gelmektedir. Nitekim bakımın toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisi birbirini besleyen iki temelden, *duygusal emek* ve *mahrem* üzerinden (Hochschild 1983, Aktaran: Özkaplan 2009: 19) ilerlemektedir. Duygusal emek hususunda, bakım kavramı daima "ilgi" ve "şefkat" içermekte, bu nedenle ataerkil ideoloji içinde bu kavram her daim "kadınlık" rolüyle birlikte düşünülmektedir. Öte yandan ataerkil kültürlerde kadınlığa atfedilen anlamlardan şefkat, yumuşaklık, tahammül ve cefakârlık gibi özellikler bakımın kalitesini artırma, sürekliliğini sağlama ve maliyetini düşürme açısından işlevsel olsalar da, bu özellikler bakan kadının ikincil konumunu pekiştirerek toplumsak cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmeye (Topçuoğlu 2013: 284-285) devam etmektedirler.

Bakım alanında cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren kavramlardan biri de "mahrem"dir. Çünkü bakım, bedenle doğrudan ilgilidir ve bu gerekçeyle bedenin mahremiyeti ile özel alan birlikte düşünülmektedir. Neticede ataerkil ideoloji bir kez daha teşvik edilmekte ve bakımı aile nosyonuna sıkıca bağlamaktadır. En nihayetinde

aile içinde harcanan görünmez emeğin biricik işçisi olan kadının, iyi bir eş, anne, evlat, gelin vb. olma gerekçesiyle mahrem alandaki ihtiyaçları karşılaması, onun "doğal görevi" olarak düşünülmektedir. Öte yandan, cinsiyetçi iş bölümüyle ev içinde ücretsiz olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen bakım işleri (sağladığı toplumsal yararın ötesinde) bireylerin insansal olanaklarını geliştirilebilmeleri için bir ön koşul niteliğindedir (Hartmann 1979, Aktaran: Gelmez 2015: 386).

Ne yazık ki, kadının görünmeyen bakım emeği hakkında yapılan çalışmaların verileri dikkate alındığında, ev işlerine harcanan zamanda gün geçtikçe ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmakla birlikte bir azalma gözlenirken; bakım işlerinin önemini koruduğu ve kadınların iş gücü piyasasına katılmasını kısıtlayan başlıca faktör olmaya devam ettiği (Toksöz 2011: 115) ortaya konulmuştur.

Ülkemizde kadın istihdamının artırılması uzun yıllardır hükümetlerin gündeminde yer almaktadır. Ancak bakım sorumluluğu ve kadınların iş gücüne katılması arasındaki doğrudan ilişkinin kabul edilmesi (Ceylan 2016: 211) yakın geçmişe dayanmaktadır. Nitekim kadın örgütü aktivistlerinin çabaları sonucunda bu ilişkinin görmezden gelinmeye devam edilmesi mümkün olmamıştır. Fakat bu çabalar ile üretilen politikalar ne kaliteli ve ücretsiz/düşük ücretli kurumsal hizmetlerin artırılması ne de erkeklerin bakım sorumluluğunu paylaşmasını teşvik edecek uygulamaların hayata geçirilmesini başaramamıştır. Dahası bakım sorumluluğu yalnızca "çocuk bakımı" temelinde ele alınırken, "yaşlı ve engelli bireylerin bakımı" görünmezleştirilmektedir. Öte yandan son yıllarda Türkiye'de muhafazakâr politikalar yoğun bir biçimde toplumdaki bireyleri etkilemektedir. Bu politikaların etkisini en derinden hissedenler ise kadınlar olmaktadır. Kadınların hem bedeni hem de emeği üzerindeki ataerkil tahakküm, muhafazakâr politikalarla güçlenirken, muhafazakârlık aynı zamanda ataerki ve kapitalizm arasındaki iş birliğinin pekiştirilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu üçlü ilişkinin en net görülebildiği alan ise *kadınların ücretsiz bakım emeği* ile istihdamı temelinde hayata geçirilen/geçirilmek istenen uygulamalardır.

Öte yandan (Ceylan 2016: 211), son dönemlerde hükümet yetkililerinin söylemlerinde ve devlet kurumlarının yayınladıkları politika metinlerinde ailenin ve

anneliğin yüceltilmesi ön plana çıkmaktadır. Muhafazakâr ideoloji ile uyumlu bu vurgu aynı zamanda, ataerki ile çatışmadan neoliberal piyasanın ihtiyaçlarının karşılanması da temel bir işlev görmektedir. Devlet, sosyal hizmet alanından çekilirken bu alandaki hizmetlerin yetersizliğinin yaratacağı gerilim, kadınların ücretsiz hane içi emeği ile telafi edilmektedir. Diğer taraftan kadın istihdamının artırılması kendisini bir zorunluluk olarak dayatmakta ve tüm politik argümanlarda başat bir yer işgal etmektedir. Ancak bu, nitel olmaktan çok nicel bir artış anlamına gelmektedir. Esnek istihdam çerçevesinde özellikle yarı zamanlı çalışma ve geçici iş ilişkisinin yaygınlaştırılmaya çalışılması, kadınların bakımdan birincil dereceden sorumlu görüldüğü geleneksel aileye yapılan vurgu temelinde meşrulaştırılmaktadır. Ama bu ailede kadın artık ucuz, güvencesiz ve örgütsüz bir iş gücü olarak piyasada yer almaktadır. Esnek istihdam, kadının haneye ait görevlerini yerine getirirken iş gücüne katıldığı bir model olarak formüle edilmektedir. Bu hâliyle de hem ataerki toplum yapısının sürdürülmesine hem de neoliberal politikalarla uyumun sağlanmasına imkân tanımaktadır. En nihayetinde, bahsedilen formülasyonun tüm yükünü ise kadınlar üstlenmek durumunda kalmaktadır.

Evde bakım hizmeti nitelemesi, bu hizmetin kadınlar tarafından verildiğini göz ardı etse bile yine de bir hizmetin varlığına işaret ederken; sosyal yardım tanımlaması bu algıyı ortadan kaldırarak *hayırseverlik* temelinde yeniden şekillendirmektedir. Buğra (2008)'dan aktaran Ceylan (2016: 202)'a göre hayırseverlik, kadınların emeğini görünmezleştirirken diğer taraftan da yoksulluğu politize etmenin önemli bir aracına dönüşmektedir. Buğra'nın 2011 yılındaki çalışmasından aktaran Ceylan (2016: 202), "Evde Bakım Parası" ve benzeri nakit transferlerin kadının yerinin evi, temel görevinin de annelik olarak gören anlayışın yansıması olduğunu ve bunun da hem cinsiyetçi rollerin hem de *piyasa köktenciliğinin* fazlasıyla benimsenmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Dolayısıyla Buğra (2011)'ya göre evde bakım parası, kadınlar için dönüştürücü değil, sabitleştiricidir. Özetle Ceylan (2016: 202)'a göre bakım hizmetleri, kadınları annelik rolü ve ücretsiz bakım emeği çerçevesinde şekillendirilmenin yanı sıra nitelikli kurumsal hizmetleri daraltarak haneye dönük uygulamaların hayata geçirilmesine ve cinsiyetçi iş bölümüne meşruiyet kazandırmaktadır.

Topcuoğlu (2016b: 246-248)'nın dile getirdiği üzere, Türkiye'de hâlihazırdaki resmi söylemde bakım her vatandaşa tanınan bir sosyal hak değildir. Bakımın esasen ailenin yükümlülüğü olduğu söylemi kurulmaktadır. Bu söylemde "kadın" kelimesi hiç geçmemekte ve bakımı veren gerçek öznelerin adı anılmamaktadır. Böylece bakım veren kadınlar bir kez daha devlet dili ile görünmezleşmektedirler. Hâlihazırdaki kamu hizmetinde aile bakamadığında, bakıma destek verilmesi söz konusudur. Nihayetinde ailedeki kadın emeği kullanılarak refah devletinin bakım maliyeti düşürülmektedir. Şöyle ki, engellilik alanında evde bakımın teşviki sınırlı kurumsallaşmanın çözemediği bakım ihtiyacına bir çözüm gibi düşünülmektedir. Ancak tek faydası bu değildir. Evde bakım, ancak sınırlı bir engelli grubuna sağlanan bakım olanaklarına ayrılması gereken bütçeyi de anlamlı bir biçimde düşürmektedir. Daha çok kaynak ayrılıyormuş gibi gözükse de, evde bakımın maliyetinin çok daha düşük olması, 450.000 kişiye sunulacak kuruluş bakımı masrafından ciddi bir tasarruf demektir. Özetle, engelli bakımının özel sektöre bırakılması mayeti yarıya düşüren, evde bakım ise maliyeti dörtte bire düşüren bir uygulamadır. Öte yandan, engelli bakım ücretinin verilmesinin tek koşulu bakılacak kişinin %70'nin üzerinde ağır engelli olması değil, aynı zamanda hane içindeki kişi başına düşen gelirin asgari ücretin 2/3'ünden az olmasıdır (TBMM 2006).

Yoksul hanelere ödenen bu ücret, toplumda popülerleşmiştir. Uygulama, evde bakım hizmeti verilmesi yerine yoksulluk sınırının çok altındaki hanelere engelli bireylerine kendileri bakmaları karşılığında gelir desteği verilmesi şeklindedir. Dolayısıyla, bu uygulama esas itibarıyla bakım hizmeti değil, gelir yardımıdır (Topcuoğlu 2016b: 248).

Türkiye'de yukarıda anlatılan uygulamaya alternatif engelli bakımı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini birlikte sağlayacak yoksullukla mücadele önerisi Altuntaş ve Topcuoplu tarafından geliştirilmiştir. Bu tablo 2.1. de özetlenmiştir.

Tablo 2.1: Engelli bakımı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini birlikte sağlayacak yoksullukla mücadele önerisi (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 18).

Yoksullukla mücadelede kaliteli istihdam kaliteli bakım sosyal içerme toplumsal cinsiyet eşitliği				
Bakım anlayışının değişmesi ve hane içinde eşitlik hedefi	Bakım izinlerinin düzenlenmesi tüm işgücü pazarında cinsler arası eşitlik	Kuruluş bakımı ile hane bakımının ilişkilmesi ve hane içi güçlenme hedefi	Ücretsiz bakım yükünün azalması ve kadınların güçlenmesi	Bakım pazarının düzenlenmesi, istihdam koşullarının iyileşmesi ile kadınların güçlenmesi

III. BÖLÜM

3. BULGULAR

3.1. Araştırma Bulguları

Bu bölümde, araştırmanın verileri sunularak ve verilerin karşılaştırılmalı bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu doğrultuda araştırmacının kız kardeşi ve kendisinin bakım kararı almasından başlayarak bakım verme süreci ile evde bakım nakdi yardımı alma deneyimleri detaylı olarak aktarılacaktır. Bakım verme sürecinde yaşanan deneyimler Bourdieu'nün eril ve dişil habitus, eril tahakküm, mitsel akıl ve simgesel şiddet kavramları temelinde analiz edilecektir. Nakdi yardım desteği deneyimleri ise Bourdieu'nün ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik sermaye kavramları çerçevesinde analiz edilecektir.

Aşağıdaki tablo deneyimlerimiz ile alan yazın bulgu ve fikirleri ile karşılaştırmasını özetlemektedir.

Tablo 3.1: Alan yazın bulguları ile araştırmacının şahsi bakım deneyiminin karşılaştırılması

ŞAHSİ DENEYİMİMİZİN VERİLERİ	LİTERATÜRDEKİ BENZER ARAŞTIRMALARIN VERİLERİ
Bakım sürecindeki eforlarımız; fiziksel, ruhsal, psikolojik, moral ve manevi içerikleri barındırıyordu.	Ülkemizde bakım kelimesinin anlamının genişliği ve yoğunluğu açıkça tanımlanmamıştır.
Akrabalarımız ve çevremizdeki insanlar, Boran'dan ziyade kız kardeşim ve benim bakım vermemiz gerektiği kanısındaydılar.	Erkek egemen toplum normuna dayalı kadın ve erkek arasındaki iş bölümü kadını ev içi bakımdan, erkeği ev dışı bakımdan sorumlu tutmaktadır.
Ailemizdeki erkek bireylerin dışarıda çalışıp eve ekmek getirmeleri gerektiği kanısı sebebiyle, babaannem vefat edene değin bakım sorumluluğunu kız kardeşim ve ben üstlendik.	Ataerkil toplum ve devlet, bakımı aile içinde kadının sorumluluğuna teşvik etmektedir. Ülkemizde, kadının bakım emeğini kadınların lehine dönüştürücü değil bilakis sabitleyici sosyal politikalar yürürlüktedir.
Harcadığımız bakım eforuna, babamız hariç hiç kimse destek olmuyor, hatta emeğimizi kuru bir "takdir etme" haricinde kimse önemsemiyordu. Devlet bize sadece maddi anlamda ve kısıtlı olarak da tıbbi tedavi alanında destek oldu.	Kadının verdiği bakım emeği, ataerkil yoğunluklu değerlerle ve politikalarla değersizleştirilmekte, görünmezleştirilmektedir. Devlet, bakım sorumluluğunu gerektiği gibi üstlenmemektedir.

3.2. Bakım Verme Süreci Deneyimlerimizin Kuramsal ve Ampirik Çalışmalarla Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Oto-etnografi kullanılan bu araştırmanın öznelarini ben ve kız kardeşim oluşturmaktadır. Bakım veren ve kendi deneyimlerini aktararak "bilimsel bilgi" kaynağı ve üreten bireyler bizleriz. Bakım verdiğimiz birey ise öz babaannemiz. En başa dönmek gerekirse, ben üç yaşından, kız kardeşim ise iki yaşından itibaren babaanne ve dedemiz ile yaşamaktaydık. 1993 yılından babaannemin vefat ettiği 2017 yılına kadar kız kardeşim ve ben babaannemiz ile aynı haneyi paylaştık. Babaannemiz ve dedemiz bizi büyütüp yetiştirmenin yanı sıra bizim ilkokula, ortaokula, liseye ve üniversiteye gitmemizi sağladılar. Hatta babaannem benim yüksek lisans eğitimine başlamamı sağlayan başat kişidir ve bu tez de ona ve dedeme atfen yazılmıştır. Bu noktada belirtmek isterim ki, tez yazım sürecim içinde babaannemi kaybettim. Bu benim için büyük bir kayıp oldu. O yüzden, o artık yanımda yokken bu tezi yazmaya devam etmek, ondan bahsetmek, beni haddinden fazla üzüyor. Her an ağlamaklıyım, dayanması zor bir deneyim içindeyim. Objektif şekilde çalışmaya devam etme arzusuyla, yaklaşık yirmi dört yıl babaannemiz ile beraber yaşadığımızı, çok sıkı bağları olan bir aile olduğumuzu eklemek istiyorum.

3.2.1. Sosyo-Kültürel, Politik ve Ekonomik Bağlam içinde Bakım Kararının Alınması Deneyimi

Hanemizde altı kişi yaşıyorduk. Ben, kız kardeşim, babaannem, dedem, amcam ve amcamın oğlu Boran. Boran, bizden iki yaş daha küçüktü. Babaannem bizim bakımımızı üstlenmek için yanına aldığımda ben üç yaşında, kız kardeşim iki yaşında, Boran da yeni doğmuştu. Boran'ın annesi ile babası daha o doğmadan ayrılmışlar. Amcam ayrılık sonrası annesinin (yani babaannemin) evine dönmüş. Boran doğduğunda annesi bakımını üstlenemeyeceğini belirtince, babaannem gönüllü olarak o torununun da bakımını üstlenmiş. Böylece babaannem ve dedem iki kişilik bir aile iken aldıkları kararlarla altı kişilik bir aile olmuşlar. Babaannemin altı çocuğu var. İlki ve en büyüğü amcam, ikincisi babam, diğer dördü de halalarım. En küçük halam, babaannemin ikinci evliliğinden yani üvey dedemin tek çocuğu.

Babaannem, genç yaşından itibaren kalp, tansiyon ve astım hastalıklarına yakalanmış. Bizi yanına aldığımda da hasta imiş. Ben çocukluk günlerimden babaannemin birçok kez hastaneye veya sağlık kabinine gittiğini hatırlıyorum. Her gün ilaç kullandığını da görüyordum. İlacını almayı unutursa ya da kendini fazla yorarsa fenalaşıyordu ve derhal acile götürülüyordu. Kronik astım, yüksek tansiyon ve kalp büyümesi ile kalp kapakçıkları yetmezliği vardı. Zaten yükselen tansiyonu nedeniyle beyin damarlarına giden bir pıhtı yüzünden felç geçirmişti. 2010 yılında altmış altı yaşında iken Ankara'da beni ve halamları ziyarete geldiği sırada Kızılay muhitinde bir kafeteryada felç geçirdi. Ben, örgün lisans öğrenimim için Ankara'daydım. İlk evliliğinden olan iki tane halam ise evlendikleri yıllardan itibaren orada ikamet etmekte idiler. Sonuç olarak babaannem felç geçirdiğinde yakınında iki tane kızı, bu kızlarının beş çocuğu (yani babaannemin diğer torunları, babaannem onların anneannesi oluyordu) bir de ben vardık. Olayın olduğu gün hepimiz şaşkınlık içindeydik. Babaannemin durumunun çok kritik olduğunu düşünüyor ve hayatını kaybetmesinden korkuyorduk. Çünkü felç vakasıyla ilgili daha önceden hiçbir deneyimimiz ve bilgimiz yoktu. Kaldırıldığı hastanede tedavisi sürerken felcin ne olduğunu öğrendik. Yaklaşık üç ay hastanede tedavi gördü. Bu süreç boyunca oradaki iki halam ile ben dönüşümlü olarak

babaanneme refakat ettik. Eniştelерim ya da erkek torunlar refakatçi olmadılar. Ne onlar bu yönde bir teklifte bulundular ne de aile üyeleri onlara böyle bir görev yükledi.

O zamanlar hiç fark etmedim ama bakım faaliyeti toplumumuzda kadınlardan bekleniyordu, hastanede refakatçi olmak da dâhil. Geriye dönük bu değеrlendirmem ikinci bölümde detaylı olarak yazdığım kuramsal alan yazınındaki hemen hemen bütün fikirler ile örtüşmektedir diyebilirim. Hastaneden taburcu edileceği gün doktorlar, bakımının evde de devam edeceğini çünkü artık vücudunun sağ tarafını kullanamayacağını, sürekli bakıma ihtiyaç duyacağını söylediler. İlk etapta büyük halamın evine gittik. Ben ve babaannem orada kalmaya başladık. Benim okulum yaz tatiline girince babaannemi de alıp kendi evimize gitmek istedim. Çünkü ben de babaannem de ailemizi ve evimizi çok özlemiştik. Nitekim okul tatilim başladığı için babaanneme her gün rahatça bakabilirdim. Bu arada ailemizden bir kişi bir yıl evvelden eksilmişti. Dedem, 2009 yılının Haziran ayında vefat etmişti. Herhangi bir rahatsızlığı yoktu. Bir akşam uyumak üzere yatağına yatmıştı ama sabah uyanamamıştı. Neticede evde bizi kız kardeşim, Boran ve amcam bekliyordu. Kız kardeşimin okulu da yaz tatiline girmişti. Kaldı ki o babaanneme bakım vermeye çoktan gönüllüydü. Boran, berberde, amcam da kahvehanede çalışıyordu. Evimize döndük. Babaanneme Ankara'da bir baston almıştık. Yanında bir kişinin desteğıyle ve yavaş şekilde adım atabiliyordu. İlk etapta yemek yeme ve tuvalet gibi kişisel ihtiyaçlarını yanındaki bir bireyin yardımıyla rahatça görebiliyordu. Kız kardeşim ve ben rahatlıkla bakımına yetişebiliyorduk. Fakat hastane kontrollerinin sayısı artmıştı. Arabamız da olmadığı için her seferinde taksi çağırıyorduk ve hem fiziksel hem maddi açıdan zorlanıyorduk. Yine de bakım vermenin üstesinden gelebiliyorduk. Hastane kontrolleri sürecinin nasıl işlediğı aşağıdaki alıntılarda detaylı aktarılmaktadır:

Babaannemi hastaneye götüreceğim gün, öncelikle babamın işinden izin almasını sağladım. Ablam da mutlaka benimle hastaneye gelirdi. Böylece en büyük iki destekçim de yanımda olurlardı. Taşıma ve araç temin etme problemlerini zaten babam çözüyordu. Hastane içinde de ben babaannemin yanında dururken, ablam onun tıbbi evrak işlerini hallediyordu. Böylece sorunun çözümünü bu iş bölümüyle halletmiş oluyorduk (Kız kardeşim).

Kız kardeşimin dediği üzere, önceden planlanmış ve gerekli hazırlıkları yapılmış bir iş bölüşümü ile babaannemi gerek "Evde Bakım Hizmeti" aracı ve personeliyle gerekse kendi ayarladığımız bir taksi ile onu pek sarsmadan ve yormadan taşıma sandalyesiyle dikkatli bir şekilde taşıyarak ve tekerlekli sandalyesinde oturarak, hastaneye götürüyorduk (Ben).

Halamlar babaannemin bakımını üstlenemeyeceklerini ama eğer biz bakım verirsek bize destek olabileceklerini söylediler. Gerekçeleri ise evli ve çalışıyor olmalarıydı. Çocukları ve eşleri varmış, öncelikle kendi ailelerini düşünmeleri gerekiyormuş. Bir de bizim "ahde vefa" borcumuz olduğunu tüm sülale fikir birliğiyle söylüyordu. "O size baktı büyüttü, şimdi sıra sizde" diyorlardı. Bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Akrabalarımızdan hiçbir birey, Boran'ın bakım vermesi gerektiğini söylemiyor hatta dile bile getirmiyordu. Boran, lise öğrenimi esnasında okulunu terk etmişti. Bir okul ya da devam sorumluluğu yoktu. Kendi hayatını kurmak, sosyal yaşantısını hareketlendirmek ve harçlığını çıkarmak adına berberde çalışıyordu. Aileden kalan herhangi bir maddi mirası olmadığı için çalışmalı, hayatını kurmalıydı. Kaldı ki o erkekti. Bakımı, kızlar yani "biz" vermeliydik. Fakat bizim de babadan kalma bir mirasımız yoktu ve bizim de kendi hayatımızı kurmak için çalışmamız gerekiyordu. Ayrıca bizden beklenen "ahde vefa" neden Boran'dan beklenmiyordu? Tek sebep onun erkek bizim ise kız olarak dünyaya gelmemiz miydi?

Şahin (2016: 7) cinsiyete özgü rollerin, o toplumun cinsiyet rejiminin beklentileri doğrultusunda doğdukları toplumun kültürel kodları, gelenekleri, görenekleri ışığında şekillenmekte olduğunu söylemektedir. Nitekim ben ve kız kardeşimin deneyiminde de, aynı süreci yaşayan biri erkek ikisi kadın üç bireyden, bakımın biz kadınlardan beklenip erkek bireyin diğer tüm aile üyeleri tarafından bakımdan muaf tutulması, Şahin'in toplumsal cinsiyet rolleri hakkındaki görüşünü desteklemektedir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse bizim geniş ailemizin cinsiyet rejimi beklentileri, bakım verme sürecinde kimlerin rol alacağını şekillenmiştir.

Yaşar (2007: 256)'a göre bir toplumdaki sosyal yaşam, temelde cinsiyetler arası bir diyalektiktir. Kadınlardan ve erkeklerden beklenen rol kalıpları birbirinden anlamlı

ölçüde farklıdır. Bireylere, "verili bir statü" içinde rolleri paylaştırılmaktadır. Bu taksimde kadın, geleneksel rolleri de göz önünde bulundurularak özel alana (küçük alan, ev içi alan) erkek ise kamusal alana (ev dışı geniş alan) yönlendirilmektedir. Nitekim bizim deneyimimizde de bu görüşü destekler şekilde Boran'ın dışarıda bir işte çalışması ve kendi hayatını kurması gerektiği, ben ve kız kardeşimin de ev içi bakım ve diğer işlerin yürütülmesini sağlamamız gerektiği beklentisi, bu görüşle birebir örtüşmektedir.

Yaşadığımız deneyimleri Bourdieu (1998-2002: 45-57)'nün eril ve dişil habitus, eril tahakküm, mitsel akıl ve simgesel şiddet kavramlarına da gönderme yaparak değerlendirmek yararlı olacaktır. Bourdieu, bir toplumdaki tüm pratikleri eril ve dişil karşıtlığına indirgenebilen fakat birbirini tamamlayan habituslar olarak adlandırılan ayrımlar düzleminde sınıflandırılabilceğini belirtmiştir. Bu sınıflandırmaya göre erkekler "dış" tarafta (resmi, kamusal, yüksek, süreğen olmayan) iken kadınlar "iç" tarafta (özel, süreğen, evsel, alçak, bayağı) konumlandırılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, Boran bir erkek olarak dış tarafta sınıflandırılırken, ben ve kız kardeşim iç tarafta konumlandırıldık. Dolayısıyla, eril ve dişil habituslar doğrultusunda Boran, ben ve kız kardeşim arasından kim ya da kimlerin bakım vereceği konusundaki beklentiler farklıydı. Dahası, Bourdieu'ye göre, kadınların içine tıkıştırıldıkları sınırlı dünyanın tamamında, düzenin devamlılığını sağlamaya yönelik aynı "sessiz çağrılar" tekrarlanmaktadır. Bourdieu'nün bahsettiği sessiz çağrılar ben ve kız kardeşimin habitusunda da defalarca çınladı. Bu çağrılar etrafımızdaki insanlar tarafından telkin yoluyla çınlatıldı.

Lakin biz olabildiğince bu tahakkümden etkilenmemeye çalıştık. Üzerimizdeki bu tahakküm, Bourdieu'nün "eril tahakküm" kavramından başka bir şey değildi. Az evvel bahsedilen sessiz çağrılar kadınların zihninde yankılandırıan şey Bourdieu'ye göre "mitsel akıldır". Mitsel akıl kadınların ne olduğunu söylüyorsa kadınlar ancak ona dönüşebilirler. Bourdieu'ye göre *simgesel şiddet* kavramını etkili kılan tesir ve koşullar, kadınların bedenlerinin en derinine "kadınlara özgü yatkınlıklar" biçiminde kalıcı bir şekilde kazınmış olsa da bu yatkınlık düşüncesinin kadınlara olan negatif etkileri sadece *bilinç silahlarıyla* alt edilememektedirler. "Bilinç silahı" kavramıyla kastedilen, kadınlara dayatılan rol görevlerinin asıl amacının farkında olup bu amacı

değerlendirerek kadına olan olumsuz etkilerini yok etme amacıyla kullanılacak olan yöntemdir. Fakat Bourdieu'nün de dile getirdiği üzere bu yok edişte sadece bilinç silahı yeterli değildir. Nitekim bilinç silahı soyut bir kavramdır. Bu soyut kavram somut adımlarla ve faaliyetlerle bilhassa devlet ve toplum tarafından desteklenmelidir. Bourdieu'nün söylediğinin tam tersine, ikinci bölümde aktarıldığı üzere, bizim ülkemizde bu "sessiz çağrılar" evde bakım ve nakdi yardım uygulamaları ile pekiştirilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu uygulamalar ile "kadınlara özgü yatkınlıklar" yani bakım vermek, eril tahakküm tarafından kadınlara yeniden dayatılmaktadır.

Bourdieu'nün simgesel şiddet kavramını özellikle akrabalık ilişkisinde görmek mümkündür. Söyle ki akrabalık ilişkilerinde toplumsallaşmış bedenin kalıcı eğilimleri, duygular veya yükümlülüklerin mantığıyla dışa vurup yaşanmakta iken saygı ya da duygusal fedakârlık deneyiminde birbirine karıştırılmaktadır. Simgesel şiddet kavramı, bizim akrabalarımız ile olan ilişkilerimizde özellikle bakım kararı alma sürecimizde yaşanmıştır. Akrabalarım, ahde vefa borcunu kız kardeşim ve bana sürekli söylerken Boran'a söylememeleri bir nevi "cinsiyetçi simgesel şiddet" olarak adlandırılabilir. Bu söylemler kadın olarak bizim üzerimizde babaanne sevgisi, vicdan, saygı gibi duyguların duygusal fedakârlıkla karıştırılmasına sebep olmuş olabilir. Bu durumu yaşayan bireyler olarak kız kardeşim ve ben kişisel bilinç silahlarımıza sahiptik. İçinde bulunduğumuz durumun ve akrabalarımızın bizden beklentilerinin ve bu beklentilerinin arka planındaki isteklerinin farkındaydık. Fakat bu farkındalığımız, onların bize olumsuz etkileri olan dayatmaları ile savaşmamız için yeterli değildi. Bu konuda desteğe ihtiyacımız vardı. Bizim yaşamakta olduğumuz durumu çok boyutlu tahlil edecek ve bizden beklenen rol kalıplarının arka planındaki görünmez kılınan amaçları su yüzüne çıkaracak objektif bireyler bize bu desteği verebilirdi. Bu şekilde derin düşünce yapısına sahip bireyleri bulmak zordu. Biz de, destek aramayı bir köşeye bırakıp kendi bakım verme kapasitemiz ile bizden beklenen toplumsal cinsiyet rol kalıplarıyla mücadele etme potansiyellerimizi maksimize etme kararı aldık. Belirttiğim gibi, somut desteğe ihtiyacımız vardı ve bunu en kolay yoldan elde edebileceğimiz bireyler yine kendimiz idik. Özetle, bizden beklenen toplumsal cinsiyet rol kalıplarının varlığını kabul etmiştik. Bu kabul edişi Bourdieu "sinsi tahakküm" kavramıyla ifade

etmektedir. Bourdieu'ye göre, sinsi tahakküm, kadınların itaat pratiklerini benimsemeyi seçmeleri, kendileri üzerindeki tahakkümden hoşlanmaları, onlara uygulanan muamelelerden zevk almaları ve tüm bunların onların yaradılışında var olan bir tür mazoşizmden kaynaklandığı anlamına gelmez. Bu durumun nedenini, çözüm için gerekli ilk adımının, ilgili sorunun varlığını kabul etmekten geçmesi bağlamında değerlendirmek gerekir.

Bir önceki paragrafta bahsedilen konuyla ilişkili olarak Bourdieu, simgesel şiddetin etki etmesini sağlayan sembolik güç olgusunun, ona maruz kalanların katkısı olmadan hayata geçirilemeyeceğini ve onların (yani kadınların, bu tez dâhilinde ise kız kardeşim ve benim) bu güce maruz kalmalarının sebebinin de sembolik güç kavramının bu şekilde inşa edilmiş olmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Bizim kabul ettiğimiz, Bourdieu'nün tanımladığı sinsi tahakküm kavramıyla bir yanıyla örtüşmektedir. Bizce, bu dayatmanın zihnimizi daha fazla meşgul etmesini önlemenin tek yolu onun varlığını kabul etmektir. Evet, akrabalarımız, komşularımız ve içinde yaşadığımız toplum bize bakım vermenin yükümlülüğünü dayatıyordu. Bu dayatmanın gerekçeleri de açıkça belirtiliyordu: Sözde "ahde vefa". Diğer taraftan, bu sinsi tahakkümün pratiğe geçirilmesi tam anlamıyla dışarıdan dayatmalar yoluyla olmamakta, kadınların, daha spesifik olarak belirtirsem, ben ve kız kardeşimin düşünceleri ve seçimleri ile de şekillenmekte idi. Ne demek istediğim aşağıdaki alıntılarda detaylı bir şekilde yansıtılmaktadır:

Bir başkasının bakımına sürekli muhtaç bir bireye bence onunla aynı evde ikamet eden veya edebilecek ve onu seven/sevme potansiyeli olan birisi bakmalıdır. Bu kişi aynı zamanda fedakâr da olmalıdır. Çünkü aynı evde ikamet etmek hem bakıma muhtaç bireyi, yanında ona bakan kişi sürekli bulunduğu için mutlu eder hem de bakım veren kişi her gün gidip-gelme çilesini yaşamamış olur. Bakıcı, bakım verdiği bireyi severse bakım verilen birey de bu sevgiyi hisseder ve mutlu olup hayata tutunur, bakıcı da bu sayede verdiği emeğin boşa gitmediğini ve bakımına muhtaç bir insanı mutlu ettiğini somut biçimde görerek huzurlu olur. Yani "sevgi" olunca her iki taraf da manevi anlamda kârlı çıkar. Fedakârlık konusuna gelince, fedakâr olmak ve kendi hayatından fedakârlık etmek zor olabilir. Ama

dediğim gibi, bakıcı verdiği bakımın getirilerini bakım verdiği bireyin mutluluğunda görünce, buna değdiğini anlayacaktır. Sonuç olarak, hastanın çok pahalı ve evde temin edilemeyecek ölçüde tıbbi ekipman gerektirecek boyutta bir sağlık sorunu olmadığı ve bakım verecek gönüllü bir aile bireyi bulunduğu müddetçe, bakıma muhtaç birey evinde, "aile içinde" bakılmalıdır (Kız Kardeşim).

Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da kız kardeşime katılıyorum. Tabi ki her birey, eğer gerekli şartlar sağlanabiliyorsa kendi evinde ve kendi ailesi içinde bakılmalıdır. Devletin bu durumda oynayacağı rol, maddi destek ve eğitici bakım hizmetleri ile profesyonel sağlık personeli temini yönünde olmalıdır. Ben tamamen bakıma muhtaç bireyin refahını önceleyerek bu cevabı veriyorum. Öte yandan bazı durumlarda bakıma muhtaç bireyin evde bakılması mümkün olamamaktadır. Bu noktada devlet bakım ihtiyacını üstün gücüyle karşılamalıdır. Nitekim bizim anne tarafından devlet yurdunda yetişen bir üvey erkek kardeşimiz var. Devlet yurdunda annesinden uzak büyümesinin nedeni doğuştan sahip olduğu ve tedavisi çok pahalıya mal olan ve ömür boyu tedavisi sürmesi gereken kan ile ilgili bir hastalığından kaynaklanmaktadır. Örneğin, annemizin ona evde bakım vermesi mümkün değildi ve halen değil. Çünkü hem ilaçları çok pahalı hem de sürekli hastanede uzman doktorların gözetimi altında bulunması gerekiyor. Şu an 20 yaşında. Normalde 18 yaşına gelip reşit olduğunda devlet yurdundan çıkarılması gerekirdi fakat tek başına ya da ailesinin desteğiyle tedavisi sağlanamayacağı için hâlâ devletin bakımı ve gözetimi altında... (Ben).

Babaannem bizleri büyütmişti, o bize bakım vermişti, şimdi bakım verme sırası bizdeydi. Ahde vefa burcunu ödeme gerçeğinin toplumsal cinsiyet rol temelli iş bölümü doğrultusunda oluşturulmuş olduğu aşikârdır. Peki, bu toplumsal cinsiyete dayalı ahde vefa borcunu belirleyen kimdi? Toplum mu, devlet mi, aile mi, akrabalar mı, komşular veya sosyal çevre mi? Kim neden bu belirlemeyi yapmıştı ve bunun sonucunda kimin ne çıkarı olacaktı? Bu soruların cevaplarını ilerleyen sayfalarda ortaya çıkacaktır.

3.2.2. Bakıcıda Hastaya Bakma İsteği Nasıl Oluşur?

Bu bölüm babaannemin deneyimleri ve bizim deneyimlerimizin karşılıklı etkileşimi temelinde değerlendirildiğinde anlamlı olur kabulünden hareketle, önce babaannemin deneyimleri, daha sonra bizim deneyimlerimiz anlatılarak analitik kavramlarla ilişkilendirilecektir.

3.2.2.1. Altı Çocuğunun Ardından Üç Torununun Daimi Bakımını Üstlenen, Okuma Yazma Bilmeyen ve Çalışmayan Köylü Bir Türk Kadınının Taşıdığı Bakım Yüğü (Babaanneme Atfettiğim Özel Bölüm)

Topcuoğlu (2016b: 227)'na göre, ataerkil yapıya sahip toplumlarda kadınlara şefkat, tahammül, cefakârlık gibi anlamlar atfedilmesinin ardında, kadınların verdiği bakım faaliyetinin kalitesini artırma, maliyetini düşürme ve sürekliliğini sağlama durumlarında atfedilen bu gibi anlamların işlevsel olması yatmaktadır. Bu atıflar aynı zamanda bakım veren kadınların ikincil konumunu da pekiştirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir. Babaannem, kendi üzerindeki torunlarına bakma yükünü aile içinde bir eşitsizlik değil bir vazife olarak görüyordu. Öte yandan, Navaie W. Boranser vd. (2002)'den aktaran Can ve Ünal (2008: 7-8)'a göre kadın aile bireyi bakıcılar, erkeklerle kıyaslandığında daha yoğun ve kompleks bakımı uygulayabilmektedirler. Ancak, zor ve stresli bir iş olan hasta bakımının yanı sıra evde ve ailede taşıdıkları diğer sorumluluklar nedeni ile aile bireyi kadın bakıcılarda tükenmişlik daha fazla gözlenmektedir. Nitekim babaannem ile geçirdiğim yirmi dört yıl boyunca bu tükenmişliğin en ufak bir belirtisini dahi görmedim. Daha ayrıntılı olarak açıklamam gerekirse ben ve kız kardeşim, annem ve babam boşanıp ikisi de bakımımızı üstlenemediğinde babaannem bakımımızı üstlendi. Çünkü ona göre bizim bakımımızdan sorumlu olan kişi oydu. Tıpkı zamanında babamın bakımından sorumlu olduğu gibi. Babaanneme göre çocukların, torunların ve aile içinde bakıma muhtaç birinin bakımından "evin kadını" sorumluydu. Ayrıca, günlük yemek yapımı, çamaşırların yıkanıp kurutulup katlanması, rutin temizlik işleri vb. ev uğraşlarından da kadın sorumluydu. Ama babaannem kesinlikle kız çocuklarını bu sorumluluk dışında tutuyordu. Kız çocukları okumalı, okulunu bitirip itibarlı bir meslek sahibi olmalıydı.

Yani "altın bileziğini" koluna takma ereğinde olmalıydı. Özetle babaanneme göre ev işleri ve bakımdan, evlenip çocuk yapmayı tercih etmiş ev kadını ile o kadının annesi ya da kayın dedesi sorumluydu. Bu sorumluluk kız çocuğuna yüklenemezdi. Çünkü kız çocuğu henüz seçimini yapmamıştır. Eğer evlenmeyi tercih ederse, muhtemelen çocuk sahibi olmayı da isteyecek ve ardılında tüm ev işleri ve bakım faaliyetlerinden sorumlu "ev hanımı" olacaktır. Fakat okula gitmeyi tercih ederse, bu sefer altın bileziğini takmayı hedefleyecek, kariyer ve itibar sahibi olmayı seçecektir. Okulu tercih eden kız çocukları, evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı ötelerler ve bunlara ikincil önemde değer atfederler. Nitekim babaannem okula hiç gitmemiş. Sadece kendi annesi tarafından camiye "Kur'an" okuyabilmek ve duaları öğrenebilmek için kısa süreli olarak gönderilmiş. Bana anlattığı kadarıyla bu kadarını biliyorum. Onun haricinde, okuma-yazması yoktu. Sadece kendi isminin baş harfini biliyor ve imzasını atabiliyordu. Ama vücudunun sağ tarafından felç geçirdikten sonra artık imzasını da kolu tam olarak tutmadığı için atamıyordu. Eğer imkânı ya da onu yönlendiren bir birey olsa imiş, babaannem de okula gitmeyi, kariyer ve itibar sahibi olmayı hatta "başbakan" olmayı istermiş. Bize bunu anlatırdı, seçim yapabilseymiş, evlenme ve çocuk yapmayı erteler önce iş ve kariyer hedefler, kendi ayakları üzerinde durmayı istermiş. Hatta bize zamanın kadın başbakanı "Tansu Çiller"i örnek gösterirdi. Babaannem evlendiğinde henüz 14 yaşında imiş. 15 yaşında ise ilk çocuğunu kucağına almış. Sonra istese de istemese de çocuk sahibi olmaya devam etmiş çünkü onun dönemlerinde ülkemizde özellikle köy ve kasaba gibi yerlerde korunma yöntemleri, kullanmak bir yana dursun, bilinmiyordu. Belki babaannemin durumunda olan çoğu evlenmiş veya evlendirilmiş kız çocuğu, hamilelikten korunma yöntemlerinin keşfedildiğinden bile bihaberdi. Bir de ülkemizde, anne rahmine düşen bebeği "Allah'ın gönderdiği" bu yüzden zaten aldırılması veya kürtajının günah olduğu kanısı yaygın. Tüm bu etkenler sonucunda, babaannemin toplam sekiz kere doğum yapmış fakat iki bebeği doğduktan kısa bir süre sonra vefat etmiş. Bu arada doğumlarının bir kısmını kendi başına evinde gerçekleştirmiş ve kordonlarını kendi kesmiş. Babaannem çok cesur ve soğukkanlı bir kadındı. Bunları yaptığını eminim, çünkü dedem öldüğü gün, sabah erkenden uyandığı için ilk babaannem fark etti, sessiz sedasız dedemin yatağında elbiselerini değiştirip elini yüzünü temizledi. Yüzüne beyaz çarşaf kapatıp, soğukkanlılıkla daha biz uyanmadan çocuklarına ve komşularımıza haber verdi. Hiç ağlamadı. Biz

uyandıığımızda ise bize "Kızlar, dedeniz biraz rahatsız odasına girmeyin emi?" diye tembihledi. Biz elimizi yüzümüzü yıkayıp, kahvaltımızı yapıp, biyolojik olarak güne hazır konuma geldiğimizde bize hafif gülümseyerek "Kızlar, dedeniz Allah'a kavuştu, o artık Allah'ın izniyle cennette ve huzura erdi, şimdi bize düşen dedenize layıkıyla onun hak ettiği gibi son vazifemizi gerçekleştirmek, güçlü olacaksınız, üzülmeyeceksiniz, dedeniz sizi güçlü yetiştirdi ve bugün onun arkasından ağlamak yerine onu son yolculuğuna mükemmel bir şekilde uğurlayacaksınız" dedi ve ardından ikimize aynı anda sımsıkı sarıldı. Biz tabi ki şok olduk ve ağlamaya başladık ama dedem öldüğü için değil, her güne dördümüzün yaşayacağı mutlulukları hayal ederek başlardık ama artık üç kişiye düşmüştük. Dedemin bize verdiği sevginin ve mutluluğun eksikliği ile nasıl başa çıkacaktık? Başa çıkmamız zor olmadı çünkü yanımızda bizim için tüm dünyayı karşısına alabilen güce ve cesarete sahip bir kadın vardı.

Nihayetinde, babaannem evlenmeyi tercih eden kızların ev ve bakım sorumluluğunu da kabul etmiş sayılacakları kanısındaydı. Bu yüzden ben ve kız kardeşim evlilik fikrinden her daim uzak durduk. Babaanneme göre bir de kadın, eşinin gündelik fiziksel ve psikolojik bakımından da sorumluydu. Erkek, yani baba veya dede, dışarıda çalışıp didinip eve ekmek getiren kişidir ve evde bakımı ve motivasyonu için hanımına ihtiyaç duyar. Hanımı ona çalışırken sahip olması gereken gücü verecektir. Babaanneme göre "yuvayı dişi kuş ayakta tutar". Bir erkek, kadını olmadan ayakta durmakta hatta çalışmakta zorlanır. İşte tüm bu düşüncelerinden ötürü babaannem, çocuklarını büyüttükten sonra bizim de bakım sorumluluğumuzu üstlendi. İstisnasız her sabah 06:00'da uyanır, önce evin dışında kazanda su kaynatıp hepimizin çamaşırlarını ve okul önlüklerini yıkar, durular, sıkar, çamaşır ipine asar ve kuruturdu. Ardından günlük öğle ve akşam yemeklerimizi hazırlar ve evi toparlayıp temizlerdi. Sonra kahvaltımızı hazırlardı. Kahvaltıda patates kızartması, çikolatalı ekmek gibi bizim sevdiğimiz yiyecekler eksik olmazdı. Kahvaltı soframıza (yer sofrası), çaylarımızı da koyduktan sonra bizi öperek uyandırır. "Hadi bakalım bir tanelerim, *Bismillahirrahmanirrahim* deyip kalkın, okula geç kalmayın" derdi.

Ben ve kız kardeşim, babaannemin bizi büyüttüğü süreç boyunca bir kez dahi ev işi yapmadık. Ne bulaşık ne çamaşır yıkadık, ne yemek ne de ütü yaptık. Babaannem ev

işi yapmamıza izin vermezdi. Her daim okuldan gelip dinlendikten sonra derslerimizi çalışmamızı isterdi. Ders çalışmanın haricinde bizi gezdirir ve parka götürürdü. Tüm bunları bizden hiç bir karşılık beklemeden yapardı. İsteddiği şey bizim okuyup kendi ayaklarımızın üzerinde durmamız, kimseye muhtaç olmamamız, güçlü ve itibarlı bireyler olarak vatana millete hayırlı işlerde bulunup, dininden de uzak durmayan mutlu ve huzurlu, iyi niyetli insanlar olmamızdı. Bu isteğini bize sadece sözel olarak aşılamadı. Her davranışında bize bu yönde örnek (yani "rol model") de oldu. Bizim için her fedakârlığı yaptı. Kendinden sayısız ödün verdi. Biz, onun için ondan daha değerliydik.

3.2.2.2. Ben ve Kardeşimde Babaanneme Bakım İsteği Nasıl Oluştı? Öznel Değerlendirme

Araştırmalardan elde edilen bulgular, hastaya bakma isteğinin hastalığın derecesine bağlı olmadığını göstermektedir. Daha ziyade birçok faktörün bu bağlamda rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Örneğin Karataş (2011: 75)'a göre başa çıkılması zor pek çok sorunla uğraşan aile bireyi bakıcılar sevgi ile bağlandıkları yakınlarına bakım hizmeti sunmaktan dolayı manevi doyum da sağlamaktadırlar. Folkman ve arkadaşları (1995) bakım sunmanın, bakım verenler ile bakım hizmeti alanlar arasındaki ilişkinin kalitesini arttırabileceğini ve bu durumun da kendilerine saygı duymalarına katkıda bulunabileceğini bildirmişlerdir. Uğur (2006: 49)'a göre birçok bakım veren bireyin yaşadığı pozitif duygular ve ustalaşma arzusu, onları özellikle bakım sunma deneyiminin olumsuz yönlerini azaltmayı hedef almış girişimlere elverişli hale getirmekte ve dolayısıyla onların yük hissini hafifletmektedir. Bakıma muhtaç kişi ve aile fertleri arasındaki ilişkiler, bakıcının yaşam stili, sağlık durumu, kendisine veya ailesine sağlanan sosyal destekler, bakımı kolaylaştıran yardımların türü, kapsamı, bunlara erişme ve masraflarını karşılayabilme olanakları ve konutun durumu bakım kararında belirleyici faktörlerdir (Grond 1998, Aktaran: Tufan 2007: 58). Kız kardeşim Bade, babaanneme bakım verme kararını nasıl aldığına dair şu cümleleri sarf etmiştir:

Benim karakteristik bir özelliğim var. O da şu ki, benim yaşlı ve küçük çocuklara zaaflım var. Onları çok önemsiyorum. Diğer yaş grubunda olan genç ve yetişkin insanlardan iki kat daha dikkat edilmeleri gerektiği

kanısındaayım. Belki bu özelliğimde, küçük yaştan itibaren babaannem ve dedem tarafından yetiştirilmiş olmanın etkisi olabilir. Dolayısıyla, yaşlı insanları fazlasıyla önemsiyorum. Hatta orta öğrenimimi sağlık meslek lisesinde tamamlamamın ardından, yüksekokula başladım. Ve bölüm olarak da "Yaşlı Bakımı" disiplinini seçtim. Maalesef ikinci sınıfın son döneminde, babaannemin sürekli bakımını üstlendiğim için okulu bırakmak zorunda kaldım. Fakat ileride açık öğretim sosyoloji lisans bölümünü bitirdikten sonra "Gerontoloji" alanında yüksek lisans yapmayı düşünüyorum (Kız Kardeşim).

Öncelikle beni babaannem büyüttü. Bu yüzden o felç geçirince çok üzüldüm. İlk defa bir felç vakası ile karşılaşıyordum ve bu en sevdiğim insana olmuştu... En büyük etken bu aslında. Onu çok seviyorum. Ayrıca, babaannemin bakımını üstlenen başka bir birey de olmadı; ne çocukları ne de yakın-uzak akrabalar... Zaten ben de babaannemden ayrı yapamazdım; o hasta veya bakıma muhtaç olsun olmasın (Ben).

Benim duygularıma göre, zaten ben de babaannemden ayrı yapamazdım; o hasta veya bakıma muhtaç olsun olmasın ben her daim babaannem vefat edene kadar onunla yaşamayı planlıyordum.³

Piercy ve Chapman (2001) yaptıkları araştırmadan aktaran Akış (2013: 55-56)'a göre bu araştırmacılar, aile üyelerinin bakıcı rolünün benimsenmesinde etkili olan faktörleri oluşturdukları tipoloji ile açıklamışlardır. Yaptıkları tipolojide, çocukların doğum sıralaması ve bu sıralama doğrultusundaki beklentiler ilk sırada yer almaktadır. Tipolojinin ilk kısmında, anne-babanın ve diğer kardeşlerin bakıcı olacak kişiden beklentileri yer almaktadır. Örneğin, en büyük çocuk olmak ya da anne babanın o

³Tez yazım sürecinin tam bu aşamasında babaannem fenalaştı, evde astım krizi geçirdi, ambulans ile acil servise götürdük. O günün gecesi yani 21 Şubat 2017 gecesi yoğun bakıma kaldırıldı. Maalesef 13 günün ardından 6 Mart 2017 sabahı yoğun bakımda hayata gözlerini yumdu. Bugün 25 Mart 2017. Ben ve kız kardeşim ancak kendimizi toparlayıp, babaannem hakkında konuşabilecek duruma geldik. Fakat belirtmek istiyoruz ki, görüşme sorularını şu an o aramızda yokken cevaplamak bizim için bir hayli zor oluyor.

kişiden bakım vermesini istemesi olabilir. İkincisi aile kurallarıdır. Bu, başkalarının bakımıyla ilgili ailenin yapısından kaynaklanan düşünce yönelimleriyle ilgilidir. Ailede bakım konusunda geçirilen tecrübe çocukların bakımla ilgili algılarını şekillendirmektedir. Toplumsallaşma sürecinde edinilen tecrübeler aile yaşantısının yarattığı koşullardan etkilenir. Eğer ailede bakımla ilgili bir geçmiş yaşandıysa ya da bakımın önemli olduğu düşünülüyorsa, çocukların da bakım konusundaki fikirleri bu yönde gelişecektir. Özellikle yakın ve uzak aile ilişkileri açısından tanımlanan bu faktör, çocukların sosyal ve bilişsel gelişiminde etkilidir ve bakımla ilgili sorumluluk alma konusunda teşvik edici olabilir. Yukarıda kız kardeşimin ve benim bakım kararını nasıl aldınız sorusuna verdiğimiz cevap, aile kuralları tipolojisine yönelik açıklamalar ile örtüşmektedir diyebilirim. Aile kuralları olarak tanımlanan bu olguyu aynı zamanda Bourdieu'nün habitus kavramı ile de açıklamak mümkündür. Bourdieu ve Wacquant (2003: 126)'a göre en basit tanımıyla, habitustan söz etmek, bireysel ve öznel olanın dahi toplumsal ve kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Yani habitus kısaca *toplumsallaşmış bir öznelliktir*. Habitus toplumsallaşmış bir bütün olarak hem bu dünyanın algısını hem de içindeki eylemi yapılandırmaktadır. Toplumun en küçük birimi olan ailenin her bir bireyi, öznel birer varlık olsa dahi toplumun bir parçası olduğundan dolayı aynı zamanda toplumsaldır. Birer insan olarak bizler, hangi ülkede doğacağımızı seçemeyiz, ama doğduğumuz ülkede büyümek, o ülkenin kültürüyle tanışmak, ana diliyle konuşmak durumundayız. Belki aklımız ermeye başladığı andan itibaren bize hangi ülkede hangi toplumda ve yasal, kültürel düzende yaşamak istediğimize dair bir seçenek sunulsaydı, kendi habitusumuzu kendimiz inşa edebilirdik. Böyle bir şansımız olmadığı için, evvelden oluşturulan habituslarda yaşamaya başladık. Yazılı olmayan yaşama kuralları ve nasıl davranacağımız kısmen belirlenmiştir zaten. Nitekim Bourdieu ve Wacquant (2003)'ın da dile getirdikleri gibi, pratikte işleyen yatkınlıklar sistemi olarak habitus, düzenli davranışların yani davranışların düzenliliğinin nesnel bir temelidir. Buna ilaveten Bourdieu'ye göre habitus edinilen bir şeydir; bedende daimî, kalıcı yatkınlıklar biçiminde cisimleşmiştir. Daha açık olarak habitus, bireylerin toplumsallaşma süreci içinde az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş ve benimsemiş olduğu idrak ve eylem şablonlarından meydana gelmektedir.

Bu açıklamaları temel alarak, akrabalarımızın Boran'dan değil de ben ve kız kardeşimden ahde vefa borcunu ödememizi beklemeleri bir çeşit "cinsiyet rejimi temelli akrabalık habitusu" şeklinde ifade edilebilir. Kadınlar olarak benim ve kız kardeşimin bakım vererek ahde vefa borcunu ödemenin kadınlardan beklenmesini, yani ailesel habitusu içselleştirmiş olmamız beklenirken; bakım vererek ahde vefa borcunun erkeklerden beklenmemesi, Boran'ın vefa borcu ödemesi gibi bir olgunun içselleştirilmesini bile gerekli kılmamıştır. Bu doğrultuda, *ailesel* habitus, *bireysel* habitusu şekillendirmiştir denebilir. Habitusun koşulları, kişilerin içinde kemikleşerek varlıklarını sürdürdüğü ve değişime karşı direndiği ölçüde sürdürülebilirdir. Kız kardeşim ve benim deneyimimizde içinde bulunduğumuz habitusa karşı bir direnmemiz ya da değerlendirmemiz olmadı. Çünkü zaten hiyerarşik, eşitsiz toplumsal cinsiyet rejimi temelinde tasarlanmış bir habitusun içinde bulunduğumuzun farkında değildik. Farkında olmadığımız bir şey hakkında kanaat geliştirmemiz ve ona karşı direnmemiz imkânsızdı. Öte yandan belirtmek istiyorum ki Bade ve ben, içinde bulunduğumuz habitusa aykırı davranışlarda sergiliyorduk. Yani toplumsal olarak dayatılan bir davranış örüntüsünü kendi akıl ve vicdan süzgecimizden geçirmeden direkt olarak kabul etmiyorduk. Örneğin, bizim için bakım vereceğimiz yakınımızın cinsiyeti önem arz etmiyordu. Babaannemiz yerine dedemiz veya babamız felç geçirseydi, yine aynı isteklilikle bakım verirdik. Bakım kararı alınması esnasında, bakım verilecek kişinin cinsiyetinin hiçbir önemi olmadığını, aşağıdaki cümlelerimden görebilirsiniz:

Bakım vereceğim kişinin cinsiyeti benim için önemli değil. Mesela, dedem vefat etti. Nur içinde yatsın. Misal dedem hasta ve bakıma muhtaç olsaydı, ona da bakım verirdim. Cinsiyet faktörünü belki de hiç düşünmezdim. Benim için sevgi ve vefa faktörleri daha önde geliyor. Karşı cinse bakım vermenin zorluklarını da isteyen bakıcının üstesinden gelebileceğini düşünüyorum (Ben).

Piercy ve Chapman (2001)'in, aile üyelerinin bakıcı rolünün benimsenmesinde etkili olan faktörleri oluşturdukları tipolojinin üçüncü türü *dini eğilim ve ruhsal deneyimlerdir*. Buna göre aile üyelerinin dinsel inançları, bakımın üstlenilmesinde etkilidir. Nitekim Türk toplumunda sıkça karşılaşılan bu durum, bahsi geçen

araştırmada da ortaya çıkmıştır. Bakıcıların bakımla ilgili tutumları çoğunlukla inançları doğrultusunda gelişmektedir.

Biz özetle iki kavramın etkisiyle bakım kararı aldık ve yedi yıl boyunca bakım verdik. Bu iki kavram "vicdan" ve "sevgi"dir. Bu kavramlar ruhsal deneyimleri içermektedir. Yukarıda anlatılan süreçlerden kaynaklı olarak, babaannem felç geçirip bakıma muhtaç duruma düştüğünde bakım kararı almak bizim için hiç zor olmadı. Karar kalplerimizde ezelden verilmişti. Kaldı ki babaannem bizim bakımımızı fazlasıyla hak ediyordu. Büyümemizi, okumamızı, akıllı ve düşünen bireyler olmamızı o sağlamıştı. Ayrıca "nankörlük" bize göre değildi. Babaannem bizi, "nankör" değil "vefalı" bireyler olarak yetiştirmişti. Biz "bencil" de yetiştirilmemiştik. Kendi hayatımızı önceleyemezdik. Öncelikli olan babaannemizin her gün gereksinim duyduğu fiziksel, maddi, manevi ihtiyaçlarını karşılayıp onu kendi çocukları da dâhil olmak üzere kimseye muhtaç etmemekti. Nitekim öyle de oldu. Yedi yıl boyunca felç geçirip bakıma muhtaç kaldığı ilk günden itibaren vefat ettiği 6 Mart 2017 saat 05:20'ye değin ya Bade'ye ben ya da babam, babaannemi uyurken bile bir saniye yalnız bırakmadık. Zaten bakıma muhtaç yaşlı bireyler tıpkı bir bebek gibidirler. Ne dertlerini ne acıktıklarını söyleyebilirler. Bebeklerden tek farkları, bebeklerde bilinç gelişmediği için sosyal duygular oluşmadığından bir ihtiyaçları olduğunda içgüdüsel olarak ağlarlar ve bu ihtiyaçlarının karşılanmasını beklerler. Fakat yaşlı bireyler bakıma muhtaç duruma geldiklerinde kendilerini bir fazlalık ve yük olarak algılayabilirler. Bakım alırken utanırlar, çekinirler. Babaannem de ara sıra utandı, çekindi. Fakat biz bu duyguları hissetmemesi için elimizden gelen bütün yöntemleri denedik. Başarılı da olduk. İnsan istedikten sonra her şeyi elde edebilir ve her zorluğun üstesinden gelebilir. Biz, babaanneme bakım verirken karşılaştığımız her türlü zorluğu yılmadan aştık. O bunu fazlasıyla hak etmişti. Babaannemin felç geçirdiği gün, hayatımın dönüm noktası olmuştu:

Babaannem felç geçirdiği gün aslında Ankara'ya beni görmeye gelmişti. Ben o vakitlerde Ankara'da üniversite öğrencisiydim. Geldiğinin üçüncü günü hem onu önceden gittiği özel kalp doktoruna muayeneye götürmek hem de dışarıda birlikte vakit geçirmek için ben, babaannem ve halam Kızılay muhitine gittik. Doktora ulaşamadık. Benim de saat 14.00'te sosyal

antropoloji ile ilgili bir dersim vardı. Bu sebeple bir kafeteryada oturdum ve bir müddet sonra ben fakülteye gitmek üzere babaannemin yanından ayrıldım. Giderken geriye dönüp ona el sallıyordum. Ben el sallarken gözlerini benden ayıramadığını fark etmiştim. Bir an sanki babaannemi son görüşümmüş gibi bir hisse kapıldım. Sonra kendi kendime nasıl olsa akşam halamın evinde görüşeceğim, duygusal olmanın vakti değil gibi telkinlerde bulunmaya başladım ve hızlı adımlarla fakülteye doğru ilerledim. Fakülteye gelince koşarcasına üçüncü katta bulunan dersliğin kapısına gittim. Geç kalmıştım. Kapıyı tıklamadan önce tekrar saate bakmak için telefonuma göz attım. Halamdan gelen 17 cevapsız arama vardı. Bir an kalbime bir şey saplanmış gibi oldu. Hemen halamı aradım. Telefonu açınca telaşlı seslerle "Neredesin sen! Defalarca aradım açmadın. Babaannen fenalaştı, bayıldı ambulansla hastaneye götürüyoruz" dedi. O an başımdan aşağı kaynar sular dökülmüş gibi oldu. Nitekim bu satırları yazarken aynı hissi halen tekrar yaşıyormuşçasına hissediyorum... Nihayetinde nasıl hastaneye ulaştım, nasıl o gün geçti anlayamadım. O gün babaannem felç geçirmişti. O gün benim de hayatımda bir dönüm noktası oldu. Kendi kendime ant içtim. Artık benim önceliğim babaannem olacaktı. Kendimden önce o gelecekti. Bu andı içerken bakım sürecini düşünmemiştim. Sadece babaannemin bizden ayrılmamasını, hayatına devam etmesini diliyordum. Fakat babaanneme bakım vermek benim için zaten bir lütuf idi. Ona seve seve ömrüm boyunca bakardım. Kaldı ki ondan ayrı yaşayamazdım, bir başkasına bakım vermesi için bırakmazdım. Bu sebeple bakım vermemde etkili olan başlıca faktörler, ona olan büyük sevgim ve onun bizi tıpkı prensesler gibi el bebek gül bebek, hiçbir karşılık beklemeden büyütmüş olmasıydı (Ben).

Bakım vermeme seçeneğini sadece düşünüyor olmak bile vicdanımızı muazzam derecede rahatsız ediyordu. Düşüncesi dahi bizi mahveden bu seçeneğin asla gerçekleşmesine izin veremezdik, vermedik. Yani babaanneme son nefesine kadar aksatmadan bakım verdik. Ben ya da kız kardeşim babaanneme bakım vermeme kararında bulunsaydık, bu kararımızın psikolojik etkisi bizi ölmekten beter ederdi. Kaldı

ki, Şu an babaannem ölümünden altı ay geçse bile hâlâ ona bakım vermeme ihtimalini zihnimde düŐünemiyorum. Buna cüret edemiyorum. Beni bu derece sınırlandıran Şey ise "vicdanım". Vicdan kelimesi Atalay (1999-2000: 122)'a göre sözlük anlamı itibariyle insanın kendi içinde bulunan iyiyi kötüden ayırabilme duygusudur. Kural olarak etik ile ilgili bir kavramdır. Scholler vd. (1958)'den aktaran Atalay, vicdan kavramının öncelikle ruhi-ahlaki bir kiŐiliĒin yanında insanın iç  lemi ve özel alanına ilişkin sırlarını da a ıĒa  ıkardıĒını belirtmektedir. Bu yönüyle vicdan, insana belli bir durum karşısında hangi yöndeki davranıŐının "doĒru" olacaĒını söyleyen, insanın tabiatında mevcut olduĒu kabul edilen deruni (i   leme ilişkin) bir i eriĒe sahiptir. Dahası, vicdan bir anlayış kategorisi deĒil, buyruklar kategorisidir. En nihayetinde vicdan, insanın dünyayı algılayıŐında bir ölçüt deĒil; davranıŐlarında müracaat ettiĒi içsel bir kavramdır. Vicdanım bana kesinlikle babaanneme bakmam gerektiĒini söylüyordu. EĒer vicdanımı dinlemezsem çok piŐman olacaĒımdan ve ömür boyu bu kararımın mutsuzluĒunu yaŐayacaĒımdan emindim. Kulaklarım vicdanımın sesi hariç her türlü sese kapalıydı. Çünkü  m r boyu piŐman ve mutsuz olmak istemiyordum. Kız kardeşim için de aynı vicdan muhasebesi geçerliydi. KonuŐmalarımız esnasında bakım verme konusunda uzlaŐarak en doĒru kararı verdiĒimizi dile getiriyordu, diĒer türlü ömür boyu "vicdan azabı" yaŐayacaĒımız ihtimaliyle ilgili beni uyarıyordu.

Vicdanın kökeni nedir? Hangi kaynaklardan beslenir?  z vicdanım bana babaanneme kesinlikle bakım vermeme gerektiĒini s yl rken, bu karara hangi gerekçelerle varmaktadır? Bu soruların cevaplarının soyut kavramlar ve konular i erdiĒi su götürmez bir gerçektir. Bireyin vicdanının oluŐmasında aile, toplum, eĒitim hayatı, fiziksel ve psikolojik durumu, sosyal ve ekonomik statüsü, din ve kültür etmenleri ne kadar etkilidir? Vicdan soyut, gözle görülemeyen, dışarıdan bakarak deĒerlendirilemeyen bir olgudur. Toplumumuzda ise genellikle din, düşünce ve ahlak kavramlarıyla baĒdaŐtırılmaktadır. Fakat aslında vicdan ile din, düşünce ve ahlak birbiriyle yakın bir ilişki içinde deĒildir. Bu düşüncemi destekler biçimde Nal (2002: 66)'a göre vicdan, ahlaki bir duyunun davranış biçimine uygulanmasını önerirken; düşünce insan aklının egzersizidir. Tolstoy'a göre vicdan, "Tanrı'nın insandaki ıŐıĒıdır". Düşünce kişinin içsel yaŐamının en gizli alanlarından kaynaklanır ve her iki kavram da Őekilsiz oldukları için öznel niteliktedir. Ancak din olgusunda dışsal öğelerin ve

yönelimlerin varlığı açıktır. Düşünceyi düzenlemek zor, vicdana emir vermek güçtür; ancak bir ritüeller bütünü olan dini açığa vurmak ve kontrol etmek daha kolaydır. Bu konuda Labuschange (1999: 133) dinin, bireyin kimliğinin en güçlü öğelerinden birisi olduğunu vurgulamaktadır. Labuschange'e göre insan "ben kimim" sorusunu yanıtlarken "nereden geliyorum" sorusuyla karşılaşır. Gelenek, kimliğin temel kaynaklarından biri, din ise en üstün gelenektir. Bununla beraber "ne yapmak zorundayım" sorusu din tarafından güdülenen öğeler tarafından yanıtlanır. Ahlak, dinin içine yerleştirilebilecek görev ve erdemleri içerir. Özetle din, parçası olduğu geniş bir kültürel sistem gibi, gerçeğin ne olduğunu ve bir kimsenin onun içinde nasıl hareket edeceğini açıklamaktadır.

Bu soruyu kendi deneyimim doğrultusunda cevapladığımda, karşılaştığım bakım verme durumu hakkında karar verirken bu etmenlerden sadece benim ve bakım vereceğim kişinin o andaki ve geleceğe dönük psikolojik durumumuz etkili oldu. Yukarıda verilen soruları o anda yanıtlasaydım şu cevapları verecektim: "(ben kimim?) babaannemin torunuyum, beni o büyüttü, onun yetiştirmesi; onun eseriyim", "(nereden geliyorum?) kendi seçimimin sonucunda olmasa da bir şekilde dünyaya geldim/doğdum, bu dünyada büyüme sürecinde çocukluk ve erişkinliğe ulaşma deneyimimi babaannem ile yaşadım", "(ne yapmak zorundayım?) kişiliğime yaraşır şekilde babaanneme bakım vermek zorundayım". Bakım vermemeyi seçseydim hem ben hem babaannem mutsuz olacaktık, fakat bakım vermeyi tercih ettiğimde babaannem çok mutlu olacaktı dolayısıyla ben de mutlu olacaktım. Bu kararı verirken ailem, akrabalarım, sosyal ve ekonomik statüm, eğitim durumum, dini görüşüm, hedeflerim ya da hayallerim hiçbir etki etmedi. Bu etkenler bakım vermemin önünde bir engel değildi. Bir de hepsini zaman geçse bile gelecekte telafi edebilirdim. Ama babaannem için vakit bize olduğundan daha kısıtlıydı, bakım vermeme kararımın sonuçlarını asla telafi edemezdim. Mutlu olmak istiyordum, mutluluğu ancak bakım verdiğimde elde edebilirdim. Vicdanım bana bunu söylüyordu.

Piercy ve Chapman (2001) tipolojisinin dördüncüsü türü "rol model alma"dır. Bununla ilgili Bandura (2001: 10-22) kendi kuramında sosyal öğrenme süreçlerinde kişilerin deneyimlerinin, başkalarının davranışlarının taklit edilmesiyle de

kazanılabileceğini söylemiştir. Bir başkasının yaptığı davranıştan ötürü aldığı ödül veya cezalar, davranışın edinilmesinde etkilidir. Burada, ben ve kız kardeşimin vicdan boyutunun şekillenmesinde rol model olarak babaannemin etkili olduğunu düşünüyorum.

Beşinci türünde ise rol alma bağlamında bakım sürecinde aile üyelerinin farklı rolleri edindiği görülür. Örneğin çocuklara annesinin yerine büyük anne/babasının yemeğini getirmesi olabilir. Rol model alma hususunda, Bade ve ben, bakım kararı alma sürecinde babaannemizi rol model aldık. Çünkü o, can-ı gönülden bize bakım vermişti, bizi büyütmişti, biz de onun gibi yaptık ve ona son nefesini verene dek, canı gönülden bakım verdik.

Özetlemek gerekirse, kız kardeşim ve benim deneyimim, Piercy ve Chapman (2001)'nin tipolojisindeki aile kuralları, vicdan ve sevgiyi içeren ruhsal deneyimler temelinde rol model ve rol alma türleri ile doğrudan örtüşmektedir diyebilirim. Bütün bunların dördü eşzamanlı olarak bizim babaannemize bakım verme kararı sürecinde rol oynamıştır.

Geriye dönük düşündüğümde "din" faktörünün de üstü örtük bir şekilde bakım verme kararı sürecinde rol oynamış olabileceğini belirtmek isterim. Şöyle ki, bizi büyüten bireye vefalı davranmalı, nankör olmamalıydık. Çünkü bunlar günah sahibi olup olmamamızla alakalı kavramlar idi. Tabi ki birer Müslüman olarak günaha girmek istemiyorduk. "Vebal" kavramı da bu hususta oldukça etkindir. Vebal sahibi olmak, İslam'da günah sahibi olmaktan daha kötü addedilir. Afşar vd. (1988: 981)'ne göre günümüzde "vebal" kelimesi, sonunda ceza ve azap olan fiil, kötü sonuç, sorumluluk, günah ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır. Vebal kelimesi semantik açıdan incelendiğinde Turgay (2003: 136)'a göre bu kavram, eski Arap şiirinde şiddetli yağmur, bulanık su, rahatsızlık veren bol miktardaki ot, genel anlamda vehamet ve ağırlık ifade eden şeyler için kullanılmıştır. Yine aynı yazar, insanoğlunun işlediği günahların karşılığı olarak dünya hayatında kendisine çeşitli afet veya musibetler şeklinde verilen cezaya vebal denildiğini belirtmektedir. Eğer babaanneme bakım

vermemeyi seçseydik, onun vebaline girmiş olacaktık. Bu ise iç huzurumuzu ömür boyu sarsacaktı.

Akrabalarımızın, bakımı bizim üstlenmemiz gerektiği düşüncelerini bir kenara bırakırsak, ben ve kız kardeşim zaten babaannemin bakımını bizden hariç birinin üstlenmesine onay vermezdik. Her şeyden önce biz babaannemizin bakımını bir başka bireye (bu öz çocuğu da olsa) bırakmazdık. Güvenemezdik. Bakım eylemi, oldukça zor ve yıpratıcıdır. Her birey kolay kolay başa çıkamaz. Sabır ister, özveri ister. Hastaya bakma isteği konusunda bizi kamçılayan başlıca duygu, babaannemize olan tükenmez sevgimiz idi. Hissettiğimiz bu sevgi, bakımın, akrabalarımızın, içinde yaşadığımız toplumun kısacası her türlü zorluğun üstesinden cesurca ve yılmadan gelmemizi sağladı. Kısacası bizim adımıza "bakım verme isteği" üzerinde düşünmemiz bile gerekmeyen, evvelden "gönüllü" olarak kabul ettiğimiz bir durumdu. Bakım sürecinde karşılaşılabileceğimiz olası her türlü zorluğa karşı mücadele edeceğimize dair kız kardeşim ile birbirimize söz verdik. Maddi, manevi, moral, sosyal vb. her türlü zorlukta birbirimize destek olacak ve birbirimizin yükünü hafifletecektik. Nitekim öyle de oldu. Çünkü bakım verme sürecimizin tamamı olan yedi sene boyunca eğer kız kardeşim ya da ben tek başına bakım vermek zorunda kalsaydık (yani birimizden biri doğmamış veya bakım veremeyecek durumda olsaydı, hatta bakım vermek istemeseydi) kesinlikle bakım süreci bir hayli zor ve yıldırıcı olurdu. Hatta bakımın kalitesi de fazlasıyla düşük olurdu.

3.2.3. Bakım Vermede "Süreç" Deneyimimiz

Akış (2013: 54)'a göre bakıcılar, bakım kararını sadece zorunluluktan veya bakım verilecek tek kişi olduklarından dolayı almazlar. Bakım kararı bilinçli bir karar da olabilir. Örneğin kişi aile içinde kaybettiği saygınlığını geri kazanmak ya da minnet borcunu ödemek için bakıcı rolünü üstlenmeyi seçebilir. Nitekim beni ve kız kardeşimi bebekliğimizden itibaren babaannem büyüttü. Ona büyük bir minnet borcumuz vardı. Bakım kararı almamız bu yüzden çok kısa sürdü. Çünkü ikimizde hiç tereddüt etmeden gerekirse kendi hayatlarımızı erteleyerek babaanneme bakım vermeye hazırдық. Fakat kız kardeşim ve benim hissettiğim minnet borcunu Boran hissetmiyordu

çünkü Bourdieu'nün belirttiği gibi eril ve dişil habituslar toplumsal cinsiyet temelli içselleştirilmiş ve kemikleşmiş hâle gelmiştir. Şöyle ki, Köse (2016: 173)'nin belirttiği gibi Bourdieu terminolojisinde beden nosyonu, gerek simgesel sermaye ve habitus, gerekse toplumsal sınıf anlamında itaat ve tahakküm ilişkilerinin üzerinde cereyan ettiği temel zemini oluşturur. Özellikle eril tahakkümün dilsel pratikler aracılığıyla inşa edildiği durumlarda, söz konusu zeminin ayırt edici özelliği, cinsiyetlendirilmiş beden söyleminde karşılığını bulur. İtaati başlı başına "toplumsal tahakküm ilişkilerinin bedenselleşmesi" olarak tarif eden Bourdieu için, bedenin kamusal ya da özel yaşama konu olan bölümleri, kendini sunma biçiminin etken ya da edilgen biçimlerini tanımlar. Kendini sunmanın edilgen biçimleri itaate karşılık gelirken; etken biçimleri eyleyen özneye, doğrudan fallus ve logos kavramlarına tekabül eder. Ayrıca Bourdieu'de itaat-tahakküm bağının dilsel kodlarının dayattığı ayrımlar, bedenin sosyo-politik niteliğinin kurucu unsurlarıdır. Nitekim bakım vermeye yönelik ahde veda borcunu ödeme toplumsal cinsiyet rol kalıpları ve beklentileri dâhilinde kadınlardan beklenirken erkeklerden beklenmemektedir. Boran, aslında yaş olarak bizden küçüktü ama bakım kararı vermemiz gerektiğinde ben 20, Bade 19, Boran ise 17 yaşında idi. Dolayısıyla aramızda çok büyük bir yaş farkı yoktu. İçinde bulunduğumuz koşullar da hemen hemen aynıydı. Tek, en büyük ve toplum tarafından en anlamlı olan farklılığımız cinsiyet farklılığıydı. Öte yandan etrafımızdaki insanlar özellikle akrabalarımız bakımı Bade ile benim vermem gerektiğini, Boran'ın vermemesi gerektiğini dile getiriyorlardı. Kız kardeşim ve benim üzerimizde sürekli baskı kuruyorlardı. Hatta eğer biz bakmaz isek huzurevine verme kararı alacaklarına dair tehdit içeren cümleler kuruyorlardı. Tehditten de öte, eğer biz babaanneme bakım vermez isek, bu dediklerini gerçekleştireceklerinden emindik. Daha önceden de belirtildiği gibi, bu da eril tahakkümün en somuttaki göstergesidir. Eril ve dişil habitusların vücutlara nasıl kazındığını kız kardeşim, aşağıdaki cümleleri ile dile getirmiştir:

Bence toplumumuzda genellikle erkeklerin dışarıda bir işte çalışıp, kadınların evde "ev hanımı" olmalarından ötürü bakıma muhtaç bireylere kadınlar (çocukları, torunları, gelinleri vs.) bakım veriyorlar. Bu aslında kadınlar için bir gönüllülük ya da bakım verme isteği ile oluşan bir karar olmaktan ziyade, koşullar bu doğrultuda olduğu için kabul edilen bir karar oluyor. Çünkü eğer kadın da çalışıyor olsaydı, evde yatalak bir hastaya

bakamazdı. Ya işten ayrılması ya da hastası için bakıcı tutması gerekecekti. Genelde ücret ile tutulan bakıcılar da kadın oluyor. Belki bu durum, geçmişten beri kadınların ev ve çocuk bakımı ve idaresinden sorumlu tutulmalarından kaynaklanmış olabilir (Kız kardeşim).

Nitekim Boran'ın bakımdan muaf tutulması tesadüf eseri değildi. Bu muaf tutulma olgusu yine toplumsal cinsiyet rolleri (Adak 2003: 82) ve beklentileri doğrultusunda veya eril ve dişil habituslar tarafından şekillendiriliyordu. Her ne kadar Boran'ın bakımdan muaf tutulmasının gerekçelerinde askere gidecek olması, evlenip kendi yuvasını kurması (eril cinsiyet rolleri, eril habitus) gerektiği gibi etmenler yer alsa da, Bade'nin ve benim de hayatlarımızı kurabilmemiz için okullarımızı bitirip çalışmamız gerekiyordu. Bu konuda akraba ve aile bireyleri, evlenmemiz beklentisi ile hareket ederek, evlendiğimiz zaman bizim geçim derdimiz olmayacağını çünkü bizim geçimimizi eşlerimizin sağlayacağını dile getiriyorlardı (dişil cinsiyet rol beklentileri, dişil habitus). İçinde bulunduğumuz toplum, erkeğin eve ekmek getirdiği, kadının ise ev işleri ile çocuk ve yaşlı bakımından sorumlu tutulduğu ataerkil yapıda bir toplumdur (Kaylı 2016: 35-57; Tong 2006: 106-107). Genel itibariyle düşünüldüğünde erkekler eğer dışarıda bir işte sürekli olarak çalışıyorlar ise ve maddi durumları işten ayrılmalarına müsaade etmiyorsa, bakım vermeleri imkânsız olacaktır. Fakat bize göre bu durum, onların hiç sorumluluk alamayacakları anlamına gelmiyordu. Onlar da, izin günlerinde, akşamları eve geldiklerinde ya da müsait olduklarında evdeki hastalarıyla pekâlâ ilgilenebilirlerdi. Bakım vermek, sadece fiziksel olarak ilgilenmek demek değildir. Bir başkasının bakımına muhtaç insanlar, çölde susuz kalan bir insan misali ilgi beklerler. Onların hâlini hatırlamak; onlarla sohbet etmek bile bir ilgi biçimidir. Kanımızca, kadın olsun erkek olsun insan eğer isterse, hayatında her alana az da olsa yetişebilir.

Çolak (2015: 9) ve Erselcan (2009: 248)'a göre *sosyal sermaye*, dâhil olduğunuz toplumsal ilişkiler ağıdır ve insanlar arası güven, birlik ve bütünlük duygusuna dayalı olarak, işbirliği ve ortak eylem potansiyelini harekete geçirmek suretiyle birlikte çalışmayı olanaklı hâle getirmektedir. Bourdieu, sosyal sermayeyi bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağında, az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve

tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamı olarak tanımlamaktadır (Field 2008: 20).

Kadının bakım alanındaki görünmeyen emeği ile sosyal sermaye arasındaki ilişki bağlamında Timur (2015: 252)'a göre emek, ikili yapısı içinde bir taraftan somut olarak bireysel yaşantının temelidir ve bu hâliyle bireyin tekil yapısının (psikolojisinin ve bilinç düzeyinin) ana belirleyicisidir; fakat öte yandan da aynı emek toplumsallaşarak, mal hâline gelerek birey açısından soyutlaşmakta, yabancılaşmakta ve toplumsal sermayeye katkıda bulunan bir parça hâline gelmektedir. Günümüz toplumlarında, insan gücünü bir sosyal sermaye olarak düşünmenin getirdiği çeşitli sakıncalar bir yana, sosyal sermaye tartışmalarında insan gücü kaynağının geliştirilmesinde önemli rolü bulunan kadın emeğinin ve kadının üstlendiği bakım hizmetlerinin yine görmezlikten gelindiği de bir gerçektir.

Akış (2013: 54)'ın çalışmasına göre bakım işini seçen kişiler aynı zamanda, bu seçimle beraber sosyal sermayelerini de arttırma potansiyelini göz önünde bulundurabilirler. Bu seçim çıkara yönelik bir stratejidir. Kişi bakım verme sürecinde yaptığı davranışın karşılığı olarak takdir görmeyi bekleyecek, hayırlı evlat, hayırlı eş gibi bir takım sosyal kabuller aracılığıyla sosyal sermayelerini geliştirecektir. Nitekim bizim bakım verme sürecimizde sosyal sermayemiz bakım sürecinden olumlu olarak etkilendi. İçinde yaşadığımız toplum ve yakın çevremiz tarafından babaannemize bakım verdiğimiz için takdir ediliyorduk. Bu insanlar bize saygı duyarken ve yaptığımız faaliyeti (kökeninde her ne gerekçe yatarsa yatsın) "kutsal" olarak görürken, bu sosyal sermayemiz bize bakım sürecinde gözle görülür bir davranış ile destek olmaktan uzak durmuştur.

3.2.4. Bakım Yüğü ve Karşılaştığımız Sorunlar

"Bakım verme, bakım veren bireyler açısından çok boyutlu olarak algılanan bir deneyimdir. Bakım verme; büyük oranda samimiyet ve sevginin artması, kişisel gelişim, yakın ilişkilerin gelişmesi, doyum sağlama, diğer bireylerden sosyal destek alma,

kendine saygı duyma gibi olumlu özelliklerinin yanında pek çok güçlüğün de yaşanmasına yol açabilmektedir (Toseland 2001, Aktaran: İnci ve Erdem 2008: 86).

Erdem ve İnci (2003)'den aktaran Arpacı (2009: 62)'ya göre bakım vermek, tek bir yardım çeşidi ile sınırlı olmayıp; fiziksel, maddi ve duygusal destek vermeyi, sağlık bakımını ve aldığı bazı sosyal hizmetleri koordine etmeyi, rutin sağlık bakımını (ilaç alımı, tedavisini takip etme vb.), kişisel bakımı (yıkama, beslenme, tualete gitme, giyinme vb.), ulaşımı, alışverişi, küçük ev işlerini yapmayı, para yönetimini, maddi yardımı ve aynı evi paylaşmayı kapsamaktadır. Bununla beraber Atagün vd. (2011: 513)'ne göre bakım verenin yaşı, etnik kökeni, cinsiyeti, hastaya olan yakınlığı, bakım vermeye gönüllü olup olmaması, eğitim durumu, ekonomik durumu, hastalığının olup olmaması, baş etme becerileri, inançları, sosyal desteği ve yaşadığı toplumun kültürel özellikleri bakım verenin yük algılaması ile ilişkili kişisel faktörler arasındadır.

Nitekim ben ve kız kardeşim babaannemizin bakımını gönüllü olarak üstlensek de bu süreçte birçok zorlukla karşılaştık ve çok mücadele etmek zorunda kaldık. Öncelikle kendi bireysel hayat akışımızı ikiye böldük. Yani gün içindeki yapılacaklar listesine (uyanmadan başlayıp uyumaya kadar olan süreç) babaannemin bakımını ekledik. İkimizden biri dışarı çıktığında, okula gittiğinde veya dışarıdaki bir işini halletmeye yöneldiğinde diğeri bakım devralıyor, böylece genel itibarıyla dönüşümlü olarak bakım veriyorduk. Fakat çoğu zaman birimiz bakım için yeterli gelmiyordu ve babaannem ile fiziksel ve manevi anlamda ikimizin aynı anda ilgilenmesi gerekiyordu. Bakım işi sürekliydi. Yani önümüzdeki her gün bu durum böyle devam edecekti. Bizim için on yıllar sürse bile babaanneme bakım verme konusunda bir isteksizlik yoktu, onun için gerekirse kendi hayatlarımızı ertelerdik fakat bakım yükünün sorumluluğunu taşımak oldukça ağırdı. Bu, bakım verdiğin birey dünyadaki en sevdiğin insan bile olsa, böyleydi. Tek başımıza doğuyoruz ve tek başımıza ölüyoruz. Hayatı yaşarken, hayat ile baş etmeye çalışırken kendi sorumluluğumuzu almak kolay fakat bir başkasının sorumluluğunu süreklilik arz eden şekilde almak bu kadar kolay değil. Eğer bu kişi bir de çok sevdiğimiz biriye, kendimize ona zarar verecek veya üzecek herhangi bir davranışta bulunma payı bırakmadığımız için bakım yükü bir kat daha ağırlaşmış oluyor.

Bakım verme sürecinde fiziksel, manevi ve maddi sorunlarla başa çıkabilmek adına, aile üyelerimizden, akrabalarımızdan, bakım alan bireyin diğer yakınlarından, yaşadığımız muhitten, içinde bulunduğumuz toplumdan ve devletten yani Bourdieu'nün sosyal sermaye olarak tanımladığı ağ içindeki kişi ve kurumlardan destek bekliyorduk. Ancak, sahip olduğumuz bu sosyal sermaye bize yeterinde destek olmadı. Örneğin, dört halamız ayın belirli günlerinde fiziksel bakım ve babaannemin diyet yemekleri için bize yardımcı olabilirlerdi. Aile üyelerimiz günün belirli saatlerinde sadece tedaviye bağlı bakımı üstlenerek bizim gün içinde kendimize zaman ayırmamızı sağlayabilirlerdi. Komşularımız babaannemi ziyarete gelip moral verebilirlerdi. Yaşadığımız ildeki tüm benzer bakıcılar için aylık veya haftalık aktiviteler düzenlenebilirdi. Devlet, tüm bakıcılara destek ve yardımcı olmaları için profesyonel bakım görevlilerini engelli bireylerle belirli ve düzenli aralıklarla ilgilenmeleri için görevlendirebilirdi. Maalesef biz bu türden destekleri yok denecek kadar az gördük. Genel itibariyle bu gibi destekler, sosyal sermaye tarafından yeteri kadar karşılanmaz ise omuzlara bakım yükü hariç bir de bakım sürecinde "yalnız başına kalma ve mücadele etme" yükü binmektedir.

Yukarıdaki paragraflarda da belirtildiği üzere bir başkasının bakımına muhtaç bir bireye sürekli olarak bakım vermek baş etmesi oldukça güç bir durumdur. Antonopoulos ve Hirnway (2010) tarafından yapılan çalışma bakım yükü nedeniyle kadınların maruz kaldıkları zaman yoksulluğunun, onların insanî kapasitelerini tüketerek boş zaman, kişisel bakım ve uyku için ayırdıkları zamanın zorunlu olarak kısıtlamasına yol açtığını göstermiştir (Aktaran: Gelmez 2010: 6). Nitekim Erbay (2013: 60)'a göre, her insanın karşı karşıya kaldığı stres, umutsuzluk, tükenmişlik, depresyon gibi sorunları hasta yakınları daha yoğun olarak yaşamaktadırlar. Şöyle ki stres, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak her insanın karşı karşıya olduğu bir durumdur. Bununla birlikte hasta yakınlarının yaşadığı stresin, günlük yaşam stresinden çok daha farklı ve yoğun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Stres, beraberinde umutsuzluk, çaresizlik ve depresyon gibi diğer olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Var olan kaygı, stres ve baş etme güçlüğü, beraberinde gelecekte umudunu kesme durumunu da getirmektedir. Bu durum, aynı zamanda yaşanan tükenmişliğin bir neticesi olarak da değerlendirilebilir. Çaresizlik ise, stres ve baş etme güçlüğü durumlarının sonucunda hasta yakınının kendisini hiçbir şey yapamayacak kadar tıkanmış, kilitlemiş ve

tükenmiş hissetmesidir. Özellikle sosyal destekten yoksun hasta yakınlarında bu durum çok daha yoğun görülebilmektedir. Hasta yakınlarının yaşadıkları en önemli sorunlardan biri olan ve tüm bu etmenlerin aslında temelinde yer alan durum ise eve bağımlı hâle gelmektir. Eğer hasta yakını bakım sorumluluğunu kimseyle paylaşmıyorsa, paylaşıp bile bu sınırlı bir seviyede kalıyorsa, eve bağımlı hâle gelmesi ve sosyal yaşamdan kopması kaçınılmaz bir neticedir. Bu durum, hasta yakını depresyona ve tükenmişliğe sürüklemekte ve sonraki yaşamda telafi edilmesi zor psikolojik sıkıntılara yol açmaktadır. Ayrıca Öztürk (2011)'ün belirttiği üzere, kadınlar her gün yinelenen bakım işlerinden sıkılmakta ve yorulmaktadırlar. Zamanla rutinleşen bu işlerin kadınların kişisel gelişimine katkısı çok sınırlı olduğu gibi tersine stres kaynağıdır. Bununla birlikte bakıma gereksinim duyan kişinin varlığı nedeniyle, bakım veren kadının kendisine bakmasının bir lüks ve bencillik olduğuna ilişkin hâkim değer yargıları, bakım verenin toplum nezdinde nasıl nesneleştiğini göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır (Aktaran: Gelmez 2016: 8).

"Eve bağımlı hâle gelme" problemini, kardeşim de ben de hat safhada yaşıyorduk. Çünkü süreklilik arz eden bakım faaliyeti, bireysel yaşantımızdaki payını koruyor ve giderek artırıyordu. Hayata dair kişisel hayallerimiz ve hedeflerimizi kısıtlamak ve ertelemek zorunda kalıyorduk. Bu durumda, bizi hayatta ayakta tutmaya destek olan psikolojik motivasyon kaynaklarımız zayıflıyordu. Gün geçtikçe hepsini birer birer erteliyor, gerekirse vazgeçiyorduk. Bir tür depresyon içindeydik ve tükenmişlik hissediyorduk. Sürekli bir depresyon havası içinde olsak da, tükenmişliği daha nadir hissediyorduk. Çünkü aslında eve bağımlı hâle gelsek dahi evde babaannem ile birlikte olmak aynı zamanda bizi mutlu ediyordu. Ama insan yaşamı sadece evden ibaret değildir. Yaradılış itibarıyla doğayla iç içe ve çevreyle bir bütün hâlinde yaşamaya meyilliyiz. Yirmi dört saatlik günlük zaman diliminin çoğunu evde geçirdiğimizde bunun, bir hapisanede olmaktan pek farkı olmuyordu. Dışarı çıkmak, yürümek, temiz hava almak, değişik mekân ve insanları görmek zaruri ihtiyaçlarımız arasındadır. Kadın ya da erkek tüm bireyler buna ihtiyaç duyarlar. "İhtiyaçlar insanîdir" fakat toplumda bize biçilen rol kalıpları cinsiyet odaklıdır. Sonuç olarak, ev dışına çıkıp temiz hava almak kadınların da ihtiyacıdır ve en doğal haklarındandır. Bu düşüncemi destekler biçimde Karataş (2011: 69)'a göre, bakım hizmeti sunan bireyin bakıma

muhtaçlık durumuna atfettiği anlam bazen durumun kendisinden daha büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. Bireyin yaşamını yorumlama ve anlamlandırma uğraşısı sonucunda hissettiği yetersizlik, etkisizlik ve kontrol kaybı gibi duygular umutsuzluğa ve tükenmişliğe neden olmaktadır. Uzun süren bakıma muhtaçlık durumu, hizmeti sunanın görev ve sorumlulukları açısından başa çıkılması zor bir psikolojik mücadeleye dönüşmektedir. Buna ilaveten Karataş (2011: 72), bakım yükünün sürekli devam etmesi hâlinde, bakıma muhtaç birey kadar aile üyelerinin psikolojisinin de bozulup, kendine zaman ayırmalarının engellendiğini dile getirmektedir. Biz de bu sorunları yaşadık fakat aynı evde bulunan iki bakıcı olmamızın sağladığı avantaj ile tükenmişlik duygusuyla birbirimize destek olarak başa çıktık.

Yine Karataş (2011: 64)'a göre, engelli yakınına bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcılar, yaptıkları işe "görev" olarak bakmaktadırlar. Engelli bireye bakmayı, sağlıklı olan kişilerin yerine getirmesi gereken bir hizmet olarak değerlendirmektedirler. Bununla beraber, aile bireyi bakıcılar, soy bağı olan engellilere bazen karşılığında hiçbir şey beklemeden bakım hizmeti sunmaktadırlar. Benzer şekilde, ben ve kız kardeşim de bakım hizmeti sunmayı zaman içinde görev edinmiştik ve karşılığında herhangi bir maddi beklenti içinde değildik.

Literatürde yukarıda bahsedilen konulara ilişkin yapılmış bir araştırma, Arpacı'ya ait olan (2009: 61-72) "Yaşlıya Bakan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi" isimli nicel veri toplama tekniği kullanarak yaptığı çalışmasıdır. Bu çalışmada Ankara ilinde, hane içinde yaşlıya bakım veren ve tesadüfi olarak seçilen 350 kadın incelenmiş ve araştırma sonucunda, yaşlının bireysel ihtiyaçlarını kendisinin yapması, yardım alması ve hiç yapamaması arasında ilişki olduğu ve bireysel ihtiyaçlarını karşılayamadıkça bakım yükünün arttığı; kadının tek başına yaşlıya ve evine yetememesinin yaşlının sağlık sorunu olup olmaması faktöründen etkilendiği; sağlık sorunu olan yaşlıya bakan kadınların olmayanlara göre daha çok tek başına yaşlıya ve evine yetmekte güçlük yaşadığı; çalışmayan kadınların çalışan kadınlardan daha yüksek ortalama puana sahip oldukları; son olarak çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında önemli farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Özetle araştırmanın sonucuna göre, yaşlı bakım yükünün çalışmayan kadınları daha çok etkilediği saptanmıştır.

Babaannem yatalak olduğu için bireysel ihtiyaçlarının hiçbirini kendisi karşılayamıyordu. Dolayısıyla, bizim bakım yükümüz bir hayli ağırdı.

Literatürde bu konuda yapılmış diğerk bir araştırma, 2005 yılında Akça ve Taşçı'nın yaptıkları "65 Yaş Üstü Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi" adlı nicel veri toplama tekniğı kullanarak yapılan çalışmadır. Bu alışmada, Yozgat ili belediye sınırları içinde hizmet veren 1 No'lu Sağıık Ocağı bölgesinde yaşayan 160 yaşlı birey ile yaşlı bireyin bakımından doğrudan sorumlu olan aile üyesi 160 bakım veren birey örneklem grubuna alınmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda ise yaşlı bireye bakım verenlerin; %25.0'inin günlük yaşantısının etkilendiğini ve bu etkilenmenin en çok sosyal iletişime engel olma yönünde yaşandığını; %22.5'inin fiziksel sağııklarının etkilendiğini ve bu etkilenmenin en fazla baş ağrısı, mide şikayetleri, dermansız hissetme şeklinde olduğunu; %34.4'ünün yaşlı bakımından ruhsal sağııklarının etkilendiğini ve bu etkilenmenin de en çok çabuk öfkelenme, ev içinde bulunmaktan rahatsızlık hissi duyma şeklinde yaşandığını belirtmişlerdir. Bakım verenlerin %58.1'i, yaşlının desteğıyle ekonomik yönden rahatladıklarını ifade etmişlerdir.

Akça ve Taşçı'nın araştırma bulguları ile ben ve kız kardeşimin deneyimi karşılaştırılacak olunursa, araştırma sonuçlarıyla benzer olarak bizim de günlük yaşantımız bakım vermeye başladıktan sonra etkilendi ve bu etkilenme sosyal hayatlarımızın bir hayli kısıtlanması yönünde oldu. Örneğın, ben Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden mezun oldum. Mezun olmadan kısa bir süre önce babaannem felç geçirmişti. Ankara'da felç geçirdiğini ve benim o günlerde Ankara'da örgün öğrenimime devam ettiğimi önceki başlıklar altında belirtmiştim. O günlerde Amerika'ya gidecek olmanın heyecanı içindeydim. Üniversite öğrencilerine yönelik "Work and Travel" isimli bir program vardı. Ben de Amerika'da hem İngilizcemi geliştirmek hem de para kazanmak için bu programa başvurmuştum. Babaanneciğim, felç geçirmesinden bir gün önce benimle Amerika'ya beni gönderecek olan şirkete "velim" olarak görüşmeye gelmişti. Şirketin bütün çalışanlarını tek tek tembihledi. "Torunum size emanet, sağı salim gitsin ve dönsün" deyişi hâlâ kulaklarımda çınlıyor. Bir gün sonra da felç geçirdi. Bir kaç hafta sonra şirkete gitmekten

vazgeçtiğimi söyledim. Amerika'ya gidişimi iptal ettim. Babaannemi o hâlde bırakıp asla gitmezdim. Bakım süreci için iptal ettiğim ikinci şey, antropoloji bölümünü bitirince "Biyolojik Antropoloji" alanında yüksek lisans yapacaktım. Eğer yapsaydım, Ankara'da en az iki yıl daha kalmam gerekecekti. Babaannemi ve kız kardeşimi Düzce'de kendi evimizde bu zor durumun içinde bırakamazdım. Yüksek lisans yapmaktan vazgeçtim. Birkaç ay sonra bir başka bölümde ve evimden sabah gidip akşam gelebileceğim uzaklıkta bir üniversite olan Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisansa başladım. Kız kardeşim de hedeflerini iptal edip yerine makul olanları seçti. Şöyle ki; Bade, Sağlık Meslek Lisesi'ne gidiyordu. Babaannem felç geçirdiğinde, onun da tıpkı benim gibi okulundan mezun olmasına iki ay kalmıştı. Üniversite için "Hemşirelik" veya "Ebelik" bölümü hedefi vardı. Şehir pek fark etmiyordu onun için. Fakat bakım verme durumu ortaya çıkınca o da benim gibi bu hedefini iptal etti. Bunun yerine babamızın yaşadığı şehir olan Sakarya'da okumaya karar verdi. Bu karar isabetliydi. Çünkü Boran'ın da evden ayrılmasıyla üç kişi kalmıştık. Bade, ben ve babaannem. Bade ile babamın yanına taşınmaya karar verdik. Eşyalarımızı ve babaannemizi alıp Sakarya'da babamla birlikte yaşamaya başlayacaktık. Nitekim bu planımızı üç ay içinde gerçekleştirdik.

Fakat bu durumdan babam olumsuz etkilendi. On yıllık imam nikâhlı eşi, iki kız çocuğunun ve bir yaşlı bakıma muhtaç kadının ağırlığını kaldıramadı. Babamdan ayrıldı. Aslında bu bizim için de iyi oldu. Biz kimsenin karpisini çekecek durumda değildik ve babaannemin bakımı için kimseyi ikna etmek istemiyorduk. Bakım sürecine kimsenin laf uzatmasını da istemiyorduk. Babaannem biz varken kimseye muhtaç değildi. Dağdan gelip bağdakini kovuyormuşuz gibi bir algı oluştuysa da aslında biz bağdakini kovmadık, bağdaki kendi isteğiyle gitti. Babam cephesinden olaya bakarsak, babam zaten bizi o hâlde iken desteğinden yoksun bırakmazdı ve bırakmadı da. Benim cephemden bakarsak, babam, annesinin oğlu, annesinin yetiştirip eğittiği bir birey olarak, bencilce davranmaz ve özverili olurdu, nitekim öyle de oldu.

Fiziksel sağlıklarımız da bu süreçten etkilendi. Benim mide bulantısı ve halsizlik hissetme gibi sağlık problemlerim oluştu ve her gün bu sağlık sorunlarını artan biçimde hissettim. Kız kardeşim ise neredeyse her gün birkaç saat baş ağrısından muzdaripti.

Fakat belirtmeliyim ki bakım sürecinde ruhsal sağlığımız olumsuz etkilenmedi. Ne bakım vermekten usandık ne de ev içinde sürekli bulunmak bize rahatsızlık verdi. Bilakis evin içinde babaannem bulunduğu için o ev içi bizim için cennet idi.

Nihayetinde, babaannem vefat etmeden önce tez çalışmamın deneyim bölümüne aşağıdaki cümleleri yazmışım. Cümlelerimde anlatmaya çalıştığım duyguyu şimdi daha iyi ve derinden hissediyorum, çünkü artık babaannem öldü ve yedi yıldır bakım verdiğim babaannemsiz yaşamaya alışmak zorunda kaldım:

Benim açımdan sürekli bakıma muhtaç bir insana bakım vermenin en zor yanı, o bireyin "sürekli ve daimi" olarak bakıma muhtaç durumda olmasıdır. Yani bu muhtaçlık durumunun süreklilik arz etmesidir. Eğer bakım verici sadece bir kişi ise bu kişinin yüklendiği sorumluluk, bu husustaki en zor yandır. Çünkü bakım veren kişi, zamanının çoğunu bakım verme faaliyetine ayırmak zorundadır. Bunun yanında, evde bakım verirken bakıcının uyguladığı birçok faaliyet son derece dikkat edilmesi gereken ve hatası geri dönülmez sonuçlar yaratacak potansiyelde olduğu için bakıcıda her yaptığı faaliyeti sorgulamasına neden olan "Acaba baktığım birey adına bunu doğru mu yapıyorum? Ya ona yanlışlıkla zarar verirsem?" endişesi, bakım vermenin süreklilik arz eden yanlarından birisidir. Bu konuda sayfalarca yazabileceğim birbiriyle bağlantılı birçok zorluk bulunmaktadır. Fakat benim gözümde en zor olanlardan biri de, bakım veren kişinin, hayatını bakım verme önceliğinde düzenlemesinin ardından, bakım verdiği birey vefat ederse, tekrar kendi yaşantısına adaptasyon olmada yaşadığı zorluktur. Bakım verilen bireyle ilgili anıların zihinde sürekli belirmesi ve kendi hayatına devam etme zorunluluğunun bakım veren kişinin omuzlarında yüklediği sorumluluk duygusu arasındaki ikilem, bakıcının zihnini sürekli meşgul etmektedir. Bu ikileme bir de çok sevdiği ve bir bebek gibi bakımına muhtaç olduğu aile üyesi bir bireyi ebediyen kaybetmenin yarattığı derin üzüntü eklenince, bakım veren kişinin kendi hayatına devam etmesi bir hayli zor olmaktadır (Ben).

3.3. Nakdi Yardım Desteği Deneyimimiz

3.3.1. Nakdi Yardım Desteği Uygulamasının Olumlu Yönlere

Burada nakdi yardım desteği deneyimlerimiz Bourdieu'nün *ekonomik sermaye*, *toplumsal sermaye*, *kültürel sermaye* ve *simgesel sermaye* kavramları çerçevesinde analiz edilecektir.

Kanımca, Türkiye'deki bütün bakım vermeyi gönülden isteyen ve aylık nakdi yardım alan bakıcılar için de bu yardım oldukça olumlu bir özellik sergilemektedir. Lakin literatür taraması esnasında bu maaşa dair olumsuz özellikleri konu edinen birçok araştırmaya tesadüf etmeme rağmen (Gelmez 2015; Karahan ve Güven 2002; Özer ve Şantaş 2012), birkaç araştırmanın haricinde (Çoban vd. 2014; Genç ve Barış 2015) olumlu özelliklerinin vurgulandığı anlamlı sayıda araştırmalara rastlamadım. Bunu literatürdeki bir eksik olarak görüyorum ve bahsi geçen eksikliği, bu tez çalışması ile tamamlamayı hedefliyorum.

3.3.1.1. Ekonomik (İktisadi) Sermaye

Öncelikle belirtmek istiyorum ki, bize nakdi yardım yapılmadan önce de babaannemize bakım veriyorduk. Bize hiç ücret ödenmeseydi, biz babaanneme yine de bakım verirdik ve verecektik. Bu sebeple nakdi yardımın varlığı bizim için bir artı oldu. Bu nakdi yardımın büyük çoğunluğunu, bakım kalitesini artırmak ve babaannemi bir nebze de olsa daha refah yaşatabilmek adına kullandık. Bakımın kalitesi, babaanneme aldığımız ürünlere ayırdığımız bütçe artınca, en iyi ürünü seçerek ona en uygun faydayı sağlamasıyla artırdık. Bu nakdi yardımı harcama prensibimiz, babaannemin en acil ve hayati ihtiyaçlarından başlayarak, en az önemde ve fazla aciliyet arz etmeyen ihtiyaçlarına doğru bir sıralama izlemek idi. Kısacası, bu yardım ile babaannemi bir nebze de olsa daha rahat yaşatabildik.

Bizim devletten aylık nakdi yardım almamız, ekonomik sermayemizin hangi düzeyde olduğunu açıklayan en önemli göstergelerden biridir. Jourdain ve Naulin

(2016: 106)'e göre ekonomik sermaye, bir bireyin iktisadi kaynaklarının bütününe, yani hem maddi malvarlığına hem de gelirine işaret etmektedir. Bize nakdi yardım ödendiğine göre, ekonomik sermayemiz temel alındığında, maddi varlığımızın ve gelir durumumuzun bir hayli alt seviyelerde olduğu aşikârdır. Aşağıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, ekonomik sermaye temelli düşündüğümüzde, toplumsal sınıf konumumuz alt gelir grubuna tekabül etmektedir. Dolayısıyla, ekonomik sermaye temelli devletin koyduğu kriterleri sağladığımız için yaklaşık beş yıl aylık nakdi yardım, bakım veren olarak kız kardeşime sağlandı. Bu aylık nakdi yardımın bizim ekonomik sermayemize katkıda bulunduğunu belirtmek isterim.

"Ekonomik sermaye, salt ekonomik kaynakların elde bulundurulması anlamına gelir. Bourdieu'nün Marks'tan alıntılacağı bu sermaye türü gelir ve mülkiyet sahipliğini ifade etmekle birlikte aynı zamanda ekonomik olanın diğer pratiklerle ilişkisi bağlamında anlaşılması üzerine kuruludur. Yani Bourdieu'de ekonomik olan, ekonomik olmayandan bağımsız ve kopuk bir sermaye türü değildir. Bourdieu'nün ekonomik sermaye kavramı ile Marks'ın sermaye sınıfı arasındaki farka bakacak olursak; Bourdieu'nün ekonomik sermaye kavramı, bireyin sahip olduğu gelir-mal-mülk ilişkisini tanımlarken Marks'ın sermaye sınıfı ekonomik açıdan üretim araçlarını elinde bulunduranları ifade etmektedir. Dolayısı ile Marks'taki sermaye sınıfının sınırları ve ölçütü kesindir. Üst sınıfa tekabül eden bir burjuva sınıfı betimlemesidir. Bourdieu'de ise sınıfı açıklamak için ekonomik sermaye yalnız başına yeterli değildir. Diğer üç sermaye türü olan sosyal, kültürel, simgesel sermayelere de bakmak gerekir" (<http://albertproust.tumblr.com/post/90652580739/pierre-bourdieu-üzerine>, 7 Aralık 2016'da erişildi).

Aşağıda anlatılacağı gibi, bu nakdi yardımın aynı zamanda benim sosyal sermayemin genişlemesine de dolaylı katkısı olmuştur.

3.3.1.2. Sosyal (Toplumsal) Sermaye

Jourdain ve Naulin (2016: 107)'in Bourdieu (1980)'den aktarımlarına göre sosyal sermaye, birbirleriyle tanışma ve karşılıklı tanımaya dayalı aşağı yukarı kurumsallaştırılmış bir kalıcı ilişkiler ağına bağlı mevcut veya potansiyel kaynaklar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre birey, ilişki ağı ne kadar genişse ve ilişkide bulunduğu kimselerin ekonomik ve kültürel sermayesi ne kadar güçlüyse, o kadar büyük bir toplumsal sermayeye sahiptir.

Akış'ın 2013 yılında yaptığı "Evde Bakım Parasının Evde Yaşlı Bakım Sürecine Etkisinin Bourdieu'cü Bir Yaklaşımla İncelenmesi: Antalya Örneği" isimli nitel çalışmasında araştırmacı, Antalya ilinde, evde bakım maaşı alan 10 aile üyesi bakıcı ile görüşmüş, mülakat tekniği ile elde ettiği bulgular dâhilinde; nakdi yardımın bakım sürecindeki etkisini, bakıcı-yaşlı ilişkisi çerçevesinde bakım sürecinde yeni stratejiler geliştirildiğini ve bu stratejilerin ailelerin sermaye mücadelesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırma bulguları, Bourdieu'nün Pratik Eylem Kuramı dâhilindeki *habitus*, *sermaye* ve *strateji* kavramları odak alınarak yorumlanmıştır. Araştırmacı araştırmasının sonucunda nakdi yardımın, bakım sürecinde aile üyesi bakıcıların ekonomik sermayelerine katkıda bulunurken, sosyal sermayelerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Nitekim kız kardeşim ve bende de aynı sonuç söz konusudur. Şöyle ki nakdi yardım alıyor olmak ekonomik anlamda daha rahat olmamıza ve kendimizi güvende hissetmemize olanak sağladı. Fakat bakım veriyor olmak gelir getirici bir işte çalışmayı engellediği için ekonomik sermaye ve sosyal sermayelerimizi yani kendi geleceğimize hazırlanma ve sosyal yaşantımıza ayırdığımız zaman bakımından olumsuz etkiledi. Fakat bu süreçte, olumsuzlukları olumluya çevirme becerisinde bulunabildik. Örneğin her ne kadar eğitim hayatımıza örgün devam edemesek bile açık öğretim sistemine kayıt olduk. Sosyal yaşantımızda dışarıda vakit geçiremedik ama etrafımızdaki tanıdığımız insanları, akrabalarımızı, komşularımızı evimize davet ettik. Maddi sarfiyat gerektiren alışkanlıklarımızı daha makul olanlarla değiştirdik. Mesela dışarıda bir kafeteryada kahve içmek yerine, evimizde kendimize kahve saatleri düzenledik.

Ben ve kız kardeşim bakım verme süreci boyunca gelir getirici bir işte çalışmadığımız için gelir kaynağımız sadece babamın geliri idi. Babamın da geliri düşüktü. Aylık nakdi yardım ödemeleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans derslerimi tamamlamamda benim Sakarya'dan Bolu'ya gidiş ve gelişlerimde büyük destek oldu. Dolayısıyla, bu yardımın benim sosyal ve aynı zamanda kültürel sermayemi artırmada büyük katkısı olmuştur diyebilirim. Ekonomik sermaye olarak aylık nakdi yardım ödemesinin diğer olumlu katkısı, verdiği ekonomik özgürlük ile vakit buldukça sosyal aktivitelerimizde artış olmuş, bunun da sosyal ve kültürel sermayemizi genişletmede etkisi olmuştur. Benzer şekilde kız kardeşim, bakım verme sürecinde, uzaktan eğitim programında yer almıştır. Bu nakdi yardımın bir kısmı bu eğitim için gerekli ders kitaplarının alımında kullanılmıştır.

3.3.1.3. Kültürel Sermaye

Jourdan ve Naulin (2016: 106)'in aktarımlarından anlaşılıyor ki, Bourdieu bu kavramı ilk kez Jean-Claude Passeron ile birlikte yazdığı "Yeniden Üretim: Bir Eğitim Sistemi Kuramı İçin Öğeler" adlı kitabında, her toplumsal sınıfın, okulun benimsediği aydın kültüre uzak ya da yakın mesafede olmasından kaynaklanan ve öğrenciler arasındaki toplumsal kökenlerine bağlı eğitim eşitsizliklerini anlatmak amacıyla kullanmıştır. Bourdieu (1994: 111)'e göre kültürel sermaye, toplumsal eyleyciler tarafından ona bir değer vermeye olanak sunacak biçimde oluşmuş, fiziksel, ekonomik, kültürel, toplumsal sermayenin herhangi bir türü olabilen algı kategorileridir. Daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse Bourdieu bu sermaye türünün dağılım yapısının içine kazanmış karşıtlıklar ya da bölünmeler (güçlü\zayıf, büyük\küçük, zengin\yoksul, kültürlü\kültürsüz vb.) aracılığıyla algılandığında, her türden sermayenin aldığı biçim olduğunu vurgulamaktadır.

Ekonomik sermaye olarak kız kardeşime ödenen aylık nakdi yardım okul hayatımızı devam ettirmemizi sağladığı için, deyim yerindeyse "kültürlü" olmamıza da olanak sağlamıştır ve gelecekte sınıf atlamamızda başlangıç olarak rol oynadığını düşünmekteyim.

3.3.1.4. Simgesel (Sembolik) Sermaye

"Simgesel sermaye, bilişsel temelli, yani bilgiye ve başkaları tarafından kabul görmeye dayalı bir sermayedir" (Bourdieu 1994: 153). Jourdain ve Naulin (2016: 107-108)'e göre simgesel sermaye, toplumsal tanınırlık ve prestij kavramlarına atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Bourdieu simgesel sermayenin, tanındığı ve bilindiği takdirde ekonomik veya kültürel sermayeden ibaret olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla simgesel sermaye sahibi olmak, bize kredi vermeye hazır kimseler üzerinde belirli bir gücümüzün olması anlamına gelmektedir.

"Simgesel sermaye, eyleyicilerin özellikleri ile birlik (ittifak, yoldaşlık, evlilik gibi) ve ayrılma (temas tabusu ya da uygun olmayan evlenme tabusu vb.) üzerine kurulu toplumsal kategorileri (yukarıdakiler\ aşağıdakiler, erkekler\kadınlar, büyükler\küçükler) oluşturan ve kuran algı kategorileri (yukarı\ aşağı, eril\ dişi, büyük\küçük vb.) arasındaki bağıntıda var olan bir algılanan varlıktır. Bu nedenle bu sermaye, onu elinde tutan gruplara katılarak ya da kendilerini ona pek az sahip olan gruplardan (örneğin, belli bir damga yemiş etnik gruplardan) ayırarak onu elde etmeye ya da korumaya çalışan bireylerin stratejilerinin olduğu kadar, onu korumaya ya da artırmaya çalışan grupların stratejilerinin de hem aracı hem de hedefidir" (Bourdieu 1994: 181-182).

Daha genel anlamda simgesel sermaye:

"...onu görmelerini, tanımalarını, kabul etmelerini sağlayan algı ve değerlendirme kategorilerine sahip edimciler tarafından algılanarak, gerçek bir sihirli güç gibi simgesel anlamda etkili hâle gelen, fiziksel güç, zenginlik, savaşçılık değeri gibi herhangi bir özelliktir: toplumsal olarak oluşmuş *kolektif beklentilere*, inançlara karşılık verdiği için dolayı, fiziksel temas olmaksızın, bir anlamda uzaktan eylemde bulunan bir özelliktir" (Bourdieu 1994: 180).

Bakım verme sürecinde bizim simgesel sermayemiz, etrafımızdaki tanıdık tanımadık herkes tarafından bizim "ahde vefa" bağlamında takdir edilmemiz

diyebilirim. Bu takdir edilme sayesinde, etrafımızda bizi takdir eden bireylerden bir şeyler isteme ve ricada bulunma ihtimalimiz artıyordu. Ne de olsa, babaannem bizi bakıp büyütmişti. Şimdi bakım verme sırası bizdeydi. Ben ve kız kardeşim kadınlar olarak eril tahakküm tarafından var olan düzenin üretimi ve yeniden üretiminin araçları konumuna indirgenmiş olduk.

3.3.2. Nakdi Yardım Desteği Uygulamasının Olumsuz Yönleri

Bakım ve tedavinin öncelikle buna ihtiyacı olanın evinde ve ailesinin destek ve gözetiminde yürütülmesinin yararını vurgulayanlar vardır (Dökmen 2012: 9). Ancak bu görev ve sorumluluk, daha önceden anlatıldığı gibi aile üyeleri için birçok sorunu beraberinde getirebilmektedir ve bununla baş etmede sosyal destek önemlidir. Daha önceden de belirtildiği gibi, ben ve kız kardeşim bakım verme sürecinde bahsedilen bu sosyal destekten mahrumduk ve bakım verme sürecinde birbirimizden başka daimi destekçimiz yoktu. Kız kardeşim ve ben, bakım sürecinin başından sonuna kadar ne aile üyelerinden ne sosyal çevremizden ne de devlet tarafından bakım yükünü hafifletecek anlamlı düzeyde bir destek almadık. Allah babaanneme ömür nasip etseydi bir on yıl daha yaşasaydı, yine aynı şekilde ben ve kız kardeşim bakım veriyor olacaktık. Gerçi bunu can-ı gönülden isterdik fakat burada vurgulamak istediğim, bizim kendi hayatımız eriyip giderken kimsenin buna dur dememesi hatta zaten bunun böyle olması gerekiyormuş algısının gayet normal görülmesidir. Bizim tüm akrabalarımızın atası babaannemdi. Fakat koskocaman sülale babaanneciğimin bakımını üniversite öğrencisi iki genç kıza bıraktı. Biz bakım vermekten asla rahatsız olmadık. Seve seve ve gönüllü olarak verdik. Kaldı ki bizim haricimizde bir başkasına babaannemin bakımını güvenip devretmezdik. Fakat bu destek almayacağımız anlamına gelmiyordu.

Altun (2016: 189)'a göre toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillenen kadınların toplumsal rolleri, karşılığında hiçbir ücret almadan yapılan ev işleri, çocuk-yaşlı-hasta bakımı gibi işleri kapsamaktadır. Bu türdeki işler "kayıt dışı" kabul edilir ve toplamda bu işlere ekonomik bir değer atfedilmediğinden sosyal güvenlik, üretim, bölüşüm gibi ekonomik hesaplamalara dâhil edilmezler. Benim ve kız kardeşimin deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda diyebiliriz ki bakım hizmeti ve nakdi

yardımın önde gelen ikinci olumsuz özelliği, bireyi devletin sosyal sigorta şemsiyesi altına almamasıdır. Aylık nakdi yardımı hak edebilmek için "günde en az sekiz saat olmak üzere sürekli olarak bakım verme" şartı sağlanmalıdır. "Bakıma muhtaç özürliye akrabasının bakım hizmeti vermesi hâlinde, bakıma muhtaç özürli ile akrabasının aynı adreste ikamet etmesi esastır. Ayrıca bakıma muhtaç özürünün yirmi dört saat içindeki tüm bakım ihtiyacının giderilmesi ve fiilen en az sekiz saat bakıma muhtaç özürli ile birlikte olunması gereklidir" (<https://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/yururlukten-kaldirilan-mevzuat/bakima-muhtac-ozurlulerin-tespiti>, 29 Ekim 2017'de erişildi). Dolayısıyla eğer bir birey bu nakdi yardımı alıyorsa, ikinci bir işte çalışması pek mümkün değildir. Benzer durum Kıta Avrupası için de söz konusudur. Dolayısıyla, bakım verenlerin sosyal sigorta yoksunluğu konusunda ek düzenlemelere gidilmesi önemlidir.

Bu nakdi yardımın diğer bir olumsuz özelliği miktarının az olmasıdır. Nitekim kişinin eline geçen tüm tutar, aylık asgari ücretin oldukça altındadır. Her ne kadar ilgili yönetmelikte "akrabaları tarafından günde yirmi dört saat süreyle bakılan bakıma muhtaç özürliüler için bir aylık net asgari ücret tutarında" ödeme yapıldığı belirtilmişse de (<https://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/yururlukten-kaldirilan-mevzuat/bakima-muhtac-ozurlulerin-tespiti>, 29 Ekim 2017'de erişildi) bizim aldığımız aylık, asgari ücretin oldukça altındaydı. Tarafımıza herhangi bir kesinti yapılıp yapılmadığı ya da ne için yapıldığı hakkında bir bilgilendirme de yapılmamıştır. Literatürde bu konu hakkında yapılmış araştırmalar mevcuttur (Özer ve Şantaş, 2012).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Evde bakım verme deneyimini ve yürürlükte olan nakdi yardım uygulamasını oto-etnografik araştırma türünü kullanarak, kendim ve kız kardeşimin deneyimlerinden yola çıkarak ve bu deneyimleri konuya yönelik alan yazını ile ilişkilendirerek irdelemeyi amaç edinen bu çalışmanın literatüre iki katkısı vardır: 1) Geleneksel olarak ölüm ve boşanma gibi dramatik olayları işlerken kullanılan oto-etnografi, bu çalışmada evde bakım süreci ve nakdi yardım ödeme etkilerinin değerlendirilmesinde ilk kez kullanılmıştır ve dolayısıyla bu çalışma bu araştırma türünü sosyoloji disiplini içinde tanıtan öncü çalışmalardan biridir. Bu da çalışmanın en temel özgünlüğüdür. 2) "araştırılan" ve "araştıran" ayrımını ortadan kaldırarak araştırmanın amacı doğrultusunda "bilimsel bilgi" elde etme yolunda kullanılan oto-etnografik araştırma süreci düşünömsellik aracılığı ile "sosyolojik tahayyöl" yeteneğimin gelişmesinde tahmin ettiğimden daha fazla bir katkısının olduğı bir gerçektir. Dolayısıyla, oto-etnografik araştırmalar sosyologların sosyolojik tahayyöl yeteneklerini geliştirmede en etkin yöntemlerden biridir.

Analitik oto-etnografi çeşidini önceleyerek bu tezin yazılması, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil toplum ve devlet düzeni, kapitalist sistem, bakım, kadın emeğı, duygusal emek, yeniden üretim, eril ve dişil habitus, simgesel şiddet, ekonomik, toplumsal, kültürel ve simgesel sermaye ve bunun gibi kavramların ve kuramsal fikirlerin bizim deneyimizi nasıl şekillendirdiğı ve bu deneyimin bunları nasıl yansıttığı keşfedilmiş; ve bu süreçte edinilen bilgiler ile geçmişte yaşanan olaylar zihinde canlandırılarak, olayların arka planındaki her şey fark edilebilmiştir. Bakım süreci

hakkında akrabaların ve çevredeki diğer insanların bize söylediği her söz ve sarf ettikleri her davranış, bilinçsiz değildir. Farkında olsunlar ya da olmasınlar ağızlarından çıkan her sözcük belirli bir amaca hizmet ediyordur: bakım hizmetini kadınlar vermelidir ve bakım kararını hiç düşünmeden almalıdırlar.

Bu çalışmada iki temel tespit yapılmıştır: 1) kapitalist devlet düzeni, toplumsal cinsiyet rollerini şekillendiren toplumsal patriarka ve eril tahakküm tarafından şekillenen bakım hizmetini aile içinde birer kadın olarak ben ve kız kardeşim tarafından üstlenilmesi ve yedi yıl boyunca bakım vermeye devam ederek bahsedilen üç temel yapının yeniden üretimini sağlama yükümlülüğünü de yerine getirmek için içinde yaşadığımız toplum deyim yerindeyse zihinlerimize nakış gibi işlemiştir. 2) araştırmacının kız kardeşi ve kendisinin bakım verme ve nakdi yardım alma deneyimlerinde (*bireysel* deneyimlerde) *toplumsalın* (toplumsal cinsiyet rollerinin, beklentilerinin, ataerkil toplum ve devletin, cinsiyetçi sosyal devlet ve bunun gibi toplumsal faktörlerin etkilerin) bulunduğu fark edilmesidir. Nitekim araştırmacı bu deneyimlerin çok özel olduğunu düşünürken, aslında bunların evrensel (toplumun yeniden üretimi için vazgeçilmez bir olgu olan bakım sürecinin aile içine gizlenen, görünmeyen, değersizleştirilen, hatta yok sayılan kadın emeği tarafından yeniden üretilmesi) olduğunu ve evde bakım ile nakdi yardım uygulamalarının ataerkil toplumsal cinsiyet değerleri ve rol kalıpları ile nasıl şekillendiğini, dolayısıyla var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl yeniden üretildiğini de keşfetmiştir.

Bu bağlamda, bu araştırmanın ilk sonucuna göre, bakım verme deneyimi göz önünde bulundurulduğunda, bakım verenler olarak ben ve kız kardeşimin deneyimleri ve depresyon, tükenmişlik gibi yaşadığımız sorunlar alan yazında yer alan diğer araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

İkinci sonuca göre, ülkemizde uygulanan evde bakım nakdi yardımı, bu yardımdan faydalanan kadın bakıcıların bakım yükünü hafifletmemektedir. Birinci sonuç ile de bağlantılı olarak, yedi yıllık bakım deneyimimiz boyunca bakım verirken karşılaşılabilecek birçok zorlukla mücadele ettik. Bu yedi yılın son beş yılı aldığımız nakdi yardım, yaşadığımız fiziksel, sosyal, psikolojik, manevi ve moral zorlukların

ağırlığını hafifletmedi. Sadece, maddi ihtiyaçlarımızı öncelikli olarak da babaannemin ihtiyaçlarını alabilmemize olumlu katkı sağladı. Özetle nakdi yardımın bize biricik faydası maddi alım gücü sağlaması idi. Nitekim Oğlak (2016: 32-35)'ın da belirttiği gibi sosyal bakım, ister kurumsal bakım alanında ister evde olsun tıbbi bakım ve doğrudan bakım parası uygulaması dışında kalan tüm bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Uzun süreli bakım⁴ gereksinimi olan bireylerin bakımının genellikle aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmesi, bakıcı sorumluluğunu üstlenen aile bireyleri üzerinde sadece ekonomik açıdan değil sağlık, sosyal ve psikolojik yönden de önemli baskı oluşturmaktadır. Çünkü uzun süre bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışan aile üyelerinin birçoğu daha sonra kendileri de başta depresyon ve tükenmişlik olmak üzere çeşitli sağlık ve sosyal sorunlara bağlı olarak bakıma muhtaç duruma düşebilmektedirler. Oysaki bakım işlerini yalnızca ailelere bırakan anlayışın (Gelmez 2015a: 60) aksine haklar anlayışının temelinde devletin bu hizmetleri üstlenmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Üçüncü sonuca göre, bu nakdi yardım kadın bakıcıların ekonomik ve kültürel sermayelerine az da olsa olumlu katkıda bulunurken toplumsal ve sembolik sermayelerine olumsuz yönde etki etmiştir. Nitekim Aslı Gözde Akış 2013 yılında evde bakım parası hakkında yaptığı araştırmasının sonucunda, bu nakdi yardımın bakıcıların ekonomik sermayelerine olumlu etkisi olurken sosyal sermayelerine olumsuz etkisi olduğu bilgisine ulaşmıştır. Şahsi deneyimimizde benzer olarak, aldığımız nakdi yardım ekonomik sermayemize olumlu katkı sağlamasına rağmen sosyal ve simgesel sermayemize olumsuz etki etmiştir. Sonuç olarak, Hassson ve Arnetz (2011)'den aktaran Genç (2013-201: 88-89)'in de belirttiği üzere, evde hastabakıcılık yerine bakım odaklı hizmetler söz konusu olduğunda personelin yetkinliği, diğer aile üyeleriyle ilişkileri ve bakıma muhtaç birey için sunduğu hizmetler bakım memnuniyetini artırıcı yönde etkide bulunmaktadır.

⁴Altı aydan daha uzun bir süre içinde fonksiyonel, fiziksel ve bilişsel kapasitesi azalmış ve buna bağlı olarak günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede (banyo, yemek, tuvalete gitmek, giyinme vb) başkasına bağımlı olan bireylerin ihtiyaçlarına yanıt veren çok geniş yelpazede verilen hizmetleri kapsamaktadır.

Araştırmanın dördüncü sonucu ise, evde bakım verme ve nakdi yardım uygulaması ataerkil toplumsal yapı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ve yeniden üreten bir uygulamadır. Gelmez (2015a: 60)'e göre ülkemizde uygulanan Evde Bakım Nakdi Yardım politikası, kadınları geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerine tabi kılarak gerek ev içinde gerekse işgücü piyasasında cinsiyetçi iş bölümünü sürdüren bir uygulamadır. Ayrıca Leitner (2003)'den aktaran Gelmez (2015a: 61)'e göre tarafından yapılan sınıflandırma üzerinden, bakımın aile içinde yapılmasının devamlılığını amaçlayan bir uygulama olması dolayısıyla Türkiye'de hayata geçirilen evde bakımı, bir ailevileştirme politikası olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim şahsi deneyimimizde de bakım verme sorumluluğu iki kadın olarak ben ve kız kardeşim üzerine yüklenmişti. Bu karar sadece hane içinde alınan bir karar ya da bize danışılan bir husus değildi. Bu kararda tüm akrabalarımız, komşularımız ve içinde bulunduğumuz toplum hemfikirdi. Üstelik sadece bizim için değil, bakım faaliyetinin kadınların sorumluluğunda olduğu konusunda da hemfikirdiler.

4.2. Araştırmanın Önerileri

4.2.1. Bakıma Atfedilen Anlam Değiştirilmelidir

Bakımın yeniden tanımlanması, yeniden anlamlandırılması ve kapsamının genişletilmesi gerektiği konusunda Altuntaş ve Topcuoğlu (2016a) ile hem fikir olduğumu belirtmek isterim. Günümüzde, gerek toplumda gerekse devlet program ve uygulamalarında toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren bakım anlayışı "hayatta kalma" ile sınırlıdır. Bu anlayış değiştirilerek, "*bireysel potansiyeli gerçekleştirme*" anlamına genişlemeli ve böylelikle eğitim ve rehabilitasyon faaliyetlerini de içerecek şekilde kapsamı genişletilmelidir. Bakımın tanımının değişmesi, yeni bir anlam kazandırılması ve kapsamının genişletilmesi "hem engelli bireylere sunulacak bakımın kalitesi için hem de hanedeki kadınları özgürleştirici niteliği açısından önemli ve gereklidir". Bakımın, *özel alan meselesi* olarak değil, *toplumsal bir mesele* olarak yeniden tanımlanması gereklidir. "Bakım hizmetlerinin ve bakım pazarının, engelli bakımında sosyal hizmetlerin elini taşın altına koyacağı, kuruluş ve hane hizmetlerinin birbirinin sadece

alternatifi değil birbirleriyle koordine ve kombine edilebileceği şekilde yeniden düzenlemesi bakım yükümlülüğünü özel ve kamusal alanlar arasında daha dengeli dağılmasını sağlayacaktır"(Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 19-20).

Bakımı sektör olarak yeniden düşünmek ve düzenlemek gerekmektedir. Bakım, bireylerin kişisel potansiyellerini geliştirmenin yanında rehabilitasyon, toplumsallaşma, evre koşullarının iyileştirilmesi, evre ve birey arasında uyumun sağlanması gibi öğeleri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. "Bakım hizmetleri sektörüne yatırım, özel sektörün teşviki konusunda ilerleme, bakım hizmeti sektöründe istihdamın gelişmesi, kaliteli istihdam yaratılması, uygun hizmet faaliyetlerine uygun eğitim almış eleman istihdam edilmesi gerekmektedir. İlaveten, kentsel alanların düzenlenmesi, konut, sağlık hizmetleri, toplumsal duyarlılık yaratma, bilgilendirme gibi konularda da birbirini tamamlayıcı yatırım ve faaliyetler geliştirilmelidir" (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 20).

Kız kardeşim ve benim bakım verme sürecimizin büyük bir çoğunluğunda desteğe ihtiyaç hissettik. Daha önceden belirtildiği gibi bakım verme faaliyeti tek bir yardım çeşidi ile sınırlı olmayıp diğer birçok uğraşı gerektirmektedir. Bu yüzden ihtiyaç duyduğumuz hususlar, aslında bakıma muhtaç bir insana uygulanması gereken eylemler arasında yer almaktadır ve ihtiyacımız olan destek türü tahmin edilebilir niteliktedir. Örneğin, vücudunun %70 oranındaki büyük bir bölümünü kullanamayan engelli birey, nasıl ki "engelli" olarak yasal metinlerde tanımlanmışsa, bu bireyin kendi başına yryemeyeceği, hastaneye veya ev dışına çıkmayacağı, bu yüzden bu bireyin ev dışına çıkabilmesini sağlayacak ekipmanlar veya profesyonel hasta taşıyıcı bireylerin temini gerekliliği de çözüm olanakları adı altında tanımlanmalıdır. Yani bireyin sadece fiziksel yetersizliğini tanımlamak kfi değildir. Bu fiziksel yetersizliğe destek olacak çözüm nerileri de tanımlanmalı, gerekli kurum ve kuruluşlar bu çözümü uygulamaları için görevlendirilmelidir.

Nitekim bakım verme deneyimimizin başından sonuna dek her daim bir önceki paragrafta bahsedilen hasta taşıma sorunundan muzdarip idik. Babaannemin ayda en az iki kez hastaneye gitmesi gerekiyordu. Biz kiracıydık, ikamet ettiğimiz evden ev sahibi

ile olan çeşitli etkenlerden dolayı taşınmak zorunda kalabiliyorduk. Kiracı olmanın asıl olumsuz tarafı, babaannemize uygun giriş katında, onu taşımamızı gerektirmeyecek bir ev bulamamızdı. Maalesef bakım verdiğimiz yedi yıl boyunca, hiçbir zaman giriş katında bir ev bulamadık, en az birinci katta ikamet ettik ve böylece babaannemin dışarıya transferinde hep taşıma zorluğu yaşadık. Babaannem en az yetmiş beş kilogram idi, merdivenlerden onu güvenli bir şekilde indirebilmek için en az iki kuvvetli insan gerekiyordu. Fakat çoğu zaman ben, kız kardeşim ve babam üçümüz babaannemi merdivenlerden indirip çıkarmak zorunda kaldık. Çünkü babama eşlik edecek kuvvetli bir erkek birey bulmak çok zordu. Hastaneye gittiğimiz gün ve saatler, hafta içi mesai saatleri olduğu için komşulardaki yetişkin erkek bireyler genellikle işte oluyorlardı, evde ise tahmin edileceği üzere kadınlar ve okula gitmeyen küçük çocukları oluyordu. Yakındaki esnaftan yardım istesek, ne tepki vereceğini bilemiyorduk. Yani yardım istediğimiz birey dükkânın sahibi ise, dükkânını bırakıp gelir miydi ya da çalışanı ise patronu onun yardıma gelmesine izin verir miydi? Bu gibi birçok zorluk yaşadık. Fakat hasta taşıma konusunda, devletin temin ettiği bir birim olsaydı ve bizim gibi engelli bireylerini taşıma gücü olmayan ailelere destek sunsaydı, biz yedi yıl boyunca bu zorlukları yaşamamış olacaktık. Ayrıca, bakım verme sürecinde kız kardeşimle bu hasta taşıma problemi konusunda tartışır, ne gibi çözüm oluşturulabileceği hususunda fikir geliştirdik. Ben, az önce bahsettiğim gibi "profesyonel hasta taşıma personellerinin" yetiştirilmesi ve istihdamını önerirken, kız kardeşim ise bizim gibi hanesinde engelli hastası bulunan bireyler için, devletin özel tek katlı evler inşa etmesini mantıklı buluyordu. Tek katlı olduğu için taşıma sorunu başlı başına çözülmüş olacaktı. Ayrıca evlerin içi de engellilere uygun olarak tasarlanmış olmalıydı. Mesela hem ev içi hem ev dışı bütün kapılar, tekerlekli sandalyenin rahatça geçebileceği genişlikte olmalıydı. Hatta, vücudunun büyük bir bölümünü kullanamayan "yatalak" hastalar, neredeyse yaşamlarının büyük bir bölümünü yatakları üzerinde yatarak geçirirler. Hastane kapıları bu gibi yataktan ayrılamayan hastaların hastane içi transferine uygun olarak dizayn edilmiştir. Hastanelerde hasta yatakları, asansöre dahi sığabilir. Kısacası devlet, nasıl ki hastanelerin tasarımını engelli bireylere yönelik oluşturmuşsa, evde bakımını öngördüğü engelli hastalar için de bu şekilde inşa edilecek evlerin tasarımını da temin etmelidir. İlk adım, bu gerekliliği yasal düzenleme ile kamuda duyurmak, ilgili gerekliliğin adını legal olarak koymaktır.

4.2.2. Bakımın Üç Ana Ayağı Açıkça Belirlenmeli ve Eşgüdümlü Çalışmaları Sağlanmalıdır

Genç ve Barış (2015:49-50)'a göre, "Evde bakım, üçayağı olan dinamik bir kavramdır. Bunlar; tıbbi hizmetleri kapsayan *sağlık bakımı hizmetleri*, sosyal hizmetlerle bütünleşen *sosyal bakım hizmetleri* ve toplumun değerleriyle örtüşen *manevi bakım hizmetleridir*. Bu üç unsurdan bir tanesinin eksik olması hizmetin verimliliği ve kabiliyetini zayıflatmaktadır. Türkiye'deki evde bakım hizmetlerinde henüz bu üçayak tamamlanabilmiş değildir".

Kanaatimce eğer devlet engelli bireylerinin bakımını hane içine devrediyorsa, bu bakıma aile bireylerinin yetemeyeceği hususlarda muhakkak destek olmalıdır. Ev içi, genelde sağlıklı bireylerin gereksinim duyabileceği barınma, temizlenme, beslenme gibi günlük ihtiyaçlar dâhilinde tasarlanmıştır. Fakat hanede engelli bir birey var ise onun ihtiyaç duyacağı alanlar ve ev içi standartlar daha farklı ve kapsamlı olacaktır. Devlet, engelli bireylerin ikamet ettiği hanelerde bunu temin etmez ise bu sorun direkt olarak engelli bireyin ailesi üzerine yıkılacaktır. Bir önceki başlık altında bahsettiğim babaannemi taşıma problemi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Sadece merdiven veya asansör kapsamında değil, ev içi odalar, tuvalet ve banyo da engelli bireylere uygun tasarlanmış olmalıdır. Nitekim bakım süreci boyunca kız kardeşim ve ben birçok kez babaannemi banyoya götüremeyip, kovayla su taşıyarak solanda yıkamak zorunda kaldık. Hatta bazen hiç yıkayamadık. Bu durumlarda yatalak hastalar için üretilmiş vücut temizleme mendilleri kullandık. Bizim her ne kadar bu "mendil yöntemini" kullandığımız dönemler olsa da babaannem bu durumdan rahatsız oluyordu ve kendini temizlenmiş hissetmiyordu. O anlarda elimizden bir çözüm gelmiyordu, üzülüyorduk, kendimizi çaresiz hissediyorduk. Keşke bizi böyle anlarda anlayabilecek, bize bir telefonumuz ardından ulaşip destek olabilecek profesyonel çalışanlar olsa idi.

Sonuç olarak Genç ve Barış (2015: 51)'ın belirttikleri gibi, evde bakımda sağlığın yanında öz bakım (kişisel bakım), sosyal bakım, moral bakım sunulması ve bakıma muhtaç kişinin psikolojik olarak desteklenmesi önemlidir. Hizmetin kalitesinin

ve verimliliğinin artırılması için Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve yerel yönetimler arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması önemlidir.

4.2.3. Devlet, Bakıcıların Yükünü Hafifletmelidir

Yedi yıl bakıcılık yapmış bir kadın olarak, bakım hizmetlerinin ve evde bakım uygulamasının yeniden düzenlenmesi, evde bakımda hane halkının yalnız bırakılmaması, hem bakanın hem de bakılanın güçleneceği hizmet ve koşulların sağlanmasını önermekteyim. Yedi yıl boyunca ben ve kız kardeşim birçok zorluk yaşadık. Haftanın genelde bir ya da iki günü sakin geçiyorsa geri kalan beş günü hep bir uğraş ve zorluk yaşıyorduk. Bakım sürecinde devlet desteği sadece hastane ve nakdi yardım kanalıyla yapıyordu. Bunun dışında kalan süreçlerde yani ev içinde bize yardımcı olan bir birim veya birey yoktu. Etrafımızdaki insanlar, akrabalarımızın bakım sürecinde bize yardımcı olmaları gerektiğini söylüyorlardı. Fakat akrabalarımız yardımcı olmuyordu. Senede bir ya da iki kez bayramlarda babaannemi ziyarete geliyorlar, ardından evlerine geri dönüyorlardı. Yakın çevremizden de bize bakım sürecinde destek olabilecek kimse yoktu. Nitekim günümüz Türkiye'sinde özellikle bizim yaşadığımız Sakarya ili merkez ilçesi gibi şehir içlerinde "komşuluk kavramı ve ilişkileri" de geçmişteki kadar samimi ve kuvvetli değildi. Yani bakım sürecindeki sorunlarda aile içinde yalnız ve başbaşaydık. Bize yardımcı olabilecek tek yer, informal alanlar değil formel birimler ve görevlendirilmiş bireyler idi. Bunu da temin edebilecek tek yer devlettir.

4.2.3.1. Bakıcılara "Bakım Eğitimi" Verilmelidir

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yaşlı ve engellilere evde bakım veren bakıcılara sadece para ödemektedir. En büyük eksikliklerden biri evde bakım verenlerin vasıflarını artırıcı ve profesyonel bakım elemanı seviyesine çıkaracak bir uygulamanın yokluğudur. "Hizmetin verimliliğinin artırılması ve bakıcıların sosyal haklarının korunması için yaşlı veya engelliye bakan yakınının vasıflı hâle getirilmesi ve gerektiğinde hizmet içi eğitim programları ile donanımlarının artırılması sağlanabilir" (Genç ve Barış 2015: 43-44). Benzer şekilde, Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 21), bakım

kalitesinin artırılması için evde bakım verenlerin kuruluşlarda bakım verenler gibi belirli sürelerle eğitim programlarına katılarak bakım sertifikası almalarını önermektedir. Evde bakım verenlerin bu eğitimi alacağı süreçte engellisinin kamuya ait kuruluşlarda kalabilmesi, ulaşım vs. konusunda desteklenmesi de önerilmektedir.

Daha öncede bahsettiğim gibi, profesyonel bakım alanına biz yakın bir konumdaydık. Çünkü kız kardeşim Bade, Sağlık Meslek Lisesi mezunu bir hemşire idi ayrıca, iki yıllık Yaşlı ve Hasta Bakımı bölümünü okumuştur. Hasta bakımı ve tıbbi tedavi konusunda muazzam bilgisi vardı. Bu yüzden babaanneme uyguladığımız her şeyi bilinçli ve profesyonelce gerçekleştiriyorduk. Bakım sürecinde bilgi eksikliği problemimiz yoktu. Fakat eğer olsaydı, bu durum bakım verdiğimiz bireyi oldukça olumsuz etkilerdi. Bu sebeple, bakım verme konusunda hiçbir bilgisi olmayan bireylere mutlaka profesyonel bakım verme eğitimi verilmelidir. Bilinçsizce yapılan bir davranış, engelli bireyin hayatına bile mal olabilir. Nitekim insan sağlığı, ihmali kaldırmaz.

4.2.3.2. Bakım Alanında "Profesyonel Bakıcı Personel" Yetiştirilmelidir

Sertifika yoluyla yetkilendirilen bakım elemanlığı uygulamasına son verilerek, bakım elemanlarını yetiştirecek mesleki okullarının açılması önerilmektedir (Genç ve Barış 2015: 54). Öte yandan, Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 21-24)'na katılarak bakımın bir "iş" olduğunun kabulünün, gerek bakım veren kadınların sosyal ve ekonomik haklarının kazanımları açısından gerekse engellilerinin nitelikli hizmete erişimleri açısından önemli olduğunu vurgulamak istiyorum.

"Bakım yönetmeliği, bakım ücreti alınmasının ön koşulu olarak engellinin yakını olmak, akrabası olmak gibi bir koşulu önelemektedir. Oysa bakımın profesyonel bir iş olarak algılanması, ilgili tanımları bu akrabalık bağının ötesinde bir anlayışa taşıyacaktır. Yönetmelikteki akrabalık bağına ilişkin koşulun kaldırılması gerekmektedir. Diğer bir önemli husus, ülkemizde Evde Bakım Uygulaması dâhilinde *yardım* değil *sosyal hizmet verilmesi* ve sosyal hizmet uygulamasında *sosyal hizmet eğitimi* alanların çalışması hususu önemlidir" (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 21-24).

4.2.3.3. Bakıcılara Destek Olacak "Gündüzlü Bakım Evleri" Faaliyete Girmelidir

Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 21)'nin çalışmasından görülmektedir ki;

"Evde bakım veren kadınların en önemli taleplerinden birisi ücretsiz olarak yararlanabilecekleri kendilerine bakım desteği sağlayabilecek/acil durumlarda kısa süreli yatılı bakım verebilecek *gündüz bakım evlerinin* olmasıdır. Var olan özel bakım merkezleri yatılı hizmet vermektedir. Yönetmelik gündüzlü bakım vermeye elverse de özel bakım merkezlerinde gündüzlü bakım tercih edilmemektedir. Gündüzlü bakımın ücretsiz olması kadınlar açısından hayatidir, çünkü bakım ücretinin kesilebileceği endişesi kadınların engellileri ile evde kapanmalarını sürekli kılacaktır".

Bakım deneyimimiz boyunca eğer biz tek kişi olsaydık yani babaanneme sadece birimiz bakım vermek zorunda olsaydı, bu durum bakım verecek o kişiyi çok olumsuz etkilerdi. Kaldı ki iki kişi olduğumuz hâlde birçok zorlukla ancak mücadele edebilmiştik. Sadece birimizin bu sorunlarla başa çıkması oldukça zordu. Yaşadığımız sorunları birbirimize destek olarak, moral vererek ve dönüşümlü bakım planı uygulayarak çözüyorduk. Gerektiği zaman ben okula ya da dışarı çıkabiliyordum çünkü babaannemi Bade'ye emanet edebiliyordum. Aynı şekilde Bade de babaannemin sağlık durumunun görece iyi olduğu zamanlarda dışarı çıkabiliyor, işlerini halledebiliyor veya arkadaşları ile buluşabiliyordu. Peki ya tek kişi olsaydık? O zaman o bakım veren tek kişi, hasta ile birlikte sürekli evde kalacaktı. Dışarı çıkması çok zor olacaktı. Bu da bir nevi onun eve hapis olması durumudur. Bu yüzden devletin temin edeceği ücretsiz bakım evleri, bakıcıların psikolojik sağlıkları açısından hayatidir.

4.2.3.4. Bakıcılara Periyodik Aralıklarla "Sosyal Destek" Olanakları Sunulmalıdır

Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 21)'nin görüşlerine katılarak, haneyi güçlendirici hiçbir çalışma yapmadan, sorumluluğun kadınlara bırakıldığı evde yakınına bakım verenlere sadece ücret desteği vermenin yeterli bir uygulama olmadığını düşünmekteyim. Bunun yanında hemşirelik, gündüz ve gece bakımı, kişisel bakım/ öz bakım, ev işlerine yardım, bireyin sosyal hayatın gereksinimlerini karşılamaya yönelik

sosyal destek sağlayıcı hizmetler de sunulur ise hem bakıma muhtaç kişi hem de bakım veren kişi bu süreci daha kolay yaşayacaktır.

Bakım verme deneyimimiz boyunca, boş vaktimiz pek kalmıyordu. Kalıyorsa da açık öğretim derslerimize ya da ben de tezime bakıyordum. Sosyal aktivite olanağımız olmuyordu. Bazen beni ve kız kardeşimi gezmeye, düğüne, misafirliğe davet edenler oluyordu. Fakat ne ben ne de kız kardeşim, diğerimiz evde babaannemiz ile yalnızken, dışarıda eğlenemeyeceğini, gönlünün buna razı olmayacağını biliyordu. Fakat gönül isterdi ki, güzel havalarda, babaannemin de sağlık durumunun görece iyi olduğu anlarda, devletin görevlendirdiği profesyonel hasta bakıcılar gelsin, engelli hastamızla birlikte bizi bir pikniğe ya da hayvanat bahçesine götürsün veya diğer engelli bireyler ve bakıcılarıyla buluştursun. Ne güzel olurdu. Ama olmadı. Keşke kendi aracımız olsaydı da ben babaannemi rahatça tüm ilaçlarını ve oksijen makinelerini de yanımıza alarak gezdirebilseydim. Yattığı yatağında gözü sürekli pencerede olur, dışarıdaki akan giden hayata, sokakta yürüyen insanlara bakardı. O anlarda onu alıp dışarı çıkartabilmeyi çok isterdim. Ama yapamadım. Maddi ve fiziksel gücüm buna yetmedi.

4.2.4. Evde Bakım Maaşı Alan Bakıcılar "Sosyal Güvenlik Şemsiyesi" Altına Alınmalıdır

Genç ve Barış (2015: 54)'a göre, Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemine hastalık, emeklilik, işsizlik sigortalarının ardından bakım sigortasının da dâhil edilmesi gerekmektedir. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde bu sigortaların dördü de zorunlu sigortadır. Bu dört sigorta, sosyal güvenlik sisteminin diğer sigortaları gibi çalışanlardan ve işverenlerden kesilen vergilerle finanse edilmektedir. Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 23-24), evde bakım ücreti alan kişilerin sigorta, emeklilik, izin gibi temel çalışma hakları konusunda düzenlemelerin yapılması gerektiği konusunda Genç ve Barış ile hemfikirdir.

Babaannemin resmi bakıcısı kız kardeşim Bade idi. Dolayısıyla evde bakım nakdi yardımı onun adına yatıyordu. Bu nakdi yardımı aldığı için dışarıda herhangi bir işte çalışamazdı. Çünkü resmiyette günde en az sekiz (ama pratikte neredeyse yirmi dört

saat) saat babaanneme bilfiil bakım vermeli, onun yanında olmalıydı. Sonuç olarak, herhangi bir işte çalışmadığı için Bade'nin sosyal sigortası yoktu. Aylık aldığı bu nakdi yardım, bir nevi onu "maaşlı" yapıyordu. Çevremizdeki insanlar artık Bade'ye "maaşlı bir birey" gözüyle bakıyorlardı. Nitekim her ay bankadan onun adına para yatıyordu. Bu maaşlı algısına rağmen, Bade'nin sosyal sigortasının olmaması hem bir sağlık problemi olduğunda hastaneden faydalanmasında hem de geleceğine yönelik emekli olmasında olumsuz etki oluşturunuyordu.

4.2.5. Mevcut Evde Bakım Maaşı Yeniden Yapılandırılmalı ve Maaş Miktarında İyileştirme Yapılmalıdır

Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 19)'nun belirttikleri üzere yapılan araştırmalarda sahada görüşme yapılan meslek elemanları ve bakım elemanlarının ortak kanısı,

"kurum bakımına ilişkin olumlu geri bildirime rağmen öncelikli hizmet biçiminin *evde bakım hizmeti* olması yönündedir. Sosyalleşmeleri açısından kurum bakımının önemli olduğu öne çıkartılırken, evde bakılan engellinin bir anlamda kapatılma ile karşı karşıya olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan ise evdeki *duygusal bağın* önemli olduğunu ve ne yaparlarsa yapsınlar bu boşluğun doldurulamayacağını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla mevcut evde bakım uygulamasının yeniden yapılandırılması gerekmektedir".

Ben ve kız kardeşim de bu bulgu ile paralel düşünmekteyiz. Evde bakım için nakdi yardım alan bireylerin hanelerinde kişi başına düşen aylık gelirin, güncel asgari ücretin üçte ikisinden az olması gerektiğini önceki başlıklar altında söylemiştik. Dolayısıyla bu nakdi yardımı alan hane bireyleri zaten maddi açıdan iyi bir durumda değiller. Nitekim biz de öyleydik. Zar zor, kıt kanaat geçiniyorduk. Yasada evde bakıma verilen nakdi yardımın bir aylık net asgari ücret tutarında olduğu yazılmışsa da adımıza bankaya yatan para bu belirtilen rakamdan eksik olmuştur. Çünkü vergiler ve yasal kesintiler, öngörülen asgari ücret tutarından düşülmektedir. Zaten maddi durumu iyi olmayan bir hanede yaşayan bakıcı, her ay nakdi yardım alsa dahi bu parayı kendisi için değil hanesinin ve hastasının

ihtiyaçları için harcamak zorunda kalacaktır. Bade de aldığı her aylığını, önce babaannemin sonra da evin ihtiyaçları için harcıyordu. Resmi olarak nakdi yardımı ben alıyor olsaydım, ben de Bade'nin harcama biçimini seçerdim.

4.2.6. Bakım Parası Verilme Kriterlerinde "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" Gözetilmelidir

Bütün (2010: III-5)'e göre gerek ülkemizde gerekse tüm dünyada *cinsiyete dayalı iş bölümü*, kadınları her türlü ev işinden, çocuk, hasta ve yaşlı bakımından sorumlu tutmakta ve bu durum kadınların eğitimden başlayarak, çalışma yaşamına ve siyasal alana katılımlarında eşitsizliklere yol açmaktadır. Örneğin, bakım verme deneyimimizde gün içinde Bade ve ben, babaanneme fiziksel olarak yetersiz kalıyorduk ve babama ihtiyaç duyuyorduk. Fakat babam haftanın altı günü işte olduğu için ancak akşam eve geliyordu ve biz fiziksel olarak bir erkek gücünde olmadığımız için zorluk yaşıyorduk. Diğer bakım veren hanelerde de büyük çoğunlukla kadın bireyler evde bakım verirken erkek bireyler dışarıda işte çalışıyor olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Dolayısıyla fiziksel güç gerektiren bütün bakım faaliyetleri ile kadın bakıcının başa çıkamaması hem bakım verdiği hastasını hem de yetersiz kalma hissinin verdiği moral bozukluğu ile bakıcıyı olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizde kadınların vatandaşlık haklarını tam anlamıyla kullanabilmeleri için (Akkan 2010: 57-71), öncelikle toplumsal ihtiyaçlar tanımlanmalı ve ardından bu ihtiyaçların sosyal hak taleplerine çevrilmesinde cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit vatandaşlık tahayyülü dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda bakım ihtiyacının bir sosyal hak talebine dönüştürülmesi, söz gelimi bakımın sadece ailenin işlevi olmaktan çıkması ve özel alan meselesi olmaktan öteye geçerek kamusal alanda siyasî bir mesele olarak tanımlanması gerekmektedir. Ne yazık ki, Ecevit (2015) ve Öztürk (2011)'ün belirttikleri gibi günümüz Türkiye'sinde çocuk, yaşlı ve engelli bakımında kurumsallaşma konusunda kamu ve özel sektör hizmetlerinin oranı çok düşüktür (Aktaran: Topcuoğlu 2016a: 44). Bu alan aileye ve aile içindeki ücretsiz çalışan kadınlara devredilmiş durumdadır.

Topcuoğlu (2016a: 57)'nın konuya feminist bakış açısıyla yaptığı katkı irdelenmeye değerdir. Ona göre, feminist çalışmalarla yaratılan bilgi birikiminin kamu politikası açısından önemli açılımları vardır. Bilimsel araştırmalarla tespit edilen toplumsal cinsiyete dayalı çok yönlü ayrımcılıklar (birey, aile, grup, toplumsal kurumlar ve yönetim aşamasında) toplumsal sorun olarak tanımlanarak resmi gündeme alınmalı ve kamu politikaları bunlara cevap verecek şekilde genişletilmelidir.

Ecevit (2015: 218-219)'in de belirttiği gibi, bakım işinin esas olarak kadına ait olmadığı düşüncesinin kabul görmesi ve yaygınlaşması gerekmektedir. Kadınların çocuk, hasta, yaşlı bakımı ile ilgili işleri kendilerinin yapmaları gerektiğine dair algıları, görüşleri, bu meseleyi ideolojik bağlama yerleştirmeleri de değişmelidir. Üstelik sadece kadınlar değil, erkekler de değişmelidir. Bu değişiklik, erkeklerin bakım işleri ile daha fazla meşgul olması ile gerçekleşecektir. Fakat bu *meşgul oluşun, gönüllülük* üzerinden yapılması ve bir *sorumluluk* olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

4.2.7. Evde Bakım Parası Uygulamasının Geleceği Bakıcı ve Bakım Alan Bireyler Lehine Teminat Altına Alınmalıdır

Bakım verme sürecimizin başından sonuna dek, içinde bulunduğumuz zor durumu insanların ve devletin anlaması için şu soruyu kendimize sorduk: "İnsanların bizi anlamaları için illa ki içinde bulunduğumuz koşulları birebir yaşamaları veya deneyimlemeleri mi gerekiyor? Sadece en sevdiğiniz aile üyesi bireyiniz sizin bakımınıza muhtaç kaldığında mı bizi anlayacaksınız? Empati yapmanız bu denli zor mu?"

Ülkemizde Evde Bakım Parası uygulamasının geleceğini etkileyecek önemli bir eksikliği, gerek yatılı kuruluşlarda gerekse evde bakımda denetim sisteminin yetersiz olmasıdır.

"Meslek elemanlarınca, başvuruların yoğunluğu, ilk başvuruların değerlendirme sürecinin çok fazla zaman alması, fiziksel alt yapı yetersizliği (örneğin, sosyal inceleme için yeterli aracın olmaması) gibi

nedenler, denetime yeterince zaman ayırlamamasının temel gerekçeleri olarak sunulmuştur. Değerlendirme süreci, gelir kriterinin değerlendirme esasına dayalıdır. Dolayısıyla meslek elemanları rehberlik, danışmanlık vb. hizmetleri vermenin ötesinde yoksulluğu tespit etmeye çalışan adeta denetleyen kamu görevlilerine dönüşmüşlerdir. Bakımın kalitesinin artmasında özellikle evlerde bakım konusunda rehberlik verecek ve engelliye izleyecek bir mekanizmanın oluşturulması ve gelir kriterinin kaldırılması gerekmektedir" (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 21).

Altuntaş ve Topcuoğlu (2016: 17-19)'nın fikirlerine paralel olarak, evde bakım veren kadınlarla ilgili gelecek açısından düşünülmesi gereken öncelikli konunun, yaşamları boyunca kayıtlı çalışmayan, sosyal güvenlik sisteminde ya var olmayan ya da pasif olan, bu kişilerin kendileri yaşlanıp bakıma ihtiyaç duyduklarında onlara ne olacağı sorusunun cevabı olduğu kanısındayım.

"Eğer engelli bakım politikası ve yoksullukla mücadele politikalarının birbiriyle kesişmesi arzu ediliyorsa, o zaman *bakım ve istihdam* olgularının *toplumsal cinsiyet eşitliği* hedefi ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Kadınların istihdamı birçok hane için düzenli gelir, sosyal sigorta sistemine dâhil olma ve dolayısıyla yoksulluk zincirini kırma demektir. Aynı zamanda kaliteli bakım, hizmet sektörünün gelişmesi, fiziksel ya da zihinsel tüm engelli bireyler için daha çok sosyal refah olanağı yaratılması, neticede, sosyal dışlanmaya maruz kalan grupların yeniden toplumsallaştığı, sosyal içermeci bir kalkınma süreci demektir" (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 21).

KAYNAKLAR

- Acar Savran, Gülnur (2002). "Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru". *Praksis-Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi* 8: 255-306.
- Acar Savran, Gülnur ve Demiryontan Tura, Nesrin (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Adak, Nurşen (2003). "Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar". *Aile ve Toplum Dergisi* 6(2): 81-89.
- Akça, Nazan K. ve Taşçı, Sultan (2005). "65 Yaş Üstü Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi". *Sağlık Bilimleri Dergisi* 14: 30-36.
- Akkan, Ekim B. (2010). "Sosyal Hak Talebi Olarak Bakım İhtiyacı". Semerci, Pınar U. (drl.) *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Akış, Aslı G. (2013). *Evde Bakım Parasının Evde Yaşlı Bakım Sürecine Etkisinin Bourdieu'cü Bir Yaklaşımla İncelenmesi: Antalya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıok, H. Öner vd. (2011). "Bakım: Kavram Analizi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 4(3): 137-140.
- Altun, Derya (2016). "Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Politikası: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme". *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri-Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet*. Ed. Derya Ş. Kaylı ve Fatih Şahin. Ankara: Nika Yayınevi. 183-208.

- Altuntaş, Betül ve Topcuoğlu, Reyhan A. (2016). "Engelli Bakımı Alanında Bakım Emeği, Sosyal Bakım ve Kadın İstihdamı". *The World Bank 1*: 1-28.
- Altuntaş, Betül ve Topcuoğlu, Reyhan A. (2016a). *Engelli Bakımı: Sosyal Bakım ve Kadın Emeği*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Arpacı, Fatma (2009). "Yaşlıya Bakan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi 1*: 61-72.
- Arıkan, Rauf (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ASPB (2006). *Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik*, Resmi Gazete Tarihi: 30.07.2006 ve Sayısı: 26244.<https://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/yururlukten-kaldirilan-mevzuat/bakima-muhtac-ozurlulerin-tespiti-ve-bakim-hizmeti-esaslarinin-belirlenmesine-iliskin-yonetmelik>.
- Atagün, M. İlhan vd. (2011). "Kronik Hastalarda Bakım Veren Yükü". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Online Dergisi 3*(3): 513-552.
- Atalay, Esra (1999-2000). "Vicdan Özgürlüğü". *İnsan Hakları Yıllığı* (21-22).
- Aydın, Dursun (2005). *Evde Bakım Hizmetleri*. Ankara: Başak Matbaası.
- Bahar, A. ve Parlar, S. (2007). "Yaşlılık ve Evde Bakım". *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 4*(2):32-39.
- Bandura, Albert (2001). "Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective". *Annual Review of Psychology 52*: 1-26.
- Baran, A. Görgün (2004). "Yaşlılık Sosyolojisi". *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*. Ed. V. Kalınkara. Ankara: Odak Yayın Evi.

- Bolgün, Cemre (2016). "Toplumsal Ayrışmalar, İktidar İlişkileri ve Ötekileştirme Süreçleri Üzerine Bir Tartışma". *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri-Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet*. Ed. Derya Ş. Kaylı ve Fatih Şahin. Ankara: NikaYayınevi. 209-224.
- Bourdieu, Pierre (1994). *Pratik Nedenler-Eylem Kuramı Üzerine*. II. Baskı. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (1998-2002). *Eril Tahakküm*. Çev. B. Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çev. N. Ötüken. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bütün, Melek (2010). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları*. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Can, Özlem S. ve Ünal, Necmettin (2008). "Evde Bakım ve Tedavi". *Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi* 4(6): 6-13.
- Ceylan, İdil S. S. (2016). "Ailenin Dayanılmaz Hafifliği: Türkiye'de Bakım Politikaları ve Kadın Emeği ve İstihdamı". *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği-Neoliberal ve Muhafazakâr Dönem*. Ed. Melda Yaman ve Saniye Dedeoğlu. İstanbul: SAV (Sosyal Araştırmalar Vakfı) Yayınları. 196-217.
- Çelik, Halil (2013). "Kültür ve Kişisel Deneyim: Bir Araştırma Yöntemi Olarak Otoetnografi". *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi* 6: 1-14.
- Çoban, Mustafa vd. (2014). "Türkiye'de Evde Sağlık ve Bakım Hizmetleri Uygulamalarının Mevzuat İçindeki Tarihsel Değişimi". *Türkiye Biyoetik Dergisi* 3(1): 76-154.

- Çolak, Ezgi B. (2015). "Sanat Eğitiminde Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretimi". *Sanat-Tasarım Dergisi* 6: 7-16.
- Demirtepe, Dilek ve Bozo, Özlem (2009). "Bakıcı İyilik Ölçeği'nin Uyarlama, Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması". *Türk Psikoloji Yazıları* 23(12): 28-37.
- Denshire, Sally (2013). "Autoetnography". *Editorial Arrangement of Sociopedia.isa*. 1-12.
- Dinç, Leyla (2010). "Bakım Kavramı ve Ahlaki Boyutu". *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*: 74-82.
- Dökmen, Zehra (2012). "Yakınlarına Bakım Verenlerin Ruh Sağlıkları İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkiler". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(3): 3-38.
- Ecevit, Yıldız (2015). "Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak". *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeliği*. Ed. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. 185-221.
- Eken, Huriöl (2006). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol İle Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15: 247-279.
- Ellis, Carolyn (2004). *The Ethnographic I: A Methodological Novel About Autoethnography*. Lanham: Altamira Press.
- Ellis, Carolyn ve Bochner, Arthur (2000). *Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject-The Handbook of Qualitative Research*. Berkeley: Bepress.

- Ellis, Carolyn and Bochner, Arthur (2006). "Analyzing Analytic Autoethnography-An Autopsy". *Journal of Contemporary Ethnography* 4(35): 429-449.
- Ellis, Carolyn vd. (2011). "Autoethnography: An Overview". *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 4(36): 273-290.
- Engelliler Hakkında 5378 Sayılı Kanun (2005). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>
- Erbay, Ercüment (2013). "Alzheimerlı Hasta Yakını Olmak". *Akademik Geriatri Dergisi* 5: 57-63.
- Erdoğan, Seyhan ve Toksöz, Gülay (2013). "Türkiye’de Ev İşçileri". *Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü*. Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Yayınları.
- Ergüder, Başak (2010). "Sermaye Birikimi Sürecinde Ücretsiz Kadın Emeği". *İktisat Dergisi* 514: 21-26.
- Eriksson, Thommy (2010). "Being Native- Distance, Closeness and Doing Auto/Self-Ethnography". *Art Monitor Journal* 8: 91-100.
- Erselcan, Feray (2009). "Disiplinler Arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(35): 248-256.
- Field, John (2008). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gelmez, Ö. Sanem Özateş (2010). "Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri" *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 1(21): 85-97.
- Gelmez, Ö. Sanem Özateş (2015). "Sosyal Olanın Tasfiyesi ya da Kadınların Mağdur Özneleştirilme Halleri Evde Bakım Uygulaması Örneği". *VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu*. Pamukkale: Pamukkale Üniversitesi.

- Gelmez, Ö. Sanem Özateş (2015a). "Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri". *Fe Dergisi Feminist Eleştiri* 2(7): 59-71.
- Gelmez, Ö. Sanem Özateş (2016). "Bakım Emeği Sömürüsünün Özneleri ya da Bir Sosyal Politika Uygulamasının Nesneleştirdikleri: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınlar". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*: 1-13.
- Genç, Yusuf (2013). "Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık ve Bakım Hizmeti Sunulması Adlı Proje Üzerine Bir Araştırma". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5: 76-92.
- Genç, Yusuf ve Barış, İsmail (2015). "Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10: 36-57.
- Gökbayrak, Şenay (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar". *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 21(2): 55-82.
- Hablemitoğlu, Şengül (2005). *Toplumsal Cinsiyet Yazıları- Kadınlara Dair Birkaç Söz*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- ILO(2010). "Ev İşçileri İçin İş Koşullarının İyileştirilmesi". *Uluslararası İşgücü Konferansı*. İsviçre: Uluslararası İşgücü Organizasyonu Yayınları.
- Işık, Oğuz vd. (2016). "Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Profili ve Sunulan Hizmetin Değerlendirilmesi". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 19(2): 171-186.
- İnci, F. Hatice ve Erdem, Müyesser (2008). "Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması Geçerlilik ve Güvenilirliği". *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11(4): 85-95.

- İşçi, Sabiha ve Öztekin, Özge (2013). "Nitel Verilerin Analizi". Çev. S. Turan vd. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ed. S. Turan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 161-199.
- Jourdain, Anna ve Naulin, Sidonie (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karahan, Azize ve Güven, Seval (2002). "Yaşlılıkta Evde Bakım". *Türk Geriatri Dergisi* 5(4): 155-159.
- Karataş, Zeki (2011). *Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa çıkmadaki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaylı, Derya Ş. (2016). "Feminist Politika Çerçevesinden Sosyal Politika ve Sosyal Hizmete Bir Bakış". *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri-Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet*. Ed. D. Şaşman Kaylı ve Fatih Şahin. Ankara: Nika Yayınevi. 27-57.
- Koray, Meryem (2009). "Görünmez Kılınan ve Değersizleşen Kadın Emeği Karşısında Sosyal Devlet". *Türk-İş Dergisi (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı)* 383: 43-56.
- Labuschagne, Bart C. (1999). "Accommodating Religious Diversity in Employment". Ed. L. Rodrigues. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers. 42-134.
- Nal, Sabahattin (2002). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 4(57): 65-93.
- Oğlak, Sema (2016). "Evde Bakımın İhmal Edilen Boyutu: Sosyal Bakım". *Türkiye Klinikleri Dergisi* 2(3): 32-37.

- Özbay, Cenk (2012). *Rent Boy'ların Queer Öznelliği: İstanbul'da Norm Karşıtı Zaman, Mekân, Cinsellik ve Sınıfsallık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdamar, Murat ve Çakar, Erden (2015). "Muhtaç Yaşlılar İle Engellilere Aylık Bağlanması ve Bunların Bakımını Üstlenenlere Evde Bakım Ücreti Ödenmesinin Şartları". *İş ve Hayat Dergisi* 2: 169-183.
- Özdemir, Murat (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(11):323-343.
- Özdemir, Gözde ve İnan, A. Pelin (2013). "Rekreasyon Araştırmalarında Oto-etnografinin Kullanımı". *II. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi*. Kuşadası-Aydın: Dokuz Eylül Üniversitesi ve Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi.
- Özer, Özlem ve Şantaş, Fatih (2012). "Kamunun Sunduğu Evde Bakım Hizmetleri ve Finansmanı". *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2(3): 96-103.
- Özkaplan, Nurcan (2009). "Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş". *Çalışma ve Toplum Dergisi* 21(2): 15-24.
- Öztop, Hülya vd. (2008). "Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 1: 39-49.
- Pace, Steven (2012). "Writing The Self into Research: Using Grounded Theory Analytic Strategies in Autoethnography". *Creativity: Cognitive, Social and Cultural Perspectives Özel Sayı*: 1-15.
- Piercy, K. W. and Chapman, J. G. (2001). "Adopting the Caregiver Role: A Family Legacy". *Family Relations* 4(50): 386-393.
- Reed Danahay, Deborah (1997). *Auto/ethnography: Rewriting the Self and the Social Explanations in Anhrolology*. Oxford: Berg Publishers.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.
Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ek 1: Görüşme Soruları ve Konuları**GÖRÜŞME FORMU****A. BAKIM VEREN KİŞİNİN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ**

- 1) Yaşınızı ve doğum yerinizi öğrenebilir miyim?
- 2) Medeni durumunuz nedir? (Eğer "evli" ise 3. Soru sorulacaktır)
- 3) Eşinizin eğitim durumu ve mesleği nedir? Eşinizin aylık geliri hakkında bilginiz var mı?
- 4) Temel geçim kaynağınız nedir? Kısaca bahsedebilir misiniz?
- 5) Herhangi bir hastalığınız veya kronik rahatsızlığınız var mı? Var ise, hastalığınızın tedavisi için neler yapıyorsunuz?
- 6) Sosyal güvenceniz var mı? Hastalandığınızda, hastane, sağlık ocağı vs. kurumlarda verilen sağlık hizmetlerinden nasıl faydalaniyorsunuz?
- 7) Çocuğunuz var mı? (Eğer evet ise 8. Soru sorulacaktır)
- 8) Kaç çocuk sahibisiniz ve kaç kız kaç erkek? Ayrıca yaşlarını ve akabinde okula gidip gitmediklerini söyleyebilir misiniz?
- 9) Sizin eğitim durumunuz nedir? Eğitim görme imkânına kolaylıkla erişebildiniz mi?
- 10) Bakım verdiğiniz yaşlı neyiniz oluyor? Bir akrabalık ilişkiniz ya da kan bağıınız var mı?
- 11) Bakım görevini gerçekleştirdiğiniz ev kime aittir? Evin tapusuna sahip olma yönünden değil de *sürekli ikamet edilen ev adresi* anlamında cevaplarsanız sevinirim.

- 12) Bu evde toplam kaç kişi bir arada yaşıyorsunuz? Hane halkı üyelerini kimler oluşturuyor, söyleyebilir misiniz?

B. BAKIM VERİLEN KİŞİNİN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

- 1) Bakım verdiğiniz yaşınlızın yaşı ve cinsiyeti nedir?
- 2) Yaşınlızın doğup büyüdüğü yer hakkında bir bilginiz var mı?
- 3) Hastanızın eğitim durumu hakkında bilgi sahibi iseniz, bildiklerinizi aktarabilir misiniz?
- 4) Hastanızın medeni durumu nedir ve çocuğı ya da çocukları var mı?
- 5) Yaşınlızın temel geçim kaynağı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 6) Yaşınlızın sosyal güvencesi hakkında bilgileriniz nelerdir?
- 7) Yaşınlızın sağlık sorununu ve sahip olduğı hastalıkların isimlerini söyleyebilir misiniz?

C. ENGELLİ BAKIMINA İLİŞKİN SORULAR

- 1) (Yatalaksa Sorulacak) Bakım verdiğiniz yaşı birey, ne zamandan beri hasta?
- 2) Bakım verdiğiniz yaşı birey, kaç yıldır bakıma muhtaç?
- 3) Yaşınlıza sizin bakma kararı vermenizde ne/neler etkili oldu? Bu neden ve nasıl oldu? Süreci anlatabilir misiniz acaba?

- 4) Sizin için bakım vereceğiniz yaşlının cinsiyeti önemli midir? Neden? Anlatır mısınız?
- 5) Yaşlınıza sizden önce kim/kimler bakıyordu? Neden? Anlatır mısınız?
- 6) Yaşlınıza kaç yıldır bakıyorsunuz?
- 7) Bir gününüz nasıl geçiyor, anlatır mısınız?
- 8) Yaşlı insana bakmanın kolay yanları nelerdir? Zor yanları nelerdir?
- 9) Yaşlıya ve özellikle de yatalak yaşlıya nasıl bakılması, bakım verilirken nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda size eğitim veren ya da bilgi veren oldu mu? (Evet ise 10. Soru sorulacaktır)
- 10) Yaşlıya nasıl bakılacağını nereden öğrendiniz? (Hayır ise 11. Soru sorulacaktır)
- 11) Yaşlı bakımı ile ilgili hangi konularda ve kim tarafından hangi bilgilerin verilmesini isterdiniz?
- 12) Yaşlınıza bakarken karşılaştığınız en önemli sorun/en önemli güçlük nedir? (Karşılaşılan bir sorun ya da güçlük varsa 13. ve 14. Sorular sorulacaktır)
- 13) Bu sorunların çözümünde kimlerden yardım /destek alıyorsunuz?
- 14) Karşılaştığınız bu güçlükler veya sorunlar sizce nasıl çözülebilir?
- 15) Yaşlınıza bakarken size yardımcı olan, destek veren başka kimler var? Hangi konularda yardımcı oluyorlar? (eş, akraba, komşu vs.?) (Katılımcı evli ise 16. Soru sorulacaktır)
- 16) Evde yaşlınıza bakım konusunda eşinizle aranızda nasıl bir iş bölümü (yaşlının bakımının yapılması, yemeğinin yedirilmesi, hastaneye götürülmesi vb.) var? Anlatır mısınız?

- 17) Hastanın hastanede düzenli olarak sağlık kontrolü yapılıyor mu? (Evet ise 18. Soru sorulacaktır)
- 18) Ne kadar sıklıkla hastaneye gitmesi gerekiyor? (Hayır ise 19. Soru sorulacaktır)
- 19) Ne kadar sıklıkta bakım verilen kişiyi hastaneye/doktora götürüyorsunuz?
- 20) Bu süreçte karşılaştığınız sorun ya da sorunlar oluyor mu? (Evet ise 21. Soru sorulacaktır)
- 21) Ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
- 22) Karşılaştığınız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz veya çözüyorsunuz? Bir örnek vererek anlatır mısınız? Diğer bir deyişle, yaşlınızı hastaneye götürmek zorunda kaldığınızı farz edersek; nasıl götürürsünüz?
- 23) Maddi olarak "Evde Bakım Parası" dışında yaşlı bakımı sürecinde herhangi başka bir kamu kurum ve kuruluşundan, mesela belediye gibi, maddi destek görüyor musunuz? (Evet ise 24. Soru sorulacaktır)
- 24) Hangi kurum ve kuruluşan/kuruluşlardan maddi destek alıyorsunuz?
- 25) Sizce yatalak olan yaşlıya kim bakmalı? Ve Neden, anlatır mısınız? (Eğer cevap olarak "*devlet*" denilirse; huzur evi mi yoksa rehabilitasyon merkezi mi kastediliyor? Detaylı öğrenilecek)
- 26) Yaşlı bakımına ilişkin benim sormadığım ama sizin eklemek istediğiniz, paylaşmak istediğiniz başka bir şey (hikâye, anı vb.) var mı? Anlatırsanız memnun olurum.
- 27) Bakıma başladıktan sonra yaşantınızda neler değişti? Bakıma başlamadan öncesi ile karşılaştırarak anlatır mısınız?
- 28) "Kadın olmak" deyince aklınıza ilk ne geliyor?

29) "Erkek olmak" deyince aklınıza ilk ne geliyor?

30) Evde en son kararı kim verir? Neden?

31) Bakımını yaptığınız kişi ile ilgili bir konuda evde kim karar verir?

D. BAKIM VERMEYE BAŞLAMA VE SÜREÇ

(Katılımcı "evli" ise 32. Soru sorulacaktır)

32) Bu süreç eşiniz ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl? Örnek vererek anlatır mısınız?

33) Akrabalarınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştir dimi? Değiştirdi ise nasıl değiştirdi?

34) Komşularınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl? (Katılımcı çocuk sahibi ise 35. Soru sorulacaktır)

35) Çocuğunuz/çocuklarınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl?

36) Çevremize baktığımızda genellikle yaşlılara kadınlar bakım veriyor. Sizce neden?

37) Erkeklerin bakım vermesi konusunda düşünceleriniz nelerdir? Ne söylemek istersiniz? (Neden ve nasıl?)

38) Yaşlıya bakmak konusundaki hissiniz nedir?

- a) vicdanen beni rahatlatıyor,
- b) yaşlıya bakmak benim vicdanımı sızlattıyor,
- c) yaşlıya bakmak bana huzur veriyor.

39) Başka ne söylemek istersiniz?

E. EVDE BAKIM PARASI İLE İLGİLİ SORULAR

- 1) Evde Bakım Nakdi Yardımı uygulamasından nasıl haberdar oldunuz?
- 2) Ne zaman başvurduğunuz ve ne kadar sonra bağlandı?
- 3) Ne kadar süredir Evde Bakım Parası alıyorsunuz?
- 4) (Varsa) Bakıcılıktan önceki mesleğiniz nedir?
- 5) Evde sürekli çalışan kaç kişi bulunmaktadır?
- 6) Siz ya da evde herhangi biri araba sahibi mi?
- 7) Evde Bakım Parası'nın sizce avantajları/getirileri nelerdir? Anlatır mısınız?
- 8) Evde Bakım Parası'nın sizce dezavantajları/götürüleri nelerdir?
- 9) Nakdi yardım almadan önce bakım masrafları daha önce kim tarafından ve nasıl karşılanıyordu?
- 10) Evde Bakım Parası'nın baktığınız kişiye sağladığı olanaklar nelerdir? Örnek vererek anlatır mısınız?
- 11) Evde Bakım Parası'nın size sağladığı olanaklar nelerdir? Örnek vererek anlatır mısınız?
- 12) Yaşlı, hasta ve bir başkasının bakımına muhtaç bireye bakım vermek ve onun çoğu sorunluluğunu üstlenmek oldukça zorlu bir durumdur. Nakdi yardım almaya başlamanızdan sonra, yaşlıya verdiğiniz bakımı, ücretli bir iş, bir görev olarak görmeye başladınız mı? Ya da sizde böyle bir algı oluştu mu?
- 13) Evde Bakım Nakdi Yardımı miktarı ne kadar?

- 14) Nakdi yardımın miktarını yeterli buluyor musunuz?
- 15) Evet ise, neden? Anlatır mısınız?
- 16) Hayır ise, neden? Anlatır mısınız?
- 17) Nakdi yardımın miktarını hangi etmenleri ölçü alarak değerlendiriyorsunuz? Söz gelimi etmenler şu şıklar olabilir:
- a) Hastaya ayırdığınız ZAMAN
- b) ya da ona harcadığınız EMEK (BAKIM YÜKÜ)
- 18) Nakdi yardımı her ay kendiniz mi çekiyorsunuz? Parayı kendiniz mi muhafaza ediyorsunuz?
- 19) Nakdi yardımı nasıl harcıyorsunuz?
- 20) Paranın nereye harcanacağına kim karar veriyor? Anlatır mısınız? Ve neden?
- 21) Bir kadın olarak bakım verme karşılığında nakdi yardım almanın avantaj ya da olumlu yönleri nelerdir? Örnek vererek anlatır mısınız?
- 22) Bir kadın olarak bakım için nakdi yardım almanın dezavantajları veya olumsuz yönleri nelerdir? Örnek vererek anlatır mısınız?

EVDE BAKIM PARASI ALMAK;

(Katılımcı "evli" ise 23. Soru sorulacaktır)

- 23) Bu maaşı alıyor olmak eşiniz ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl? Örnek vererek anlatır mısınız?
- 24) Akrabalarınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştir dimi? Değiştirdi ise nasıl değiştirdi?

- 25) Komşularınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl? (Katılımcı "çocuk sahibi" ise 26. Soru sorulacaktır)
- 26) Çocuğunuz/çocuklarınız ile aranızdaki ilişkiyi değiştirdi mi? Değiştirdi ise nasıl?
- 27) Bir nevi "maaşlı" sayılmanızın ardından bankalarla olan ilişkilerinizde artış yaşandı mı? Örneğin kredi çekmek vb. gibi?
- 28) Sizce bakım yapan bir kişi nelerden vazgeçmek zorundadır?
- 29) Geleceğe dair umutlarınız, beklentileriniz ve yaşlımıza dair hayalleriniz nelerdir? Neler söylemek istersiniz?
- 30) Yaşlandığınızda kim tarafından ve nerede bakım almayı istersiniz? Ve neden? (Katılımcı "evli" ise 31. Soru sorulacaktır)
- 31) Eşiniz yaşlandığında kim tarafından ve nerede bakım almasını istersiniz?
- 32) Son olarak söylemek ya da eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Bana zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

**Ek 2: Bolu Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Tarafından Görüşmeler
Esnasında Kesinlikle Ses Kayıt Cihazı veya Fotoğraf Makinesi Gibi Cihazları
Kullanamayacağını Belirten Yazı**

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 73595336-605.01-E.111697
Konu : Araştırma İzni (Tez Çalışması)

26/10/2016

BOLU VALİLİĞİ
(Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü)

İlgi: 18.10.2016 tarihli ve 3885 sayılı yazınız.

İlgi yazınız ile Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencilerinden Derya YAPCACIK'ın "Evde Bakım Maaşının Kadın Bakıcıların Sosyal Statülerine ve Bakım Sürecine Etkisi" konulu tez çalışması kapsamında "Evde Bakım Maaşı Alan" kadın bakıcılar ile ses ve görüntü kaydı alarak görüşme ile yapabilme talebi bildirilmiştir.

Söz konusu çalışma ses ve görüntü kaydı alınmaksızın yeniden düzenlenip gönderildiğinde ilgili genel müdürlükten görüş istenecektir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

BOLU VALİLİĞİ EVRAK BÜROSU	
Havale Tarihi	01-11-2016
Hav. No	
Vali Y. İmza	

Mustafa DURMUŞ
Bakan a.
Daire Başkanı

Güvenli Elektronik İmza
Aşıl ile Aynıdır
Tarih : 26.10.2016

"Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için <https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (OzGicN-1Z+x9h-qXb+14-mSfjAE-SaiZFymj) kodunu yazınız.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Derya YAPCACIK

Doğum Tarihi : 03.06.1990

Doğum Yeri : Sakarya

Eğitim Durumu:

2017-...	<u>Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Çocuk Gelişimi Ön Lisans Eğitimi.</u>
2017-...	<u>Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Havacılık Yönetimi Lisans Eğitimi.</u>
2012-...	<u>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans Eğitimi.</u>
2012-2016	<u>Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Uluslararası İlişkiler Lisans Eğitimi.</u>
2008-2012	<u>Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Lisans Eğitimi.</u>
2004-2008	<u>Arsal Anadolu Lisesi (Düzce).</u>
2002-2004	<u>Gümüşpınar İhsaniye Ortaokulu (Düzce)</u>

Yabancı Diller : **İngilizce**

YDS: 70,00

Deneyimler :

- 2017-2017 : Diamonds Club Kemer Hotel, Tur Rehberliği.
- 2017-2017 : Özel Ada Aktif Sürücü Kursu, Direksiyon Usta Öğreticisi, Trafik ve Motor Dersi Eğitici, İlk Yardım Eğitmeni.
- 2008-2010 : Geriye dönük öğrencilik yıllarımda, belirli periyotlarla birçok alanda *part-time* eleman olarak çalıştım. Çeşitli organizasyonlarda fotoğraf ve kamera çekimi, stand

elemanlığı, satış danışmanlığı, sekreterlik, halkla ilişkiler çalışanı olarak görev aldım.

2010-2011: Güvenlik ve Alarm Sistemleri, Satış danışmanı ve Halkla ilişkiler departmanı.

2011-2012 : Ankara Üniversitesi Tarih ABD, Asistan öğrenci.

